POLIROM

Simona ANTONESCU

Maria Tănase

O fântână pe un drum secetos

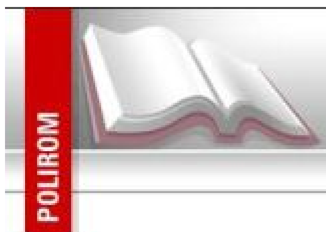

SIMONA ANTONESCU

MARIA TĂNASE

O fântână pe un drum secetos

EDITURA POLIROM
2019

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8360-4
ISBN PDF: 978-973-46-8361-1
ISBN print: 978-973-46-7962-1

Coperta: Radu Răileanu
Pe copertă: ilustrație de Radu Răileanu

SIMONA ANTONESCU s-a născut la Galați în anul 1969 şi a copilărit în localitatea Țintea (județul Prahova). După absolvirea Liceului „Constantin Dobrogeanu-Gherea" (actualul Colegiu Național „Nichita Stănescu") din Ploieşti, a urmat cursurile Facultății de Chimie din cadrul Institutului Politehnic Bucureşti. A debutat în anul 2015 cu *Fotograful Curții Regale*, roman câştigător al

Concursului de Debut al Editurii Cartea Românească/Polirom şi al Premiului de Debut al Uniunii Scriitorilor din România. Acesta a fost finalist al Festival du Premier Roman de Chambéry şi a fost reeditat în 2016 în colecția Top 10+ a Editurii Polirom. A mai publicat romanele *Darul lui Serafim* (2016), *Hanul lui Manuc* (2017), finalist la Premiul Național pentru Proză *Ziarul de Iaşi*, reeditat în colecția Top 10+ a Editurii Polirom, şi *Ultima cruciadă* (2019). Începând din anul 2018 publică la Editura Nemira seria de cărți *Istoria povestită copiilor*.

> ...aş vrea ca pe un drum secetos şi dornic de apă să se facă o fântână.
>
> *Testamentul Mariei Tănase*

1940-1950 – *Agurida*

Când era fericită, ochii Mariei aveau culoarea pădurilor de brad când intră noaptea-n ele. Camera mică aflată în Blocul Bazaltin din Piața Adolf Hitler mirosise adesea a conuri amare de brad şi a răşină din pricina fericirilor Mariei.

Maiorul SS Alfred Karl von Braun, baron de Adelzhausen, nu ştia însă asta. Când era supărată, ca acum, ochii Mariei aveau culoarea apelor de munte când e

cerul înnorat. În picioare în fața ei, oprind pe jumătate lumina venită de la ferestre, maiorul aştepta răspunsul.

— Care este natura legăturilor pe care le aveți cu Harry Brauner? întrebă maiorul, iar căpitanul român pe care-l adusese cu el traduse pentru Maria.

Sosiseră amândoi însoțiți de o ordonanță care rămăsese în fața uşii, cu arma la picior, la începutul acestei după-amiezi liniştite, când tot blocul îşi făcea siesta. Armata de pisici ce stăpânea maidanul din spate lenevea răpusă de toropeală sub peticele de umbră aruncate de câțiva copăcei. Portierele Volkswagenului negru se deschiseseră înainte ca automobilul să oprească scrâşnit în fața Blocului Bazaltin. Pisicile dispăruseră imediat în subsoluri, trimițând de acolo miorlăituri furioase, şi un stol întreg de ciori se ridicase cu zarvă mare, înnegrind cerul.

Maria văzuse totul de la început. Era cocoțată pe pervazul ferestrelor lipsite de perdele şi le lustruia cu hotărâre, nu pentru că geamul ar fi avut nevoie, ci pentru că nu avea nimic altceva de făcut în clipa aceea. Din Volkswagen coborâseră cu gesturi repezite maiorul SS, căpitanul român şi ordonanța. Intraseră în bloc şi, mai înainte ca Maria să poată pune lucrurile cap la cap, uşa ei

se clătinase în balamale sub bubuiturile ordonanței care lovea în ea cu patul puştii.

— *Öffnen!* Deschide! răsunase tot holul la porunca răstită.

Cu o înjurătură birjărească, Maria sărise sprintenă de pe pervaz şi le deschisese cu iuțeală, mai degrabă furioasă decât temătoare, cu gândul la afurisitele de vecine care cu siguranță sunt acum în spatele uşilor crăpate de un deget, ca să vadă ce se petrece şi să aibă ce bârfi mai apoi toată săptămâna.

Aristocratic şi superior în uniforma lui neagră, maiorul Karl von Braun intrase şi se oprise sub lustra ei Art Deco cu cinci brațe.

— Maria Tănase, artistă, cântăreață? o întrebase fără să o privească, cercetând cu dispreț în priviri odăița.

În chip ciudat, abia atunci se gândi Maria că se întorsese prea devreme în Bucureşti, că poate ar fi fost mai bine să mai rămână o vreme în mahalaua Cărămidarilor, de unde grădina tatălui său dispărea încet. Ochii ei de culoarea pădurilor de brad se tulburară de umbra unor temeri. I se făcu frică şi în ea se ridicară imediat împotriviri de om încolțit:

— Maria Tănase, da. Artistă, cântăreață, spuse cu bărbia semețită către căpitanul român care traducea. Şi ce doreşte de la mine, neiculiță?

— *Hinsetzen, Fräulein!* Aşezați-vă, îi zise baronul şi trase pentru ea un scaun cu spătarul arcuit frumos în lemn şi cu o tapițerie aurie, potrivită mai degrabă pentru saloanele vechilor conace decât pentru studioul micuț în care se aflau.

Începu un adevărat interogatoriu. Maiorul Karl von Braun se interesa de legăturile ei cu profesorul Harry Brauner, muzicologul care de mai bine de zece ani cutreiera țara, înregistrând mai întâi pe cilindri de ceară pentru fonograf, iar mai apoi pe plăci de patefon cântece populare.

— Natura legăturilor mele cu dom' profesor? Ce vrea, mă, ăsta? Ce natură? Spune-i, neiculiță, că muncim, asta-i natura! vorbi Maria către căpitanul român, iar glasul ei iritat dădea să se ridice către octavele cu care stârnise invidii printre cântăreții vremii. Dă-mi țigările, continuă ea pe un ton coborât, dar atât de hotărât şi cu atâta poruncă în mâna întinsă, încât căpitanul se execută pe loc şi îi aduse Mariei pachetul albastru de Gauloises de pe scrin.

— Dom' profesor al dumneavoastră este evreu, doamna Tănase, spuse căpitanul cu răceală în glas, căutând să

ascundă în fața baronului respectul pe care-l avea pentru Maria. Nu puteți munci alături de un evreu astăzi.

Maria dădu drumul unui fuior de fum albăstrui către lustra ei Art Deco şi vorbi rostind rar cuvintele:

— Păi nici nu mai muncesc alături de el, mă, că l-au închis.

Pe ferestrele lipsite de perdele lumina după-amiezii intra prefirată printre crengile frasinilor. Mâna stângă care ținea țigara întrerupea fasciculul de lumină şi desena pe postavul mesei o umbră. Maria apropia palma de masă şi umbra se întuneca, apoi îndepărta palma, iar umbra devenea translucidă, pierzându-şi contururile. Întrebările continuau. Cu cine se întâlnise la Ambasada Americii? Cu cine se întâlnise anul trecut la New York? Dar la Paris? Maria dădea răspunsuri scurte, apropiind şi depărtând palma de postavul stacojiu al mesei şi gândind că faptele lasă şi ele umbre atunci când le pui în lumină. Simțea cum ceva rău se apropia, judecând după umbrele tot mai întunecate şi cu contururi tot mai clare din jurul său. Buricele degetelor ei urmau mângâietor modelul în relief, cu flori încolăcite, al postavului ce acoperea masa.

— *Wo du Maurice Nègre getroffen hast?* Unde l-ai cunoscut pe Maurice Nègre? căzu deodată întrebarea în aerul cleios al acestei după-amiezi stricate.

Numele ivit pe neaşteptate schimbă ceva în odaie. Scrinul cu sfeşnice, măsuța de toaletă încărcată de cutii cu pomezi şi pămătufuri, fotoliile Biedermeier şi patefonul de pe etajeră dădură semn că l-au recunoscut. Maria simți odaia respirând şi se însenină. Ridică sprâncenele, îşi lăsă capul pe spate şi scăpă un hohot de râs care sună ca o linguriță de argint învârtită într-un pahar de cristal.

— Cu ăsta chiar m-am iubit, să ştii, spuse ea. Cu ăsta natura legăturilor e dubioasă într-adevăr, aici a nimerit-o.

— Doamna Tănase, vă sfătuiesc să luați lucrurile în serios. Nu ştiți ce este în joc! se alarmă căpitanul, încercând să-i impună femeii o atitudine mai potrivită pentru situația în care se afla. Acesta este un interogatoriu al Gestapoului, doamnă! Iar dumneavoastră fumați Gauloises! sfârşi căpitanul, căruia până şi marca țigărilor i se părea un afront adus baronului Karl von Braun.

În urmă cu câteva luni, Parisul fusese ocupat. Franța, care garantase până atunci frontierele Regatului României, căzuse. Regele Carol al II-lea abdicase şi plecase din țară, după ce mai întâi cedase fără luptă Basarabia şi Bucovina, în urma Pactului Ribbentrop-Molotov. România fusese declarată Stat Național-Legionar, cu Garda de Fier la putere, iar în țară intraseră de curând unități militare germane ce ocupaseră Valea Prahovei pentru petrol.

— Destul, spuse maiorul, care petrecuse tot acest timp în picioare, cu mâinile la spate şi cu cascheta pe cap. Să mergem, *Fräulein*!

Ordonanța de la uşă luă poziție de drepți atunci când trecură pe lângă el şi rămase pe loc, de strajă camerei goale. O urcară pe Maria în Volkswagenul negru şi o duseră la Malmaison, fosta cazarmă de cavalerie, devenită în ultima vreme centrul de anchetă al Siguranței. Un soldat german îi deschise portiera cu un gest care Mariei, cea mai iubită cântăreață din țară şi cea mai răsfățată femeie din Bucureşti, îi păru familiar. Nenumărate portiere de automobile şi trăsuri fuseseră deschise pentru ea până la cei douăzeci şi şapte de ani de curând împliniți. De obicei cel care făcea gestul îi căuta privirile cu speranță, iar Maria refuza brațul întins ca să o ajute, sărea băiețeşte din automobil sau trăsură şi lăsa curtezanul nemângâiat în urmă.

De data aceasta însă soldatul nu căuta privirile ei, ci pe ale maiorului german, iar brațul lui nu porni cu galanterie să o ajute, ci o apucă strâns de cot şi o trase afară din automobil. Frica o înrăia întotdeauna pe Maria. Încercă să se smulgă din strânsoare, înjurând urât printre dinți, dar nu izbuti decât să-şi agațe ciorapul în pragul

automobilului. Un mănunchi de fire se destrămă într-o clipă, risipindu-se spre glezna ei.

În jur, glasuri răstite aruncau porunci scurte în română şi germană. O dubă opri la ceva depărtare de ei, chiar în fața cazărmii, şi câțiva bărbați cu mâinile legate fură coborâți şi duşi în mare grabă în curtea interioară. Maria putea desprinde din discuțiile aprinse purtate în preajma ei cuvinte separate: beci, arest, trădător, spion. La porunca maiorului Karl von Braun, soldatul o întoarse pe Maria cu spatele către intrarea în cazarmă şi o împinse spre o clădire scundă, ascunsă într-o latură a zidurilor înalte.

Cu siguranță se întorsese mult prea devreme în Bucureşti. Simțea asta în palmele transpirate şi în vâjâitul surd din timpane care o făcea să-şi încrețească a neplăcere colțurile ochilor, ca la o durere de dinți. În urmă cu puțin timp, Clery, un moşier scăpătat ce-i stătea prin preajmă de dragul petrecerilor lăutăreşti care se încingeau la sfârşitul spectacolelor ei, sosise în toiul nopții sub ferestrele din Blocul Bazaltin. Maria se pregătea de culcare când el începuse să arunce cu pietricele în geam.

— Pleacă acasă, coane! îi strigase atunci de la fereastră.

— Pune ceva pe tine şi treci în automobil, cucoană! o somase el cu un glas pe care nu-l mai folosise niciodată cu Maria, hotărât şi parcă speriat, de mirare la omul acesta care arătase până atunci numai o aristocratică lehamite. Ți-au spart toate plăcile de patefon şi ți-au anulat spectacolele.

Nu coborâse în noaptea aceea. Nu cobora niciodată atunci când neadormiții curtezani amenințau că înnoptează sub ferestrele ei, arşi de focul pe care Maria îl răspândea în lume prin cântec. Clery însă nu făcuse niciodată parte dintre ei şi de aceea întâmplarea o îngrijoră. În zorii zilei sosise apoi o birjă cu o veste: spectacolul de la Focşani fusese anulat. Maria împăturise biletul, îl aşezase pe masa acoperită cu postav stacojiu, îmbrăcase o rochie simplă şi coborâse în sfârşit la Clery.

— Ce ştii? îl întrebase, trecând cu indiferență împărătească peste faptul că el dormise în automobil.

— O mână de legionari au dat năvală la Radio şi au spart toate plăcile de patefon cu cântecele tale, cu tot cu matrițele aflate la casele de înregistrări, răspunsese grecul crescut cu guvernantă franțuzoaică şi ajuns astăzi pe drumuri. E ordin de la Ministerul Propagandei.

Maria îl trimisese acasă, apoi împachetase ce-i căzuse mai întâi sub ochi în două valize de carton presat şi îl chemase pe nea Iordache, şoferul.

— Mergem la Livada cu Duzi, în mahalaua Cărămidarilor, nea Iordache, spusese şi îşi aprinsese o țigară.

Strada desfundată a copilăriei ei, ulița plină de noroaie primăvara şi de praf vara, acoperită cu totul de zăpezi iarna şi mirosind amețitor a caise spre toamnă, nu era un loc pe care ea să i-l poată înfățişa lui Clery sau oricui altcuiva. Deschisese portița care odinioară se înălța dincolo de creştetul ei, iar astăzi abia dacă îi ajungea până la umeri şi intrase în odăița scundă de la față.

Rămăsese în mahala mai bine de o lună. Acolo o ajunseseră veştile din ce în ce mai rele care soseau din oraş, ca şi cum nu toamna se sfârşea, ci lumea întreagă: fusese arestat profesorul Harry Brauner, căruia Maria îi datora cele dintâi înregistrări pe plăci ale cântecelor ei. Fusese arestat Maurice Nègre, adoratul Maurice Nègre, inima şi sufletul ei. E drept că mai purtaseră şi alții înaintea lui acest titlu, dar Maria fusese de fiecare dată sinceră.

— Numai cine nu are imaginație nu se îndrăgosteşte, mă! obişnuia ea să spună în serile târzii petrecute în restaurantul Coşna după ora închiderii cu o mână de prieteni. Ăla care nu are imaginație se uită la omul ăsta, arăta ea spre Maurice, care nu era atent la discursul ei, şi vede un bărbat înalt, lat în spate şi cam plin de el. Cum să vezi copacul plin de poame, păsări şi flori care iese din omul ăsta, dacă tu eşti sec ca masa? încheia Maria, ciocănind în tăblia de lemn a mesei şi stârnind cu aceasta râsetele tuturor.

De la o vreme însă veştile se răriseră, apoi încetaseră de tot. Cântecele ei nu se mai auzeau la radio. Toți evreii pe care-i cunoscuse erau acum arestați. Toți corespondenții Agenției de Presă Havas fuseseră trimişi acasă, cu excepția lui Maurice, pe care-l arestaseră. Lucrurile păruseră să fi trecut dincolo de cumpăna lor şi să se fi liniştit. Maria mai aşteptase încă o săptămână, apoi îşi făcuse din nou cele două valize de carton presat şi trimisese după nea Iordache, şoferul.

Se întorsese în Bucureşti de probă, ca să vadă dacă furia noului regim împotriva ei se domolise, ori poate de dor. Sau poate chiar a revoltă: până la urmă, ce aveau să-i ia? Viața? Cântecele încercaseră, dar se pare că nu găsiseră decât matrițele plăcilor de patefon. Proştii. Păi

acolo erau cântecele? Inima ar fi trebuit să i-o spargă dacă voiau să dea de izvorul cântecului.

Era sosită numai de câteva zile când maiorul Karl von Braun, baron de Adelzhausen, intrase în odaia din Blocul Bazaltin. Acum maiorul mergea pe urmele ei către clădirea aflată într-o latură a cazărmii Malmaison, îndepărtând-o de beciurile în care aveau loc de obicei interogatoriile. Intrară într-o încăpere cu miros greu de igrasie, unde o domnişoară bătea cu stângăcie la maşină nişte acte. Căpitanul român îi făcu un semn scurt din cap şi domnişoara se ridică, aruncă o privire ciorapului cu firele duse al Mariei şi dispăru pe o uşă.

Mai târziu Maria avea să-şi amintească mai degrabă de maiorul german decât de căpitanul român din pricina felului în care îl afectase camera aceea în care intraseră. Din cauza igrasiei pereților şi a mirosurilor putrede împrăştiate de birourile şi scaunele vechi, cu picioarele umflate de apă, vârful nasului baronului se înroşise puternic, iar el prinsese a tuşi icnit, scurt, ca şi cum şi-ar fi dres glasul.

Atins de cele dintâi neputințe ale începutului de bătrânețe, maiorul se surprindea tot mai adesea cedând sub atacuri care altădată l-ar fi lăsat indiferent: o fereastră

deschisă, un tei înflorit sau o cameră igrasioasă îl îmbolnăveau pentru câteva zile. Făcu semn femeii din fața lui să se aşeze pe scaunul de pe care se ridicase domnişoara, iar el luă loc în fața ei, de cealaltă parte a biroului cu miros de mucegai. O plăcea pe duduia asta cu siluetă de Brunhildă nordică pentru scânteierile îndărătnice din ochii ei şi pentru luminile lor reci. O plăcea şi pentru că-i ajunseseră la urechi zvonuri că s-ar opune ruşilor. Oricine se împotrivea ruşilor era demn de admirația baronului. Însă tot ce putea face pentru ea era să o îndepărteze de beciurile cazărmii şi să o aducă pentru interogatoriu aici, în birourile secretarelor.

Alfred Karl von Braun făcuse şi primul război, iar acum avea convingerea că nici măcar nu se sfârşise, că războiul acesta este tot acela în care el pierduse totul. Avea numai douăzeci şi patru de ani pe atunci şi era locotenent în Armata Germană. Fusese trimis pe Frontul de Răsărit, unde rămăsese mult timp chiar şi după ce Rusia ieşise din război, blocat împreună cu sute de mii de alți soldați germani, încercând să apere proaspetele achiziții teritoriale ale imperiului.

În vremea aceasta Berlinul era frământat de revoluția comuniştilor din Spartakusbund. Milițiile naționaliste

primiseră mână liberă să folosească orice mijloace pentru a înăbuşi revoluţia, iar luptele de stradă izbucniseră în iarnă, odată cu asasinarea liderilor spartachişti.

Soţia lui Karl, Ema Luise von Braun, baroană de Adelzhausen, născută contesă de Bremen, fusese prinsă într-o ambuscadă şi învăţase într-o singură dimineaţă tot ce nu ştiuseră să-i spună eruditele ei profesoare de la pension: anume că, uneori, purtările civilizate şi cuvintele alese te pot pierde. Plecată de acasă să înapoieze o carte la bibliotecă, se trezise pe neaşteptate în mijlocul unei lupte pe care nu o înţelegea şi încercase să se adăpostească între dărâmăturile vechii spiţerii. Se retrăsese în spatele grămezilor de moloz, cu inima bubuindu-i în piept şi palmele însângerate de pe urma unei căzături. Un pantof îi rămăsese sub cărămida de care se împiedicase, dar încă strângea cu putere cartea în mână.

Ieşise din ascunzătoarea ei către miezul zilei, când părea că luptele s-au sfârşit, dar nu îndrăznise nici să plângă, nici să ia drumul drept spre casă. Ocolise pe malul râului, ţinându-se departe de dărâmături. Dintr-un pâlc de copaci îi ieşise înainte o matahală de om. Părea docher, vorbea o germană stricată şi Ema se oprise, speriată. Când bărbatul se apropiase de ea şi o apucase de umăr, arătând un şir de dinţi stricaţi într-un zâmbet, Ema încă mai

spera. Îi vorbi politicos, numindu-l *Herr* şi rostind *bitte* din două în două cuvinte.

— Burghezi care sugeţi sângele poporului! şuieră bărbatul. *Sosut crov liudei!* După vorbă te cunosc că eşti burghezoaică. Vremea voastră a trecut! *Praşlo vremea!*

O prăvălise între tufele de pe malul râului şi o violase, amestecând într-una cuvinte din două limbi. Păsări negre ieşiseră din pământul crăpat şi se înălţaseră spre cerul greu, de care atârna un soare rece şi străin. În apropiere, luptele izbucniseră din nou, se auzeau focuri de revolver şi din când în când câte o grenadă. Obosit, pesemne nedormit ori poate numai lipsit multă vreme de femeie, bestia terminase repede. Emei i se păruse că fusese în tot acest timp plecată undeva, în alt trup, un trup secret de care nici ea nu ştiuse până atunci.

Se reîntorsese în trupul culcat între tufe atunci când zărise cizmele miliţiei naţionaliste la numai două palme de tâmpla ei. Soldaţii au lovit bărbatul cu patul puştii până când a devenit inert, apoi au plecat târându-l după ei. Îi auzise spunând că este unul dintre agitatorii bolşevici ai lui Lenin, trimişi aici ca să sprijine comuniştii din Berlin.

Ema ajunsese acasă desculţă, cu rochia sfâşiată şi fără carte. Poruncise apă fierbinte, iar slujnicei îi luase câteva minute bune ca să se adune şi să-i pregătească baia. Nu

vorbiseră niciodată despre cele petrecute. Ema încetase să-i mai scrie lui Karl atunci când copilul mişcase întâia oară. Curând, războiul se sfârşise, iar baronul se întorsese acasă de pe Frontul de Răsărit.

Îşi aflase soția în preajma sorocului, cu aceleaşi îndărătnice împotriviri pe care le vedea astăzi la femeia pe care se pregătea să o interogheze, cu acuzații mute în privirile înstrăinate pentru totdeauna de întâlnirea cu rusul. Îl găsea pe soțul său vinovat pentru că rămăsese pe un front care ar fi trebuit să se destrame de mult, de vreme ce Rusia semnase un tratat şi fusese învinsă.

Copilul se născuse câteva zile mai târziu. Ema Luise von Braun nu-l căutase niciodată cu palmele pe pântec şi nu se gândise la el, într-o încercare deznădăjduită de a se delimita de făptura aceea care-i intrase în viață cu forța, lipsind-o de tot ce îi fusese până atunci familiar. Nu dorise să-l vadă nici după ce se născuse, întorcând capul pe perna umezită de sudoare şi strângând pleoapele cu hotărâre.

La scurt timp se iviseră complicațiile, începuse o hemoragie care alertase toată casa, moaşa trimisese de îndată după doctor, care sosise însoțit de două asistente. Ema se stinsese în mai puțin de un ceas, lăsându-l pe

tânărul baron de Adelzhausen cu micul bastard rus în casă şi mii de întrebări în minte.

Nu păstrase copilul. Vânduse tot ce avea în Berlin şi se retrăsese la cea mai îndepărtată dintre moşiile familiei, pretinzând că vrea să se ocupe de agricultură, în realitate însă petrecându-şi zilele recompunând în minte firul evenimentelor care-i răsuciseră viața, în visări nesfârşite din care putea fi scos din ce în ce mai greu.

Aşa îl găsise acest nou război. Se înrolase fără ezitare, iar lupta împotriva ruşilor îi adusese un scop în viață.

— *Fräulein*, începu maiorul, sunt sigur că ne putem fi de folos unul altuia. Acestea nu sunt vremuri pe care cineva să le traverseze fără prieteni. Voi încerca să fac ceva şi în privința spectacolelor dumneavoastră din România, dar deocamdată am o altă propunere: Gestapoul vă plăteşte un concert în Cairo. Cântați ce doriți dumneavoastră.

— Spune-i, neiculiță, că nu m-am născut ieri, vorbi Maria către căpitanul care traducea. Astea nu-s vremuri pe care cineva să le traverseze alături de prieteni cu interese ascunse. Ce altceva mai vrea să fac în Cairo?

— Ce ați făcut şi acum doi ani în Paris, *Fräulein,* răspunse maiorul. Distrați-vă. Lăsați-vă admirată de toată

lumea. Acceptați invitații la ambasade şi luați parte la dineuri oferite de consulate. Vorbiți cu ataşații de presă ai agențiilor, cu diplomații şi ataşații militari ai Europei acesteia frământate de război. Bărbații au obiceiul de a roi în jurul dumneavoastră, iar dumneavoastră aveți darul neobişnuit de a-i face să se simtă în siguranță.

— Şi pe urmă vin şi vă spun vouă? întrebă Maria, lăsând capul pe spate şi slobozind cu toată sinceritatea un hohot de râs.

Din pricina mişcării bruşte, sacadate, firele duse ale ciorapului ei alunecară spre talpă, oprindu-se în vârful degetului care, scăpat de mătasea subțire, dădu de umezeala din pantof şi se înfioră scurt.

— Nu mă pricep să fac aşa ceva, neică, continuă ea. Spune-i să-mi dea drumul acasă, că trebuie să-mi schimb ciorapii, mi s-a dus firul.

— *Fräulein* Tănase, vorbi căpitanul, cel puțin nu mai râdeți.

— Cum, mă, să nu râd, că abia am învățat cum să o fac? Eu nu am râs mereu. Când eram copil nu râdeam deloc, pentru că m-am născut Bătrână. Dar cu anii am învățat.

Căpitanul rămase privind lung la femeia aceasta care-şi purta prin lume capul ca şi cum ar fi avut pe el o coroană.

Tot Bucureştiul era vrăjit de eleganța ei stranie cu miros de pământ şi luciri de blazon înalt. Nu izbuti să pătrundă înțelesul ultimelor ei cuvinte şi făcu semn din cap către maiorul german: nu.

— Vi-l dăm pe Maurice Nègre, *Fräulein*, aruncă în joc atuul Karl von Braun.

Numele lui nu o mai luă de data aceasta prin surprindere şi ochii Mariei îşi păstrară culoarea verde a pădurilor de brad. Lucrurile mari se văd mult mai bine când te îndepărtezi de ele, astfel ca ochii să le poată cuprinde cu totul şi mintea să le judece în deplină cunoştință de cauză. La fel se petrec lucrurile şi cu întâmplările mari, grele ale vieții: abia după ce te îndepărtezi de ele îşi arată adevăratele lor hotare, care te-ar putea strivi dacă le-ai cunoaşte în timp ce treci prin ele.

Avea să mai treacă o vreme până când Maria să simtă teamă pentru momentul acesta pe care îl trăia acum. Deocamdată începea să-i fie foame şi ar fi fumat cu mare poftă o țigară. Avea în față numai un pahar cu apă de care nu se atinsese, pentru că buza lui avea urme de ruj întinse neglijent de un deget care încercase să le şteargă.

— De ce sunt arestată? întrebă cu oboseală în glas.

— Ca să ne lămuriți natura legăturilor dumneavoastră cu spioni ai agențiilor franceze, răspunse maiorul SS. Pentru colaborare cu elemente subversive evreiești.

Interogatoriul de la Malmaison dură toată ziua. Către seară o duseră înapoi, acasă, în arest la domiciliu. Un soldat german cu arma la picior deveni nelipsit de la ușa ei, iar maiorul Karl von Braun venea zilnic pentru continuarea interogatoriului. Miza cea mare, avea să înțeleagă Maria de la o zi la alta, de la o întrebare sau propunere la alta, era Maurice. Totul se învârtea zilele acestea în jurul lui, iar ea dădea răspunsuri scurte în vreme ce mintea ei completa cu toate detaliile dragi, delicioase.

— Cum l-ați cunoscut pe Maurice Nègre?

— Era client al Grădinii Coșna din Piața Buzești, unde cântam cu taraf. Mi-a trimis o trăsură cu flori și ne-am împrietenit.

Era mult mai mult de atât. Pe vremea aceea inima Mariei bătea pentru neica Costache al ei de la Paris, pentru Brâncuși. De fapt, dacă ar fi fost sinceră până la capăt, ar fi recunoscut că și pe vremea aceasta tot pentru el bătea inima ei, numai că atunci bătea însângerat și dureros, ba se oprea deznădăjduită, ba pornea la galop,

întărâtată, revoltându-se împotriva puterii pe care Brâncuşi şi vorbele lui o aveau asupra ei. Scotea sufletele din oameni cântând mai sfâşietor ca niciodată *Cine iubeşte şi lasă* şi nu era lămurită dacă blestemul va cădea asupra lui ori a ei. Ea fusese cea care plecase. El fusese cel care o rănise.

Dimineţile Buzeştilor începeau întotdeauna la fel. Primii se deşteptau măcelarii, care, după obiceiul lăsat din anii jupânului Matache, scoteau în faţa prăvăliilor butucii năclăiţi de sânge şi începeau să ciobănească oi şi viţei chiar acolo, în drum, împrăştiind miros de carne crudă. Când isprăveau, lăsau toporul înfipt în butuc pentru ca muşteriii să înţeleagă că înăuntru găsesc marfă proaspătă.

Apoi soseau zarzavagiii şi florăresele, purtând pe umeri cobiliţe din care se revărsau arome ameţitoare, leuştean amestecat cu crăiţe şi cimbrişor verde. Era ora la care apăreau şi cele dintâi automobile, iar claxoanele lor ascuţite ca măcănitul raţelor supărate ridicau stolurile de vrăbii speriate de prin copaci. Din cămăruţele lor întunecoase ieşeau în lumina dimineţii armate de studenţi săraci care-şi mâncau micul dejun în drum spre Politehnica din apropiere: un covrig cumpărat de la brutăriile înşirate de o parte şi de alta a Străzii Buzeşti.

Rând pe rând, atelierele de tot felul, prăvăliile şi magazinele de lux ale cartierului se deschideau, ucenicii ridicau copertinele deasupra trotuarelor şi ştergeau vitrinele, iar viaţa pestriţă a Pieţei Matache Măcelaru şi a Pieţei Buzeşti ridica în aer hărmălaia obişnuită.

Birturile lipsite de pretenţii se deschideau cele dintâi, către prânzişor, când târgoveţii sosiţi de departe ori chirigiii treziţi cu noaptea în cap erau deja înfometaţi şi priveau pe geamurile mai mult sau mai puţin curate, cu palmele făcute căuş, certându-se cu ospătarii:

— Băiete, deschide! E ora!

— Lasă-mă, nene, că ieri am închis la miezul nopţii din pricina unora ca matale, răspundeau cu îndrăzneală băieţii, proptind uşa cu un scaun şi stropind terasa cu apă dintr-o găleată.

Şuieratul unei locomotive se înălţa de alături, vestind intrarea în Gara de Nord a personalului de la Oradea, care ajungea la ceasurile unsprezece, umplând birturile cu muşteriii care petrecuseră atâtea ore în tren.

Maria intra în Buzeşti abia târziu, după prânz. Restaurantele cu grădini de vară şi cârciumile de lux care îşi permiteau să plătească taraf şi cântăreţi se deschideau către mijlocul după-amiezii. Nea Iordache, şoferul, aştepta în faţa Blocului Bazaltin. Nu ştia niciodată dacă Maria

avea să meargă la restaurantul Coşna cu el sau avea poftă de trăsură.

— Nea Iordache, nu te supăra, du-te şi adu-mi pe Ion, birjarul, îl rugă Maria în ziua aceea. Păcat de soarele ăsta şi de tinerețea mea să merg în automobilul închis. Spune-i să vină cu coşul lăsat, să văd lumea.

Ion birjarul sosi la poruncă. Porni pe Şoseaua Jianu către Piața Victoriei, căreia astăzi numai ei, birjarii, îi mai spuneau Capul Podului, înconjurând noul Monument al Aviatorilor de trei ori, după o dorință mai veche a Mariei, căreia îi plăcea să-l admire din trăsură. Apoi intră pe Calea Buzeşti, unde întotdeauna era nevoit să lase calul la trap, pentru că Maria răspundea adesea oamenilor.

— Săru-mâna, coană Marioara! se agăța de trăsură cu mâna ei zbârcită cea mai bătrână florăreasă a cartierului. Am mixandre parfumate, ia, să-ți pui colo unde le şade lor bine, pentru diseară când o să cânți, continua ea, îndesând în decolteul Mariei trei fire de mixandră pe care le numea *buchet*.

Maria râdea şi-i plătea cele trei fire ca şi cum chiar ar fi fost un buchet, ba încă îi mai lăsa şi peste, necăjindu-l pe Ion birjarul, care nu se putea împăca deloc cu această dărnicie a ei.

— Săru-mâna, doamnă Tănase! se apropie apoi de trăsură o fată care sprijinise până atunci tocul uşii de La tanti Elvira, chiar sub felinarul roşu. Când nu o să mai purtați rochia asta, să mi-o dați mie.

Maria strigă la Ion să oprească, scotoci prin poşetă, scoase de acolo două rujuri, o pudrieră, o sticluță de parfum şi câteva bancnote şi i le întinse fetei. Apoi, în vreme ce trăsura pornea din nou, îşi desfăşură şalul persan din jurul umerilor şi i-l lăsă şi pe acela fetei. Continuă restul drumului prefăcându-se interesată de vitrinele cu rochii şi pălării, ca să evite o discuție cu birjarul. Ĺžtia ce ar fi vrut să-i spună, anume că meseria fetei era suficient de bănoasă pentru ca ea să nu-i poarte grija, numai că fata era urâțică, avea ochii mici şi depărtați, picioare scurte şi sânii lăsați, iar bărbații nu plăteau abonamente la ea. Era singura fată de La tanti Elvira care nu adusese niciodată un abonament.

— Am rămas fără bani, Ioane, spuse Maria când trăsura opri în fața restaurantului Coşna. Să vii mâine să-ți plătesc.

— Lasă, coană mare, că nu rămân eu neplătit, răspunse birjarul cu glas leneş. Dar matale zici că treabă-i asta, să pleci de-acasă cu portofelul plin şi să-ți ajungă numai cât traversezi Buzeştii?

— Îți dau dublu, nea Ioane, îi mai aruncă Maria peste umăr şi intră în restaurant.

Birjarul ştia că este adevărat. Nu o dată se întâmplase să fie plătit a doua zi dublu ori chiar triplu, atunci când Maria ajunsese la destinație fără bani.

Restaurantul Coşna era întotdeauna închis atunci când sosea ea. Venea mai devreme ca să ia masa de prânz şi intra numai pe uşa din față, care era descuiată anume pentru ea, apoi era încuiată la loc. Toți ceilalți, taraful, ospătarii sau bucătăresele, ba chiar contabilul şi patronii, foloseau intrarea din spate.

Pe seară în ziua aceea, în restaurantul plin, Maria aprinsese scena refuzând capricioasă dedicațiile din sală. Ospătarii îi aduceau biletul şi un coş cu flori ori o sticlă de şampanie, ea cerea să fie mai întâi desfăcută şampania pentru taraf, apoi dădea citire biletului:

— ”Cu toată considerația din partea unui admirator dezinteresat. Vă rog să binevoiți a face loc în programul din seara aceasta şi cântecului *Zaraza*. Respectele mele”.

Ridica apoi ochii din bilet şi privea mesenii care se amuzau. Îi puteau citi în ochi răsfățul şi pofta de joacă, aşa că abia aşteptau răspunsul. Atunci când vorbea, ochii Mariei scăpărau:

— Ai greşit cârciuma sau ai greşit numele cântecului, neiculiță, cu toată considerația. Asta nu mai este scena lui Zavaidoc. Aici cântă Maria lui Tănase!

Tot restaurantul izbucnea în urale la ultimele ei cuvinte. Cu ceva vreme în urmă, Zavaidoc cântase şi el la Coşna. Astăzi însă putea fi auzit la Berbec, în Cişmigiu, unde toți vatmanii opreau strigând: „Stația Zavaidoc! Dă-te, neamule, jos, să mănânci peşte batoc şi să-ți cânte Zavaidoc!”.

— Aici e stația Maria! mai strigă ea din mijlocul tarafului care închina paharele cu şampanie, fără să se oprească din cântat. Data viitoare să-mi ceri un cântec de-al meu.

Nimeni nu ar fi îndrăznit să refuze o dedicație, dar să-şi oprească plata. Numai Maria avea farmec făcând asta, iar mesenii, în frunte cu cel care plătise, încingeau cheful încă şi mai tare. Lângă scenă, chiar la picioarele Mariei, se adunaseră în seara aceea la o masă vreo doi profesori de la Politehnică împreună cu soțiile, câțiva diplomați ai Consulatului englez, ziarişti ai Agenției de Presă Havas şi doi pictori care locuiau în apropiere. Era masa cea mai veselă.

În mijlocul jocului ei în care respingea dedicațiile sosi un bilet şi de la această masă. Venea cu un plic cu bani.

Maria împărți banii între lăutari apoi citi pentru întreaga asistență biletul:

— ”Cu toată stima pentru talentul cu care v-a înzestrat Dumnezeu, vă rog să cântați *Agurida*”. Ăsta da, e cântec de-al meu, spuse ea, ridicând ochii din bilet și coborând pentru o clipă liniștea în restaurantul plin de fum de țigară și miros de pastramă. Dar parcă-i prea trist pentru o seară ca asta, nu credeți? Ce am putea cânta în schimb?

— *Bun e vinul ghiurghiuliu*! se ridicară câteva glasuri în uralele sălii, iar oamenii își primiră cântecul cerut.

La masa de la picioarele ei, un bărbat înalt cu aer de străin și priviri obraznice care-i plăceau Mariei părea să ignore toată joaca lor. Joaca ei, adică pe ea. Nimeni nu o putea ignora pe ea, știa bine ce putere are atunci când se află pe scenă, așa că purtarea lui era cusută cu ață albă și la fel de grăitoare ca și când ar fi rămas mut de admirație în fața ei. Gândurile Mariei au zâmbit, anticipând jocul îndrăcit ce avea să urmeze. Avea să-i facă plăcere să îngenuncheze armăsarul ăsta venit din țări străine care se credea deasupra obiceiului locului de a purta garoafă la butonieră.

Masa de ziariști și diplomați mai trimise vreo două bilete cu cereri de cântece pe care Maria le înlocui cu altele, cerute de întregul restaurant, spre distracția

tuturor. Apoi sosi un bilet care-i aminti de neica Costache al ei de la Paris şi inima îi dădu semn ca şi cum ar fi fost iarăşi străpunsă de acelaşi cuțit. O umbră trecu prin ochii ei verzi. Avu nevoie numai de o clipă ca să-şi revină şi să citească biletul, la fel ca până acum:

— ”*Mes amis me disent de vous demander de chanter* Leliță cârciumăreasă”, rosti Maria şi din nou în restaurant coborî liniştea.

Pentru prima oară în seara aceea, privirile lui Maurice Nègre, corespondent al agenției franceze Havas, aflat la masa de lângă scenă, şi privirile ei se întâlniră. Bărbatul nu zâmbea, se mulțumea numai să o privească fără să clipească, iar Maria înțelese că el este obişnuit să primească mai înainte de a cere. Alături de bilet trimisese o floare, o crăiță simplă cu mirosul ei de doctorie.

Se întoarse cu spatele la sală şi schimbă câteva vorbe cu lăutarii, îngână şoptit o melodie țambalagiului şi-l aşteptă să repete după ea, apoi reveni cu un surâs învingător trimis numai lui Maurice:

— *Leliță cârciumăreasă* îl cânt pentru o trăsură cu crăițe, nu pentru una singură. O să cântăm altceva.

Țambalul porni un ritm săltat de vals, cobza şi viorile se ținură după el, apoi intră Maria, graseind frumos, cum

se amuza să o facă pe când o ascultase pe Edith Piaf la Teatrul „ABC” din Paris, cu prima ei şansonetă:

— *Entraînés par la foule qui s’élance/ Et qui danse/ Une folle farandole*...

Maria cânta *La foule.* Pe măsură ce şansoneta cu care Edith Piaf cucerise Parisul lua în stăpânire restaurantul Coşna din Buzeşti, un zâmbet supus se întindea pe chipul lui Maurice şi privirile lui se îmblânzeau precum cele ale unui vechi *chevalier* care câştigase turnirul *pour sa demoiselle*, ale cărei culori le purta.

Petrecerea se întinsese până în zori. Restaurantul îşi închisese de la o vreme uşile, Maria coborâse între prietenii lui Maurice Nègre şi rămăseseră la vorbă încă vreo câteva ceasuri bune, păstrând pe lângă ei numai un singur scripcar din tot taraful. Plecaseră către case în trăsuri, despărțindu-se zgomotos în lumina somnoroasă a zorilor de zi. De vreme ce toți ceilalți dormeau, ei erau stăpânii oraşului.

În fața restaurantului aştepta o trăsură plină cu flori, cârciumărese fără ifose, gladiole şi irişi cu pretenții, hortensii, condurul-doamnei şi gura-leului, margarete şi crăițe, munți de crăițe aşezați pe canapelele trăsurii, pe jos, în coşul lăsat pe spate şi chiar pe capră, alături de birjar. Cu un surâs, Maurice luase din trăsură o crăiță

aidoma celei cu care încercase să plătească un cântec şi i-o dăduse Mariei.

Plecaseră împreună în dimineaţa aceea, Maria şi Maurice cu Ion birjarul, iar trăsura cu flori pe urmele lor. Se opriseră mai întâi în Parcul Kiseleff, rătăcind o vreme pe aleile lui în vreme ce trăsurile îi urmau pe şosea, de la depărtare. Apoi mai făcuseră o oprire în Herăstrău, bătând malurile apei în sus şi în jos pentru ca Maria să poată asculta broaştele şi pescăruşii. Către miezul zilei mâncaseră la o tavernă în faţa căreia sfârâiau pe un grătar primii mici ai zilei, apoi, obosiţi şi fermecaţi unul de celălalt, urcaseră în camera micuţă din Blocul Bazaltin. Cei doi birjari aşezaseră florile pe unde apucaseră, îngrămădindu-le pe fotolii şi pe masa acoperită cu postav stacojiu, apoi plecaseră. Maria şi Maurice adormiseră îmbrăcaţi, tachinându-se şi promiţându-şi unul altuia pedepse şi stăpânire tiranică. Se deşteptaseră pe întuneric şi se iubiseră până a doua zi dimineaţă, dovedindu-se pe rând unul pe altul în lupte drepte care scoseseră din ei cele mai ascunse doruri. Apoi în sfârşit Maria cântase pentru el *Leliţă cârciumăreasă*, obligându-l să-i înveţe versurile pe de rost, primele lui cuvinte româneşti, şi pedepsindu-i greşelile cu gesturi cântărite bine, exact pe hotarul dintre plăcere şi durere.

În mahalaua părintească a Cărămidarilor şi în Buzeştiul artiştilor şi al studenților, dragostea stăpânea locurile şi oamenii, impunându-şi legile în fața oricărei alte morale. Toată lumea recunoştea puterea dragostei şi a morții şi orice greşeală era justificată dacă era făcută sub poruncile lor înalte. Îndrăgostiți, Maria şi Maurice deveniră pe loc răsfățații Bucureştiului cârciumilor de lux frecventate de consuli, spioni, pictori şi scriitori.

Din când în când Maurice dispărea fără să lase o vorbă, tulburând viața Mariei, care devenea capricioasă ca marea amenințată de furtună, arunca sudălmi la care până şi birjarii luau aminte şi tânjea după lucruri tainice din care sufletul ei se încăpățâna să-i arate numai frânturi încețoşate. Îşi petrecea zilele absenței lui frământată de întrebări, îşi cerceta toată viața cu asprime şi viitorul i se arăta umbrit şi nesigur. S-ar fi întors la părinți, să-i fi cerut iertare mamei pentru gândurile răzbunătoare ce i le purtase, tatălui pentru că se îndepărtase de el şi fraților pentru vinovății neclare care o bântuiau în astfel de momente.

Apoi însă Maurice reapărea ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, senin şi puternic, amețind-o pe Maria cu tăcerile lui şi cu surâsul stăpânit într-un colț al gurii, pe care ea, făptură plină de imaginație, le interpreta cum

dorea. O ducea la Capşa, care se umplea de îndată ce ei doi se aşezau la o masă. Ospătarii roiau în jurul lor, supravegheați de pe margine de şeful de sală care trimisese veste şi patronilor: Maria şi Maurice sunt aici!

Toată lumea ştia ce face Maurice atunci când dispare. Între jurnaliştii Agenției de Presă Havas numai el se ocupa de ştirile politice. În primăvară, de cum intrase în țară, fusese văzut fotografiind obiective militare din zona de graniță Turtucaia, apoi bătuse Valea Prahovei cu acelaşi aparat de fotografiat, admirând mai degrabă sondele Societății Concordia decât pădurile de brad, se arătase interesat de Rafinăria Vega din Ploieşti şi nu lipsea de la nicio întâlnire mai importantă de la Ambasada Americii sau cea a Angliei. La începutul acelui an țara era aliata Franței, iar activitățile lui Maurice Nègre erau îngăduite ca năzbâtiile unui adolescent scăpat de sub control, care însă face parte din familie.

Astăzi, stârnite de întrebările maiorului german, amintirile Mariei scoteau la iveală clipele acelea de început. Refuzase concertul de la Cairo pe care Karl von Braun se oferise să i-l plătească şi rămânea tăcută în fața acuzațiilor de legături cu un spion francez şi cu evreii din țară. Nu se învoise să obțină informații pentru Gestapo nici în schimbul lui Maurice, închis la Aiud. Fuma țigară

după țigară, trecuse la Regale după ce Gauloises dispăruseră într-o singură noapte din tot oraşul, şi i se permitea să iasă din casă numai o dată la două zile, când soldatul german o însoțea până la piață şi înapoi.

Într-o dimineață, pe neaşteptate, soldatul dispăru. Maria prinse de veste abia către prânz, când s-a dus să-i dea obişnuitul pahar cu apă. Pe hol nu era nimeni. Uşa vecinei din față, întredeschisă numai de un deget, cât să poată fi strecurată o privire, se închise cu un pocnet sec. Maria coborî scările şi ieşi în fața clădirii. Armata de pisici îi aruncă priviri galeşe, măturând iarba bătrână cu cozile încălzite de soare.

Îşi petrecu ziua aşteptând vizita maiorului. Trecuseră trei săptămâni de când era interogată zilnic. Pe seară, când era limpede că nu avea să mai vină, inima Mariei prinse a bate cu putere. Simțea că ziua avusese o însemnătate aparte, iar ea nu se pricepuse să o desluşească la vreme. În fața unei astfel de şanse nu eziți, cântărind la nesfârşit următorul pas.

Dar dacă e o capcană? Dacă anume au fost gândite toate pentru ca ea să-şi înrăutățească singură situația, de vreme ce prin metode drepte nu au izbutit să o răpună până acum?

Ori poate că viața e mult mai simplă, poate că asta-i doar o şansă pe care ea e pe cale să o rateze.

Nu dormi în noaptea aceea, prima noapte fără strajă la uşă după multă vreme. Îşi făcu o valijoară cu haine de călătorie, apoi o desfăcu, gândind că o eventuală fugă ar trebui să se petreacă fără bagaje. Până dimineață mai strânse lucrurile de două ori, o dată într-o bocceluță încropită dintr-o față de pernă şi apoi într-o servietă veche pe care Maurice o lăsase la ea. În zorii zilei, la ceasul când oraşul este pustiu, îşi luă inima în dinți şi coborî pentru a doua oară în fața clădirii, îmbrăcată cu trei rânduri de haine unul peste altul şi cu mâinile vârâte în buzunarele fulgarinului. Numai răcoarea zorilor de zi justifica felul în care era îmbrăcată.

Traversă piața şi urcă într-un taxi aflat în fața intrării în parc. Şoferul împături gazeta şi porni motorul.

— Săru-mâinile, unde mergem? întrebă el în vreme ce Dodge-ul negru se urnea din loc.

— Pe Lipscani, te rog. Lasă-mă în fața Băncii Chrissoveloni, spuse Maria cu o voce care-i păru străină, ca şi cum ar fi încercat şi ea să se ascundă ca să o ajute.

Coborî în fața băncii şi porni pe jos pe străduțele înguste şi scurte, pavate cu piatră, cotind de câteva ori ca să-şi piardă urma şi întorcându-se apoi pe ocolite pe

Şelari. Se luminase bine de ziuă când bătu la uşa Zizicăi, prietena cu care, în zilele bune, mergea la croitoreasa Giselle ori la modistele înşirate de-a lungul Lipscanilor.

Abia aici, în apartamentul Zizicăi, îşi îngădui să se lase cuprinsă de un tremurat nervos pe care nu şi-l putu stăpâni mai bine de un ceas. Ochii îi rămaseră uscați şi povesti în şoapte sacadate, în vreme ce dezbrăca rândurile de haine scoase pe ascuns din casă, despre interogatoriu, despre arestul la domiciliu şi despre fuga din dimineața aceea.

— Trebuie să mă ajuți să-l scăpăm pe Maurice, îi spunea Maria Zizicăi şi din buzunarele fulgarinului, ale celor două rochii şi ale flanelei scotea şiraguri de perle, coliere cu flori roşii de rubin, inele şi brățări pe care le aşeza grămadă pe pat. Mâine iei bijuteriile şi te duci să le amanetezi. Îmi trebuie bani ca să-l scoatem pe Maurice de la Aiud şi să-l trimitem undeva, la Londra ori poate la Istanbul.

Zizica pleca în fiecare dimineață ba către sediul Poliției, ba către Direcția Presei, ba la Prefectură cu mesaje de la Maria pentru directorii şi coloneii care-i umpluseră scena cu flori în urmă cu nici trei luni. Unii luau banii şi promiteau că se face, alții îi luau şi se plângeau de strictețea germanilor şi de faptul că instituțiile româneşti

nu mai au nicio putere. Zizica se întorcea cu gazete, iar Maria îşi petrecea restul zilei citind de două-trei ori aceeaşi ştire, în încercarea de a descoperi adevărul pe sub cuvintele tipărite. Germanii controlau toată ţara.

Noiembrie sosi fără vitregii. Zilele rămaseră multă vreme calde şi, la adăpostul întunericului care cobora devreme, Maria cuteză să iasă ea însăşi din apartamentul Zizicăi ca să meargă la minister, în căutarea unui funcţionar folositor. Gazetele anunţau numirea domnului Eugen Cristescu la conducerea Serviciului Secret de Informaţii, acelaşi Eugen Cristescu pe care odinioară Carol al II-lea îl demisese pentru că strânsese informaţii despre Elena Lupescu, acelaşi care urmase cursuri la Scotland Yard în Londra, la intervenţia domnului ministru Nicolae Titulescu.

Schimbarea directorului Siguranţei Statului avea să aducă schimbări şi în viaţa Mariei. Eugen Cristescu a înfiinţat în interiorul Serviciului Secret de Informaţii o secţie specială în care a adunat toţi ofiţerii şi agenţii care simpatizau deschis cu germanii. A numit-o Secţia G şi i-a izolat pe angajaţii ei de ceilalţi angajaţi ai Siguranţei, apoi a cerut supravegherea lor discretă ca să se asigure că nu-şi vor depăşi atribuţiile. Notele informative care se refereau la şefii partidelor politice încetară să mai fie comunicate

germanilor, urmărirea evreilor şi a simpatizanţilor lor se opri, iar schimbul oficial de informaţii care trebuia făcut cu Abwehrul prin intermediul acestei Secţii G se limita la ştiri lipsite de importanţă.

Era ultima seară de noiembrie când la radio crainica anunţă fără niciun fel de introducere că urmează Maria Tănase cu cântecul *Agurida*.

Zizica se înecă cu paharul de vin şi pufni, stropind poalele albastre ale rochiei. Ţambalul şi scripca îşi începură povestea. Ochii Mariei se măriră şi mintea prinse a alerga în căutarea înţelesurilor ascunse ale acestei schimbări.

Ochişorii să ţi-i beau/ Într-un pahar de cleştar, curgea cântecul la radio, în vreme ce Zizica râdea şi se tânguia în acelaşi timp:

— Aoleu, mi-am stricat rochia!

— Taci, pacoste, că-ţi cumpăr alte nouă rochii dacă mă lasă iar să cânt, îi spuse Maria şi roti butonul din os, cântând din tot sufletul odată cu înregistrarea.

Era pentru prima oară când cânta în ultimele luni. A doua zi dimineaţă merse iarăşi la Direcţia Presei, cu nădejdea că situaţia lui Maurice se schimbase şi ea. Şeful secţiei Ştiri Politice o primi cu multă amabilitate, ceru pentru ea cafea şi sirop şi depănară împreună amintiri,

trăgând leneş din ţigări ca şi când niciun pericol nu le ameninţase vreodată vieţile. Apoi insistă să o conducă până în faţa clădirii, opri un taxi pentru ea şi, ţinându-i portiera deschisă, mai spuse:

— Îl cunoaşteţi de domnul Eugen Cristescu?

— Cred că l-am întâlnit odată la Consulatul Belgiei, îşi aminti Maria. Grăsuţ, aşa, cu un pic de guşulică, bonom de felul lui.

— Poate n-ar fi o idee rea să-i vorbiţi lui despre Maurice, şopti bărbatul, ridicându-şi privirea din ochii ei şi plimbând-o de-a lungul trotuarului de vizavi. În seara aceasta ia masa la Capşa cu câţiva ataşaţi ai Legaţiei Germane, cu prefectul, generalul Vlădescu şi alţi obişnuiţi de-ai lui.

Maria îi dăduse de veste lui Clery, moşierul grec scăpătat care o avertizase cel dintâi că legionarii îi poartă sâmbetele, că are nevoie grabnică de el pe seară, să vină la costum, cu pălărie Borsalino şi cu garoafă roşie la butonieră.

— E nuntă-n cartier, cucoană? întrebase Clery amuzat atunci când sosise la poruncă şi o aflase pe Maria într-o rochie verde ca ochii ei, cu fusta *cloche* desfăcându-se ca o floare din talia subţire şi cu o broşă din onix negru punctându-i decolteul.

Era o rochie simplă din tafta, dar onixul, mănuşile scurte, negre şi rujul aprins al Mariei îi dădeau o eleganță tainică.

— Mergem la Capşa să dăm de Eugen Cristescu, coane, îi răspunsese Maria cu ochii sticlind a speranță. Am o vorbă cu el.

Bonomul şef al Siguranței Statului intrase astfel în viața Mariei, fără a lăsa prea multe urme. În seara aceea, la Capşa, nu fuseseră văzuți vorbind împreună. Abia dacă se salutaseră, ca obişnuiți ai aceloraşi cercuri ce erau. Cântase Cristian Vasile, căruia sala îi ceruse de trei ori *Iubesc femeia*. Cel de-al treilea bis îl închinase „Păsării Măiestre care ne onorează astăzi cu prezența”, cum spusese el cu un surâs galant şi o scurtă plecăciune către Clery. Ospătarii nu putuseră închide până dincolo de miezul nopții. Ultimele două mese rămăseseră cea a lui Eugen Cristescu şi cea a Mariei Tănase însoțite de Clery.

Totuşi, la scurtă vreme Maurice Nègre fu eliberat din închisoare şi trimis în aceeaşi zi peste graniță, la Paris, iar gazetele anunțară pentru primăvara care urma un turneu al Mariei Tănase la Istanbul.

Nu apucă să-l mai vadă pe Maurice înainte de plecarea lui. Abia dacă avu vreme să-i scrie câteva rânduri pe care le puse într-un plic. Nu avea să afle niciodată dacă el

primise plicul sau nu. O tăcere adâncă se aşternu între ei, parte pentru că aceasta fusese înțelegerea, parte pentru că niciunul nu găsea o cale potrivită pentru depăşirea tuturor celor întâmplate, ca şi cum tulburările din lume îi înstrăinaseră de ei înşişi, iar acum nu mai puteau afla drumul înapoi.

Maria se mai gândi la el o vreme, plângând tăcut viața pe care ar fi putut-o avea împreună. Apoi, pe măsură ce timpul trecea, făcându-şi lucrarea lui, înțelese că nu au avut suficientă vreme ca să se cunoască, îşi spuse că omul pe care-l construise sufletul ei în jurul imaginii lui Maurice probabil nu exista. Îi aşeză aşadar icoana în colțul cu iubiri al inimii şi se întoarse către lumea din afară, căutându-şi rosturile cele noi.

Mai întâi se mută din Blocul Bazaltin, nu mai rămase nicio clipă în camera mică în care fusese interogată de Gestapo şi păzită cu arma la uşă. Îi plăceau zilele mutării, obişnuia să se mute des, căutând mai degrabă sentimentul de bucurie pe care i-l aducea un nou început decât o locuință mai bună. Totul putea fi şters cu buretele atunci când părăsea o casă, totul putea fi luat de la capăt ca şi cum viața ei întreagă începea din nou.

Tocmai semnase un contract cu patronii restaurantului Luther de lângă Gara de Nord, acelaşi Buzeşti care o

fermeca. Clery o ajută să-şi găsească un apartament în apropiere, iar pentru Maria începu o perioadă fericită în care colinda târgurile de antichități şi atelierele cu etichetă, în căutare de mobilă pentru noua casă. Maurice se îndepărta, lăsând în urma lui amintirea unei iubiri mai degrabă închipuite decât aievea, o iubire care ar fi putut să fie. Din crângul sufletului şi din tainițele minții ieşea din nou la iveală, mai puternică decât atunci când se îndepărtase de el, amintirea lui Brâncuşi, neica al ei de la Paris. Se ridica la suprafață ca o rană veche care te săgetează la fiecare ploaie.

Pregătirile pentru turneu împliniră ceea ce începuseră mutarea în casă nouă şi contractul cu un alt restaurant: Maria simțea că are două inimi şi nici acelea nu-i erau suficiente ca să adăpostească în ele bucuria. La Istanbul se inaugura Teatrul de Vară „Taksim”, iar spectacolul cu care mergeau ei făcea parte din această inaugurare. Textele le scria Nicu Kirițescu, pe care Maria îl cunoscuse la „Cărăbuş”, pe când era numai o copilă, iar Constantin Tănase îi schimbase numele ca să nu fie bănuit că aduce la teatrul său vreo nepoată. Regizor era Aurel Maican, simplul lui nume fiind o garanție că spectacolul avea să fie un mare succes. Pentru cuplete fusese arvunit Hristu

Nicolaide, grecul din Constanța care ar fi putut înveseli o întreagă înmormântare. Iar ea urma să fie punctul culminant al acestei întregi construcții.

În seara premierei, toată protipendada Istanbulului şi crema agențiilor de informații ale Europei răscolite de război se aflau în sala noului Teatru de Vară „Taksim”. Spectatorii ascultau în linişte şi aplaudau politicos la sfârşitul fiecărui număr. În culise, Maria îşi strângea chimirul bătut cu mărgele şi arunca din când în când câte o privire în sală.

— Parcă-s morți, îi şopti ea lui Hristu Nicolaide.

— Ia, Mărie, du-te tu acuma de-i înțeapă, râse Nicolaide scoțând de la rever un ac cu gămălie şi întinzându-i-l, ca să ne lămurim.

— Pleacă, mă, cu glumele tale proaste, că nu-mi arde! se supără Maria, căreia răceala sălii îi strecura în suflet multă nesiguranță.

Când intră pe scena împodobită cu scoarțe olteneşti, înconjurată de fetele ei înveşmântate în straie populare ca nişte flori, Maria ştiu că nu va ajunge până la ei. Ceva greu de desluşit o separa de turcii aceştia în costume de seară, cu diamante la butoni şi fesuri roşii cu canafi. Îşi începu momentul cu *Mărioară de la Gorj*, derutând taraful, care pregătise altă ordine a cântecelor, nădăjduind că

ritmul săltat îi va înveseli şi-i va convinge să renunţe la etichetă şi să se bucure de viaţă. Sala ascultă însă într-o tăcere respectuoasă şi aplaudă fix de cinci ori la sfârşit. Ochii Mariei căpătară culoarea apelor de munte când e cerul înnorat. Nimeni niciodată nu rămăsese atât de ţeapăn după un cântec al ei.

Oamenii sunt făcuţi din faptele lor, din întâmplările prin care trec în viaţă şi din alegerile pe care le fac la răscruci. Maria înţelesese de mult asta şi de aceea primea orice îi intra în viaţă cu bucurie, căci urma să i se adauge vechii Marii şi să o ducă spre una nouă.

Înfrângeri însă nu-i dăduse viaţa până acum, ori poate că ea alesese numai acele lupte pe care ştia că le va câştiga. Cea dintâi seară de la „Taksim” stârni în ea furtuni despre care nu putu vorbi mulţi ani. Îi veni o poftă nesfârşită de a se muta în casă nouă. Găsi cusururi camerei de hotel şi ceru să-i fie dată alta. Ameninţă că va pleca acasă cu cel dintâi vapor, dar lăsă ameninţarea neterminată atunci când trebui să arate motivul. Îşi aminti de marile ei nereuşite: Brâncuşi, Maurice, Harry Brauner, care îi înregistrase primele cântece şi pentru care ea simţea că nu făcuse nimic. Şi dacă izbutise să se împace cumva cu aceste înfrângeri, atunci de ce o tulbura atât de tare seara aceasta?

Pentru că, de data asta, înfrângerea fusese suferită pe scenă.

Scena fusese până acum locul în care Maria se întorcea însângerată de pe celelalte fronturi ale vieții ei, ca să-şi ia puterea din victorii sigure. Scena era pământul de sub picioarele ei. Nu putea pierde pe scenă.

A doua zi dimineață îl luă cu ea pe Nicolaide, care rupea câteva cuvinte turceşti, trecură podul Galatei, ale cărui umbre erau împinse de-a lungul Cornului de Aur de soarele aflat la răsărit, şi se afundară în vechile mahalale ale oraşului, rătăcind pe străduțe înguste deasupra cărora spânzurau în zigzag şiruri nesfârşite, colorate de rufe întinse la soare.

— Unde mergem, Mărie? întrebă de câteva ori Nicolaide.

— Mă, ce este mai important şi mai important într-un om? întreba ea în loc de răspuns. Sunt oasele, mă Hristule, alea țin şi carne şi tot. Mă, eu din oase trebuie să cânt, să zic ca un scrâşnet de oase, aşa, să sune ca şi cum nu al meu ar fi glasul, eu numai mişc din buze, dar de cântat, cântă de fapt ei.

— Cine ei, Mărie, că mă ia capul? se sperie de la o vreme Nicolaide. Ce căutăm noi pe vreme de război în mahalalele sărace ale capitalei spionilor lumii, unde te

poate înjunghia chiar şi o umbră şi nu te mai găseşte nimeni, niciodată?

— Ei, duşii noştri, ai tuturor, Hristule, spuse Maria, ignorând spaimele actorului. Morții noştri împreună cu morții lor, plânşi sau neplânşi, spovediți, nespovediți, ălora dacă reuşesc să le dau glas, apăi atunci să ştii că nu mai stau ăştia să mă asculte tăcuți ca momâile. Pe mine nimeni nu mă ascultă în linişte, Hristule, că eu le iau inimile în mâna asta şi le storc lacrimile zăcute acolo. Nu-i bine să zacă lacrimi la inimă, trebuie stoarse afară ca să te simți apoi curat şi uşor.

— Căutăm morți? întrebă Nicolaide cu glasul alb.

— Căutăm cântecele lor vechi, Hristule. Amesteci lucrurile între ele, nu ştiu ce-i cu tine azi, parcă nu prea ai fi în apele tale.

Câțiva copii murdari urmăreau cu bețigaşe drumul unui gândac, murmurându-i un cântecel. De la o fereastră înaltă, un imam repeta câteva strigări cântate cu glas scăzut, îngânat. O uşă sări din balamale brusc şi o femeie strigă de câteva ori un nume necunoscut, unduindu-şi glasul pe vocalele mai importante. Din depărtare, apele Bosforului îşi trimiteau până aici melodia, iar din spatele unui covor peticit ce ținea loc de uşă unei cafenele sărăcăcioase se auzi chemarea străină a unui cântec

simplu, o măsură de două pătrimi repetată la nesfârşit. Maria îl apucă strâns de braţ pe Nicolaide şi-l ţintui locului.

— Ascultă! porunci ea, ciulind urechea în vânt. Ăsta-i Istanbulul! Astea-s oasele lor.

Intrară în cafenea, iar covorul peticit căzu greu pe urmele lor, oprind lumina soarelui să pătrundă înăuntru. Un băiat cu ochii plecaţi înşurubă imediat în nisip două ibrice cât degetarul, apoi şterse cu o cârpă îngălbenită colţul unei mese şi trase două scăunele pentru ei. În mijloc, aşezat turceşte pe un covoraş rotund numai pentru el, un turc bătrân ciupea cu două degete singura coardă a celui mai ciudat instrument pe care-l văzuse Maria vreodată. Aroma ameţitoare a cafelei se amestecă în curând cu mirosul acru al straielor bătrânului turc.

— Să ne spună ce-i aia la care cântă, Hristule, şopti Maria.

— Ţipulkă, veni răspunsul lui Nicolaide după ce schimbă câteva vorbe şi mai multe gesturi cu cântăreţul din mijlocul cafenelei. Iar asta a fost cea mai veche *iamanea* pe care o cunoaşte el, îi zice *Şahane gözleri*. Două perle negre, ochii tăi minunaţi, ceva cu iubire şi ceva cu rănit, atât am înţeles.

— Să o mai zică încă o dată, neiculiță, surâse Maria bătrânului turc țipulkist cu unghii negre şi turban slinos, apoi începu să îngâne după el cântecul.

Rămaseră în cafenea atâta vreme cât îi fu necesar turcului să capete încredere în ei şi să priceapă ce doresc de la el. Maria îl hrăni, îi plăti toate cântecele pe care turcul i le cântă, apoi îl luă cu ea înapoi, peste podul Galatei, dincolo de golful Cornul de Aur, în cartierele selecte ale oraşului. Porunci şalvari, turban şi iminei noi pentru el şi petrecu tot restul acelei zile în camera de hotel, repetând împreună cu el iamanelele mai vechi decât toate minaretele Istanbulului.

Seara nu mai îmbrăcă fota şi ia, ci o rochie cu fusta bogată. În locul scoarțelor olteneşti ceru pe scenă perne turceşti. Avea să-i scoată din apele lor. Avea să facă una cu pământul toate acele ziduri invizibile care-i protejau de propriile lor furtuni şi avea să le răscolească inimile până când nu va mai fi rămas nimic ascuns față de ea.

Intră pe scenă dreaptă, cu pasul măsurat al celui care ştie că va birui, pregătită să arate înțelepciune şi îngăduință învinşilor ei. Sala îşi potoli murmurul şi privi cu nedumerire reținută la bătrânul cu țipulkă de pe pernă. Atunci când şi ultima şoaptă se stinse, Maria se aşeză turceşte alături de țipulkist, făcând rochia roată în jurul

ei. Primele sunete ieşiră din burduful bătut de vreme al turcului ascuţite ca un vaiet prelung, apoi se îndulciră şi începură a semăna cu glasul imamului care repeta îngânat chemarea la rugăciune, cu numele pe care femeia îl cânta peste mahalaua de dincolo de golf şi cu apele Bosforului lovind ritmic digurile dinspre răsărit.

Prin ochii turcilor din Teatrul „Taksim” trecură dorurile ienicerilor morţi de tineri pe toate câmpurile Europei, la poalele unor cetăţi necunoscute.

Maria începu să cânte pe limba lor, umplând sala cu glasul ei adânc, cântecul preferat al preşedintelui Atatürk, Tatăl Turcilor, *Şahane gözleri.* Atatürk murise cu trei ani în urmă, lăsând turcii din toate clasele sociale îndureraţi şi puţin speriaţi de cele ce vor urma. Cântecul lui înălţat pe neaşteptate de glasul de clopot al acestei femei care venise pe scenă cu un lăutar din mahalaua oraşului clătină sala.

Preţ de o clipă, respiraţiile se opriră. Maria îi simţea şi continua aşa cum cuţitul continuă să cureţe rana, adânc, dar blând. Ajungea în sfârşit până la ei, dăduse de oase şi cânta acum peste ele, ridicându-le cu cântecul ei şi întrupând din nou, os cu os, vechiul drum al imperiului prin istorie până în seara aceea.

Tăcerea sălii nu mai avea acum nimic din politeţea serii trecute. Respirau neregulat, se priveau unii pe alţii căutând sprijin pentru încercările prin care-i trecea Maria, iar paharele curate pregătite pe mesele de serviciu de ospătari se aburiră. Când Maria isprăvi cel dintâi cântec, spectatorii săriră de pe scaune şi izbucniră în urale şi aplauze aşa cum pe străzi izbucnesc revoluţiile. Câţiva aruncară în aer fesurile cu canafi. Din loc în loc se auzea chemat numele lui Atatürk.

Maria îi privea liniştită. Rămase aşezată turceşte pe perna ei fără să schiţeze niciun gest. Cântecul făcuse şi cu ea acelaşi lucru ca şi cu cei din sală, dar nu voia ca ei să vadă asta. În acest moment, singurul lor punct de sprijin era ea. Aveau nevoie să o vadă calmă şi stăpână pe situaţie.

— Aşa, neiculiţă, şopti numai pentru ea atunci când îşi recăpătă firea şi îşi îngădui umbra unui surâs în colţul buzelor. Pe mine nimeni nu mă ascultă în tăcere.

Îi cerură să ia cântecul de la capăt de şase ori şi-l cântară împreună cu ea, acompaniaţi numai de ţipulkistul care cu o zi înainte răbda de foame într-o cafenea murdară. Chemă apoi taraful pe scenă şi le cântă *Cine iubeşte şi lasă*, *Mărioară de la Gorj* şi *Ciuleandra*, iar sala

ținu ritmul bătând din palme sau din picioare şi închinând paharele către ea ori de câte ori le umpleau ospătarii.

Bătrânul turc nu mai părăsi hotelul de lux până la sfârşitul turneului. Maria învăță alte şi alte cântece de la el în vechiul grai turcesc.

La sfârşitul numărului din seara aceea fu invitată la masa delegaților Marii Britanii. Îi cunoscu pe colonelul de Chastelain, care fusese o vreme director al Societății petroliere „Unirea" şi locuise în Bucureşti, şi pe profesorul Porter, fostul secretar al Consulatului Marii Britanii la Bucureşti, întors la Londra de curând din pricina intrării României în război alături de Germania.

Maria se simțea ca acasă. Florăresele începură să o urmărească, aducând buchete cu felurite bilete de la admiratori, iar mesele erau adesea unite câte două-trei, mesenii făcând cunoştință unii cu alții ca să evite să şi-o dispute pe Maria. Turci, englezi, belgieni şi francezi luau loc alături de germani şi italieni, ciocnind pahare cu yeni raki cu aromă de anason sau ceşcuțe cu salep fierbinte şi spărgând castane coapte.

La sfârşitul săptămânii, duminică dimineața, pe când actorii şi cântăreții, întreaga trupă, se adunaseră în camera Mariei şi ceruseră cafele şi sujuk copt în pâine,

sosi veste că spectacolul din seara aceea tocmai fusese anulat.

— Ce-ai făcut, Mărie? întrebă Nicolaide cu gura plină. Asta ni se trage de la englezii tăi, pun pariu. Domnu' colonel, domnu' ăla, domnu' ăla, numără el cu vârful furculiței personajele imaginare care atrăseseră năpasta asupra lor.

— Doamna Maria este poftită de domnul preşedinte la Ankara, pentru un spectacol privat, continuă mesagerul. Numai cu taraful.

— Care preşedinte? dori să ştie Aurel Maican, care, ca regizor, se simțea responsabil pentru ceea ce se întâmpla cu artiştii în turneu.

— Al țării, veni răspunsul care coborî liniştea în camera de hotel.

Maria plecă la Ankara, unde rămase câteva zile. Diminețile era invitată să cânte la Radio Ankara, iar după-amiezile şi le petrecea la reşedința prezidențială, unde se adunau în fiecare zi demnitari turci, apropiați ai preşedintelui şi prieteni. Reşedința răsuna de muzica vechilor iamanele şi a bătrânelor cântece de cătănie româneşti. Niciodată nu fusese vorba doar despre un singur spectacol, dar Maria înțelese să treacă sub tăcere prelungirea vizitei ei în Ankara. La Istanbul, actorii,

baletul şi ceilalți cântăreți erau plătiți ca şi cum spectacolele s-ar fi ținut.

Se întoarse după patru zile şi serile la Teatrul de Vară „Taksim” fură reluate. Sala era mereu plină, iar bilete nu se mai găseau de mult. Maria îi învăță să ceară dedicații, întrebând la întâmplare câte un mesean ce cântec îi place. Războiul era undeva, departe, acoperit de ceață, iar sunetele lui se auzeau stins.

Când turneul luă sfârşit, Maria era cea mai iubită artistă din Istanbul. Guvernul de la Ankara trimise o propunere care ajunse în camera de hotel pe aceeaşi tavă filigranată pe care cu o zi în urmă primiseră baclavale însiropate, pestil de chihlimbar şi kunefe mirosind a flori de portocal. Toată trupa se afla, ca de obicei, în camera ei. Mariei i se ofereau cetățenia de onoare a Republicii, un contract pe viață la Radio Ankara, un post de cercetătoare la Institutul Etnografic din Istanbul şi o vilă pe una dintre Insulele Prințeselor din Marea Marmara, la doi paşi de oraş.

Maria se închipui în mijlocul acestei vieți dezmierdate. Ar fi fost deşteptată dimineața de țipetele lungi ale pescăruşilor amestecate cu glasuri tainice de imami ce chemau la rugăciune, s-ar fi înconjurat, în nenumăratele odăi ale vilei promise, de lumea pestriță a mahalalelor

Istanbulului, aducând acolo lăutari murdari şi copii ai nimănui. Ar fi petrecut serile pe o terasă înaltă, privind cum apele reci şi verzi ale Bosforului pătrund în cele calde şi albastre ale Mării Marmara, ar fi umplut garderobul cu blănuri şi rochii strălucitoare de seară, ar fi băut cafea la nisip şi ar fi fost invitată în cele mai selecte cercuri din Ankara şi Istanbul.

Tânjea după aromele şi sunetele Bucureştiului chiar şi numai închipuindu-se pe insula ei din Marea Marmara. Fiecare vine pe lume cu un blestem şi o binecuvântare. Blestemul ei era să nu se poată desprinde de mirosul de mici al cârciumilor prin care se auzea Fărâmiță Lambru ori Fănică Luca, binecuvântarea ei era să cânte. Ori poate invers.

Maria refuză propunerea guvernului de la Ankara, împachetând răspunsul cum se pricepu mai bine, şi curând trupa se îmbarcă pe vaporul „Dacia", revenind în Bucureşti la sfârşitul toamnei. Iarna sosi într-o singură noapte în anul acela, sfârşind chinul copacilor goi care-şi loveau crengile una de alta cu sunete uscate. Căzu o zăpadă tăcută şi grea care curăță frământările din aer, umplând oraşul de linişte. Nu se mai auzeau copitele cailor ori paşii mereu repeziți ai copiilor. Biruite de nămeți,

automobilele se răriseră şi ele. Pe Calea Griviței, de la Atelierele CFR până în Banu Manta, grupuri de ostaşi cu zăpada topindu-li-se pe umeri şi îngreunându-le mantalele pământii se strângeau unii în alții, adăpostindu-se de ger.

Aşa îi află într-o noapte Maria în fața restaurantului, fumând o țigară la patru-cinci guri sub lumina galbenă a unui felinar. Ningea prăfuit şi râsetele ultimului grup de cheflii ieşit din restaurantul Luther se auzeau îndepărtat şi stins, ca prin vată. Iordache şoferul o aştepta de un ceas cu motorul pornit, ca să fie cald în automobil. Un soldat se desprinse din grup şi se apropie de geamul lui, cerând prin semne un foc.

— Țigări avem, domnule, toată lumea ne dă, îi spuse soldatul lui Iordache atunci când acesta întinse şi pachetul cu totul.

— La ce oră pleacă trenurile, băieți? îi întrebă Iordache în vreme ce aprindea țigara soldatului, iar flacăra iute a chibritului îi lumină preț de o clipă chipul.

— Noi suntem în garnitura de la trei dimineața, domnule, răspunse soldatul şi-şi săltă puşca pe umăr cu o mişcare zvâcnită. Săru-mâna, doamnă, mai spuse el către Maria, care tocmai urca în automobil, înfăşurată într-un samur cenuşiu.

— Cum adică la trei dimineața? întrebă Maria. Abia e trecut de miezul nopții. Unde o să stați încă două ceasuri?

— Sub felinar, doamnă, îi răspunse soldatul. Se încălzeşte sub el.

În noaptea înaltă, plină de şoapte şi argintată abia ghicit de zăpada uşoară ce cădea prăfuit, lumina slabă a felinarului decupa o altă lume pentru grupul de soldați. Mariei îi păru că cercul de lumină galbenă este o scenă pentru ei, iar tot restul lumii învăluite în întuneric este o sală plină de spectatori greu de mulțumit. Îşi aminti de sala Teatrului „Taksim” din Istanbul în cea dintâi seară, când tăcerea lor rece o făcuse să se simtă ca o libelulă într-un insectar. Deschise portiera şi coborî cu hotărâre în zăpada proaspăt aşezată, strigându-i peste umăr şoferului:

— Hai, Iordache, ce te uiți?

Ĺžoferul opri motorul şi o urmă cu paşi grăbiți. Bătură în uşile restaurantului Luther şi traseră de zăbrelele ferestrelor, zornăindu-le în cercevelele lor până când înăuntru se aprinse o lumină şi doi ospătari se apropiară, înaintând şerpuit printre mesele pe care urcaseră scaunele.

— Ați uitat ceva, doamnă Tănase? întrebară, descuind cu mare grabă.

În seara aceea, Maria le plăti o masă soldaților care aşteptau plecarea pe front. Ceru pentru ei ciorbe fierbinți şi tocănițe, lăsă plată şi pentru câte un rând de țuică şi numai după aceea porni către casă. Îşi luă obiceiul de a-i căuta nopțile, atunci când isprăvea programul la Luther. Îi afla sub felinarele din fața gării, stingheri pe scena lor îngustă în fața unui public ascuns în întuneric care aştepta de la ei un spectacol reuşit. Cerea să fie aşezați la mese, plătea şi apoi pornea spre casă.

Când trenurile nu mai avură pe cine duce pentru că toate trupele ajunseseră pe linia Prutului, Maria porni tăcută către casă la încheierea programului, mereu dincolo de miezul nopții. Îi căuta prin gazete, cercetând în fiecare dimineață dacă s-a schimbat ceva, dacă războiul acesta mocnit dă semne că se vor mai petrece şi alte grozăvii, mai mari decât invazia Poloniei ori luptele aeriene între piloții englezi şi cei germani.

În vară, totul se schimbă. Eugen Cristescu apăru două seri la rând la spectacolele ei, lucru care Mariei îi dădu de gândit. La întoarcerea din Istanbul, şeful Serviciului de Informații îi ceruse liste întregi cu participanții la feluritele evenimente la care fusese prezentă, cine cu cine stătuse la masă sau cine ignorase pe cine, după care păruse să uite

de existența ei. Maria își închipuise că numai pentru atâta lucru se făcuse vrednică și se amuzase pe seama secretomaniei lui ușor ridicole. O mică obsesie a misterului părea să-l chinuie pe acest domn cu înfățișare de funcționar blând. Îi dăduse întâlnire numai pe stradă și discutaseră ocolind cuvinte explicite ca „Istanbul”, „colonelul de Chastelain” sau „Consulatul Marii Britanii”.

Iar acum venea la spectacol, deschis, pe față, slujindu-se de pretextul acesta ca să o privească îndelung.

Maria nu avu răgazul de a înțelege rosturile noilor fapte ale lui Eugen Cristescu, pentru că într-o zi străzile Bucureștiului fură invadate de armate de băieți în pantaloni scurți care purtau sub braț gazetele de seară și strigau cât îi ținea gura:

— Proclamația către țară a Mareșalului Ion Antonescu! S-a ordonat trecerea Prutului și eliberarea Basarabiei și Bucovinei! Ia *Universul*! Ia *Adevărul*!

În vecini, cineva dăduse sonorul radioului atât de tare, încât vocea crainicului răsuna pe deasupra întregului cartier. Maria deschise ferestrele și se aplecă în afară, încercând să prindă cuvintele, „ceasul celei mai sfinte lupte, reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor”, frânturile se îndepărtau și se apropiau ca și

cum ea s-ar fi aflat într-un carusel care se rotea, depărtând-o şi apropiind-o ritmic de cel care vorbea.

Părăsi fereastra şi străbătu odaia, rotind butonul din os al radioului. Glasul declamând cu patos al crainicului umplu camera, repetând la nesfârşit cuvintele mareşalului: „Ostaşi, vă ordon, treceți Prutul!”.

Timpul începu să curgă altfel, cu iuțeală, îngrămădind întâmplările unele peste altele şi lipsind oamenii de răgazul de a se gândi la ele. Veştile sosiră mai întâi luminoase – a fost eliberat Cernăuțiul –, apoi întunecate – trenuri întregi cu răniți se întorc în Bucureşti, umplând spitalele cu infirmi, jumătăți de oameni răspândind mirosuri fetide prin bandajele prea rar schimbate.

Maria intră pentru întâia oară în Spitalul Polizu din apropierea gării, nu departe de locul unde întâlnise primul grup de soldați fumând sub felinar, la sfârşitul toamnei. Străbătu saloanele cu paturi înghesuite căutând printre răniți un chip cunoscut. Hrănise la Luther zeci de soldați, dar niciunuia nu-i ceruse numele. Răscolea cu privirea chipurile acestea brăzdate de răni şi pe jumătate ascunse sub straturi de tifon, chinuită de gândul că nici măcar fețele nu le reținuse.

— Bună ziua, doamnă Tănase, o recunoscu într-una din zile o infirmieră. Ați venit să le cântați? A fost şi

domnul Jean Moscopol, mai zilele trecute. Bine faceți că veniți, își mai iau și ei gândul de la necazuri.

Tot vorbind întruna despre răniți, război și ce vor fi lăsat pe-acasă băieții ăștia care se plimbă ca niște umbre pe lângă pereții spitalului, trăgând după ei dureri ascuțite în piciorul lipsă ori în ochiul scos, infirmiera o conduse pe Maria în sala de mese, pe care o umplu imediat cu soldați.

— Pe ăștia îi externăm curând, doamnă, explică ea. Ăstora puteți să le cântați.

De pe front soseau vești bune, care însă împărțiseră țara în două. Hotinul și Soroca fuseseră eliberate, armata ajunsese la Nistru și-l traversase, îndreptându-se către Odessa. Trenurile cu răniți intrau în fiecare săptămână în Gara de Nord, punând paie pe focul iscat în București: Basarabia și Bucovina erau eliberate, pentru ce nu erau aduși băieții înapoi acasă?

Apoi, dintr-odată, timpul se opri. Trenurile și veștile încetară să mai sosească. Ultimul lucru aflat la București fusese că rușii sunt împinși dincolo de Don, către Stalingrad. Toamna se sfârși ca o boală lungă și chinuitoare. Odată cu cea dintâi zăpadă, la Polizu sosiră doi soldați care umplură saloanele cu povești greu de crezut.

— Toți sunt acolo, spuneau ei, cu ochii măriți de spaimă şi scărpinându-şi cu gesturi necontrolate pielea mâinilor până la sânge. Sunt acolo toți, în Stalingrad. Suntem încercuiți de luni de zile. Nu este nimic de mâncare. Atacurile nu se sfârşesc niciodată, niciodată! Au venit doar două avioane aliate, au adus conserve şi au luat câțiva răniți. Dar restul sunt încă acolo, nimeni nu poate ajunge la ei. O să moară toți! Mor chiar acum, când vorbim cu voi!

În anul acela nu se mai întoarse nimeni de pe Frontul de Răsărit. Avioane aparținând RAF împrăştiau pe deasupra oraşului manifeste în care țara era îndemnată să iasă din război, să pună capăt pierderilor de vieți omeneşti, iar BBC începu să emită în limba română apeluri cu aceleaşi mesaje. 1943 sosi, aducând cu el deznădejdi şi dezbinând oamenii. Un ger năprasnic paraliză Bucureştiul, ca o ultimă pedeapsă pentru nechibzuința oamenilor şi pentru slăbiciunea lor de a fi dat drumul în lume tuturor relelor.

Cristescu se ivi din nou la unul dintre spectacole. Maria cânta la Teatrul „Gioconda” de pe Lipscani, apoi serile trebuia să ajungă la restaurantul Parcul Aro. La sfârşitul spectacolului, în cabină o aşteptau trei baclavale

de la Capşa, împachetate elegant într-o cutiuţă de carton legată cu şiret auriu. Când deschise cutiuţa, din capac căzu un bilet nesemnat: „Te aştept în faţă. Taxiul cu motorul pornit”.

Numai Cristescu nu se semna niciodată, Maria ştia bine de la cine era biletul. Se înfăşură în blana de samur cenuşiu şi ieşi în gerul sticlos, cercetând din priviri taxiurile oprite de cealaltă parte a Lipscanilor. Toate aveau motorul oprit, dar din capota unuia ieşeau aburi calzi. Se îndreptă cu paşi hotărâţi spre el, amuzându-se atunci când se dezechilibră de vreo două ori din pricina zăpezii îngheţate.

— Ce faci? Eşti nebună? îi spuse Cristescu agitat când ea se aşeză pe bancheta din spate, alături de el.

O prinse de braţ, îi aruncă şoferului doi lei, lăsându-l bombănind, şi o scoase afară din automobil.

— Trebuie să ajung neîntârziat la Parcul Aro, protestă Maria.

— Ştiu, răspunse Cristescu, trăgând-o după el de-a lungul trotuarului înzăpezit. Calea Dorobanţilor colţ cu Şcoala Floreasca. Începi programul la nouă seara. O să luăm alt taxi, tu nu ai văzut că ăla oprise motorul? Nu ţi-am spus să te urci în automobilul cu motorul pornit?

— Păi nu fusese pornit până atunci, neică? se revoltă Maria şi încercă să se împotrivească mersului lui grăbit. Nu ieşeau aburi din capotă? Pesemne că a pățit ceva de la gerul ăsta, i s-o fi defectat ceva.

— Urcă, spuse Cristescu şi o împinse în taxiul pe care tocmai îl oprise cu un gest. Poate că s-a defectat, poate că nu. Poate că a fost un semn.

— Poate că tocmai asta au vrut ăia cu semnul, să te facă să urci în taxiul ăsta, surâse Maria, pe care astfel de precauții exagerate o amuzau.

Cristescu însă nu luă în seamă joaca ei. Îi ceru şoferului să-i lase în Piața Romană, iar de acolo luară un alt taxi până la Parcul Aro, ca să deruteze pe oricine i-ar fi urmărit.

— Pleci la Istanbul, îi spuse el, după ce mai întâi privise cu atenție pe toate geamurile automobilului.

— Iar?

— Iar. Hitler îi cere lui Ion Antonescu să înceteze toate încercările astea de a ieşi din război ori de a trece de partea celorlalți. BBC-ul emite în limba română.

— Ştiu.

— Colonelul de Chastelain şi profesorul Porter sunt implicați. Vor încerca să ajungă la Istanbul. Abwehrul tot înaintează rapoarte despre mine, se fac presiuni să fiu

schimbat de la conducerea Siguranței Statului, pentru că favorizez activitatea agenților englezi. Dacă nu mai sunt la conducerea Informațiilor când te întorci...

— Eu cu altul nu discut, neiculiță, îi reteză Maria vorba. Lumea asta-i plină de vulpi şi vulpoi. Nu eşti aici, nu discut, încheie ea scurt, apoi coborî din taxi trântind portiera şi intră în restaurant.

În primăvară plecă în turneu. Încheiase un contract scurt, de numai două săptămâni, cu acelaşi teatru „Taksim” din Istanbul. Petrecu seri mai liniştite decât de obicei, alături de colonelul de Chastelain cu soția şi de profesorul Porter. Depănară amintiri din Bucureştiul anilor de dinaintea războiului, Porter le povesti anecdote de pe vremea când fusese lector de literatură engleză la Universitatea din Bucureşti, înainte de a deveni secretar al Consulatului Britanic.

Se ascundeau de patronul terasei Taksim, care se simțea jignit pentru fiecare masă luată de Maria în afara restaurantului său, fugeau în port şi mâncau pe stradă midii umplute cu orez de la un negustor care îşi purta marfa pe o tabla atârnată de gât.

Când se întoarse în Bucureşti, după două săptămâni, Maria se simţea bătrână şi împovărată. Lumea lui Cristescu, a lui de Chastelain şi a lui Porter o apăsa, luându-i aerul. Într-o noapte de decembrie, în acelaşi an, un avion al RAF a paraşutat trei ofiţeri de informaţii britanici undeva, pe câmpurile înzăpezite din jurul Alexandriei. Era ceaţă şi pilotul nu a nimerit tocmai bine zona unde erau aşteptaţi cei trei. Atunci când au fost arestaţi de jandarmi, ofiţerii au spus calmi, într-o limbă română suspect de corectă:

— Îl căutăm pe Ştefan.

Vestea ajunse mai repede decât era firesc la urechile Serviciului Român de Informaţii, adică ale lui Cristescu, ale şefilor partidelor politice şi ale mareşalului Ion Antonescu. Cei trei au fost duşi la Bucureşti şi închişi, sub pază strictă, în apartamentul de serviciu al şefului Jandarmeriei Române. În cele dintâi zile primiră numai vizita acestuia şi a lui Cristescu şi de fiecare dată scurtele discuţii începeau cu aceleaşi cuvinte ale ofiţerilor britanici:

— Îl căutăm pe Ştefan.

Ofiţerii Abwehrului aflară într-un târziu de existenţa micului comando paraşutat şi cerură predarea imediată, dar mareşalul le răspunse că este vorba despre prizonieri

de război ai guvernului român care au fost arestați şi vor fi tratați ca atare.

Tratamentul consta în mese aduse de la un restaurant din apropiere, câte o sticlă cu vin în fiecare zi, cărți şi reviste puse la dispoziție, ba chiar şi un radio la care ascultau emisiunile BBC. Din când în când li se îngăduia câte o plimbare cu automobilele în afara oraşului, spre Snagov. Plecau întotdeauna însoțiți de ofițeri români.

Scopul operațiunii celor trei ofițeri de informații britanici în Bucureşti era să ia legătura cu partidele politice şi să găsească o cale pentru ieşirea țării din război. Cu acordul tacit al mareşalului, într-una din plimbările obişnuite cu automobilele li se alătură şi Iuliu Maniu. Unul dintre cei trei ofițeri intermedie o corespondență între Ion Antonescu şi reprezentanții comandamentului britanic din Cairo, pe parcursul câtorva luni.

Situația rămase neschimbată din decembrie până în august. Germanii mai cereau din când în când să li se permită interogarea prizonierilor, dar erau refuzați de fiecare dată, în timp ce britanicii sosiți cu parola *Îl căutăm pe Ştefan* se întâlneau discret, pe rând, cu toate personalitățile vieții politice româneşti. Apoi, într-o seară de sfârşit de august, la radio începu să se emită din sfert în sfert de oră acelaşi mesaj îngrijorător: „Atenție, lăsați

aparatele deschise! În curând vom transmite un comunicat important pentru țară”.

Se scurseseră trei ani de când Maria auzise ultima oară un astfel de mesaj la radio. Comunicatul sosi abia la ora zece seara. Dogoarea zilei se domolise şi greierii prinseseră viață, deşteptați de răcoarea nopții. Cerul sărăcit de stele asista imparțial la zbaterile mărunte de sub el. Glasul crainicului citi cu stăpânire Proclamația Regelui Mihai: „Români, în ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieşirea noastră din alianța cu Puterile Axei şi imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite”.

Ziua de 23 august se sfârşea. Ofițerii serviciului de informații britanic fură eliberați din prizonieratul lor de lux şi duşi la Palatul Regal. Oamenii strânşi în fața porților palatului salutară cu urale şi aplauze uniformele lor englezeşti.

Cei trei erau colonelul de Chastelain, profesorul Porter şi un român emigrat în Anglia, căpitan.

A doua zi în zori, clădirea Radioului fu bombardată de germani. Oraşul încă nu se trezise. În lumina puțină a zorilor, norii groşi de moloz şi praf se ridicau în tăcere din clădirea de pe strada Berthelot, devenind zmeurii pe

măsură ce ieşeau dintre coroanele copacilor şi acoperişurile caselor.

Colonelul de Chastelain, profesorul Porter şi căpitanul Silviu Mețianu fură urcați în aceeaşi zi într-un avion cu destinația Ankara.

Pentru Maria începură vremuri amestecate. Glasul neichii Costache al ei de la Paris, între toate glasurile trecutului ei, se îndărătnicea să nu tacă, ieşea la suprafață trecând ca sfredelul prin toate cele trăite şi depuse unele peste altele în inima ei, înroşind dureros locul pe unde trecea: „Ridică-te unde ți-e locul, Mărie, tu fată! Cântăreții adevărați sunt la operă, acolo trebuie să-ți încerci puterile. Lasă-le focului de cârciumi, teatre de revistă şi alte zaiafeturi pentru trântori, lasă bocetele, că nu eşti plângătoare profesionistă”.

O duruse vorba lui atunci, o durea şi astăzi neschimbat de tare şi presimțea că avea să o doară tot restul vieții, cu atât mai mult cu cât îi urmase sfatul, iar încercările ei la operă sau operetă fuseseră nişte eşecuri tratate respectuos de critici prin gazete.

Împlinea treizeci de ani şi hotarul acesta o făcea să deschidă larg ferestrele, să-şi scuture bine viața şi să-şi primenească toate cotloanele sufletului.

Primi să joace în noul spectacol de revistă al Companiei „Alhambra” numai pentru că textele erau antifasciste. Să poată cânta pe scenă, în fața unei săli pline, cuplete despre Hitler era o schimbare din care i-ar fi plăcut să guste. Directorul de scenă al noului spectacol era Sandu Eliad, altă umbră a tinereții ei încă nedesluşite. Revista primi critici călduțe, nici măcar entuziasmul pe care ar fi trebuit să-l stârnească subiectul nu se ridică la aşteptările cântăreților. Cronicarii ajungeau cu toții la aceeaşi concluzie: spectacolul era salvat numai de prezența Mariei.

Anul următor însă veni o mare bucurie care avu darul de a-i reda încrederea în sine şi a-i arăta că viața încă mai poate avea fețe neaşteptate pentru ea. Ion Manolescu, directorul Teatrului Municipal, îi propuse să joace rolul Maşa în piesa *Cadavrul viu* de Lev Tolstoi. Era rolul feminin principal şi ar fi jucat alături de însuşi Ion Manolescu. Prestanța Teatrului Municipal, a piesei şi a marelui Ion Manolescu o măguli pe Maria, care se învoi pe loc. Maşa ei ținu sala plină toată stagiunea, iar cronicile fură elogioase.

În țară era foamete. În loc să dispară, războiul părea să se fi aşezat cu capul pe brațe şi să fi ațipit chiar acolo, în mijlocul tuturor, ocupând străzi, ulițe, cartiere şi

mahalale, sate şi câmpuri deopotrivă. Pe sub poalele lui grele oamenii abia mai respirau. America vorbea despre un program de refacere a Europei, Rusia sprijinea regimurile de stânga din toate țările pe care le ocupase. Toată lumea strângea bombe rămase neexplodate. Peste toate acestea, vreme de doi ani fu secetă.

Atunci când lucrurile nu mai putură fi stăpânite, mii de copii ai foamei din Moldova şi Muntenia fură urcați în trenuri şi duşi la Constanța, unde recolta fusese mai apărată de vitregii. Tunşi, spălați sumar şi purtând câte o haină a unui părinte rămas acasă, în lipsa hainelor proprii, speriați şi flămânzi, copiii celor mai sărace sate au fost găzduiți vreme de un an sau doi în familii de voluntari, adesea docheri din port. Vedeau marea pentru prima oară în viața lor. Sunetele portului îi aduceau dimineața pe docuri, unde rămâneau ceasuri întregi privind soarele care ieşea din mare şi vapoarele care plecau încărcate cu grâne către Rusia. Armata sovietică era aprovizionată în fiecare lună cu sute de mii de tone de cereale româneşti. Gazetele vorbeau despre marele prieten de la răsărit, căruia îi mulțumeau şi pe care-l asigurau de recunoştință.

Maria porni în turneu la sfârşitul anilor de secetă şi foamete. Seară de seară, cu aceleaşi gesturi fireşti şi

cuvinte puţine cu care traversa odinioară Buzeştii, rămânând fără bani ori fără câte o haină, îi cerea acum casierului:

— Dă şi tu ceva.

Casierul mai trecuse şi altă dată prin astfel de încercări şi trăsese învăţăminte bune pentru viitor. Mai întâi scoase cutia de tablă în care fuseseră odată bomboane fondante de la Capşa şi numai după aceea, în vreme ce scotocea deja printre bancnotele din ea, începu tocmeala, pentru ca Maria să vadă că el nu se opune:

— Cât să fie, doamnă Tănase? Ce cumpărăm?

— Să fie cât trebuie ca să cumpărăm haine pentru doi copii şi o albie de tablă pentru spălat, răspunse Maria, cântărind în vremea aceasta suma în minte. Scoate vreo două sute de mii de lei, se hotărî ea.

— Noi sau vechi? ridică omul nişte ochi cât cutia din mâinile lui şi rămânând cu gesturile spânzurate în aşteptarea lămuririi.

— Vechi, omule, că n-ai atâţia lei noi în cutia aia, râse cu putere Maria. Hai, dă-mi!

Cumpără, pentru o familie pe care o întâlnise pe drumul dintre hotel şi sala de spectacol, două rânduri de haine pentru copii şi albia de spălat, adăugă zece pâini şi nişte mălai, le lăsă în poarta năruită a unei căsuţe pe

jumătate intrate în pământ şi se întoarse la teatru cu privirea pe care o au oamenii atunci când câştigă la loterie. Se aflau în Târgu Jiu, iar scena avea să se repete, pe parcursul acelui turneu, în Râmnicu Vâlcea, în Curtea de Argeş şi în Piteşti. Peste tot păreau să existe nişte copii al căror tată nu se mai întorsese de pe front, aflați în aşteptarea Mariei.

Prietenii o certau:

— Nu mai da banul, Mărie! Pentru tine ce-ai oprit? Pune ceva deoparte pentru ziua de mâine, ca gospodarul.

— Du-te, mă, de-aici, prostule! râdea Maria de aşa o idee năstruşnică. Pune tu deoparte. Ce să pun deoparte, mă? La ce să opresc? Ştii tu ce vine mâine? Ştii măcar dacă mai vine? Mâine nu există, neică, te rog să nu te sperii, dar chiar nu există. Ce e aia *mâine,* a?

— O să ceri iar bani de la şofer, insista câte unul mai hotărât care nu se lăsa învins prea uşor.

— O să cer, mă, şi-o să-mi dea, îi spunea Maria, semețindu-şi la el bărbia şi înălțându-şi trupul drept şi subțire. Ştii tu de ce o să-mi dea? Fiindcă mă iubeşte, mă. Ştii tu, neiculiță, ce bucurie e asta, să-i vezi că te iubesc? Ai simțit vreodată că-ți mai creşte încă o inimă pe lângă aia pe care o ai? Asta-i singura viață care merită trăită.

— Risipeşti tot, ceda coborând glasul a descurajare binevoitorul.

— Tot risipesc. Risipa e sensul vieții, neică. Cine-l află e liber. Ia risipeşte şi tălică o dată numai, şi-ai să vezi câtă bucurie şi libertate adevărată se află acolo. Dă-ți banii, dă-ți inima, dă-ți casele şi zilele. Astea toate sunt cătuşe. Eu cred că toată lumea ar putea cânta ca mine dacă ar şti să risipească.

Mai mult ca niciodată, lumea întreagă părea să se ascundă în spatele unei măşti. Încet, fără să prindă de veste, oamenii începură să trăiască două vieți paralele, una publică, alta în inimile lor. Veştile de prin gazete ori de la radio erau anunțate ca nişte izbânzi şi peste tot pândeau cu viclenie ochi curioşi să vadă cine se bucură şi cine nu. „Marea Adunare Națională a votat în unanimitate Legea Naționalizării Întreprinderilor!”, anunța crainicul cu o sonoritate dramatică în glas, ca şi cum ar fi fost de aşteptat nişte urale şi aplauze la sfârşit. Pe sub acest anunț umblau tăcute micile veşti lipsite de mască: nea Mitică, brutar în strada Democrației, care lucrase singur toată viața de la cinci dimineața până la nouă seara, a pierdut şi casa odată cu brutăria, pentru că le construise una deasupra celeilalte. Nu avusese niciodată ucenic, nici

ajutor, nici altfel de angajați. Totuşi, cuptorul lui de pâine intrase la categoria întreprindere.

Doamna Lucreția, modistă în Lipscani, a pierdut atelierul în care făcea pălării pe comandă. Avea trei angajate: sora sa şi cele două fiice. Bărbații familiei nu se mai întorseseră de pe front. Niciuna dintre cele patru femei nu a fost mai apoi angajată nicăieri, din pricina originii lor nesănătoase, fuseseră burghezoaice.

La scurtă vreme sosi o nouă veste, anunțată cu acelaşi glas emoționat de crainic: „A fost publicat Decretul de naționalizare a imobilelor". De data aceasta până şi copacii de prin parcuri păreau să fi înțeles necesitatea măştii, căci primiră vestea cu o explozie de flori şi arome care înnebuneau albinele şi păsările.

Într-o duminică dimineața Maria îl află pe Clery pe o bancă, în fața blocului în care tocmai se mutase. Cercetase piața şi se întorcea cu brațele pline mai mult de narcise decât de zarzavaturile după care plecase. Venea alene, bucurându-se de primăvară şi plănuind în minte restul zilei. Avea să asculte plăci de patefon cu ferestrele deschise şi altceva nimic.

Clery nu se ridicase de pe bancă atunci când o văzuse. Schițase numai un surâs obosit, ca omul trecut dincolo de hotarele tuturor convențiilor. Barba lui nerasă de câteva

zile îl făcea să semene cu un tâlhar fără succes, împiedicat de inima prea bună să-şi împlinească meseria. Firele sure din barbă îl îmbătrâneau cu câțiva ani. Ochii îi sticleau ca la febră, iar buzele arse crăpaseră dureros în câteva locuri.

Maria era deja lângă el atunci când îl observă în sfârşit şi costumul lui deschis la culoare, care arăta ca şi cum dormise îmbrăcat, o înspăimântă. Din vechea lui eleganță nonşalantă se păstrase numai o umbră, un fular şic de mătase petrecut în jurul gâtului, pe sub gulerul cămăşii.

— Ptiu, bată-te să te bată! Ce ieşişi aşa ca un duh în calea mea, că mă şi sperii? Ai băut? Pe unde ai umblat? îl luă ea la rost oprindu-se în fața lui.

Clery nu se ridică. O privea de jos în sus, iertând cu un surâs tot ce-i greşise lumea întreagă vreodată, cu sau fără intenție.

— Mi-au luat conacul de la moşia din Buzău, Maria, spuse el încet, ca şi cum s-ar fi ferit să nu sperie păsările din copacii plini de flori. Mi-au luat şi casa din Lascăr Catargiu. Casa mea, Maria. Aseară s-a mutat ultima familie la parter, nişte dubioşi care n-au muncit o zi în viața lor. Toată noaptea am stat treaz şi i-am ascultat închinând pahar după pahar şi povestindu-şi isprăvile. Speculanți şi gheşeftari.

Maria se aşeză pe bancă alături de el, rupse din braţul plin de flori şi zarzavaturi un fir de pătrunjel, băgă o frunzuliţă în gură şi îi întinse restul lui Clery:

— Ia nişte pătrunjel, ronţăie-l uite-aşa, între dinţi. Ştii ce bun e? Mai bun ca o ceaşcă de cafea. Lasă, mă, Clery, că ne descurcăm noi cumva. Vezi ce înseamnă să strângi, să ai? Eu când vă spun să risipiţi, că asta-i toată filosofia, nu mă credeţi. Dacă ai, ajung la tine şi te doboară. Dar dacă n-ai, ce să-ţi facă?

— Paharele mătuşii Elefteria, continuă Clery ca şi cum nici nu ar fi auzit vorbele Mariei. Ştii, alea din cristal de Bohemia smălţuite cu cobalt pe buză. Bine că au murit toţi ai mei, să nu vadă aşa ceva.

Maria îl duse sus, în apartament, amăgindu-l din vorbe ca pe copiii îndărătnici. Târgui pentru el lenjerie, ciorapi şi cămăşi, costum nou şi o pipă din spumă de mare, subţire şi elegantă, care să-i abată gândurile de la proaspetele lui nenorociri. Apoi, de data aceasta mai mult ca să-i dea de lucru lui Clery decât mânată de veşnicul ei neastâmpăr, hotărî mutarea. Află ceea ce căuta într-un bloc nou, elegant din strada Brezoianu, la numărul 18. Erau două dormitoare pe un salon cu vestibul şi Maria îl însărcină pe Clery cu supravegherea zugravilor şi cu însoţirea camionului cu mobilă, ca să-i dea îndrumări şoferului.

— Ce vor spune vecinii tăi, Maria, când o să înțeleagă că locuim amândoi aici? întrebase Clery în mijlocul apartamentului mirosind a var proaspăt şi cu ferestrele lipsite de perdele.

Se bărbierise, ochii i se luminaseră şi crăpăturile buzelor dispăruseră. Îşi reluase poziția de jucător de golf a picioarelor, iar surâsul îşi pierduse amărăciunea. Numai umerii rămăseseră cu o umbră de tristețe, care însă adăuga un strop de mister întregii lui atitudini.

— Şi eu aş fi curioasă ce vor spune, râse Maria cu putere, ca de obicei. Nu cred că vom afla, mă Clery, că mie nu-mi spun niciodată ce gândesc ei.

Bucureştiul boem al artiştilor înscrişi acum în sindicat şi revizuiți de tot felul de comisii primi cu bucurie noul cuplu. Se apropia revelionul, iar Maria avea program la restaurantul Aro din Calea Dorobanților până la miezul nopții.

— Tu stai aici şi mă aştepți, îi spuse lui Clery, lăsându-l acasă. Vezi că vine Irina, casiera de la Teatrul Național, cu bărbatu-său, vin Zizica, Nicu Stroe cu nişte amici de la Universitate, în fine, nu mai ştiu pe cine am mai chemat. Aveți mizilicuri şi vin, începeți fără mine, că vin şi eu imediat cum termin la Parcul Aro.

Restaurantul era plin. Rochiile de seară şi bijuteriile arătau la fel ca în urmă cu câțiva ani, numai purtătoarele lor se schimbaseră. Nu se mai discuta despre Jay Gatsby şi intangibila lui Daisy, nici despre triumful Mariei Callas cu *Norma* şi aşteptările tuturor ca ea să fie văzută la Scala din Milano, ci despre case, maşini şi bijuterii.

Maria cântă *Perinița* la miezul nopții, apoi îşi îmbrăcă haina şi ieşi din restaurant, căutând din ochi un automobil care să o ducă neîntârziat acasă, unde o aşteptau invitații. Peste drum, dintr-un birt fără pretenții, răzbăteau mare petrecere şi voie bună. Peste toată hărmălaia se înălța cântecul pe două corzi al unei scripci. Chemată de glasul ei, Maria uită pentru o clipă de automobil şi de oaspeți şi intră în birt.

La o masă de lângă intrare, un căruțaş prins pesemne de noaptea dintre ani în mijlocul oraşului cu treburi se lăsase ademenit de obiceiul locurilor de a întâmpina Anul Nou bând şi cântând. Îi plătise scripcarului şi-l aşezase cu el la masă. Atâta doar că adusese şi căluțul în birt, gândind pesemne că nu se făcea să-l lase singur în ger de vreme ce până mai adineaori munciseră împreună. Înduplecat de uralele tuturor petrecăreților din birt, cârciumarul îngăduise năzdrăvănia şi adusese la botul animalului o găleată cu vin îndoit.

Când Maria deschise uşa birtului, scena părea desprinsă din alegoria lui Orwell: la prima masă un cal, un căruțaş şi un scripcar beau vin prost şi lăcrimau din pricini diferite.

— Ferească Dumnezeu! spuse Maria, încă pendulând între amuzament şi dezaprobare. Aşa ceva încă n-am mai văzut.

Apoi îşi aminti pentru ce a intrat, puse o bancnotă pe masă, în fața căruțaşului, ca plată, şi-i spuse scripcarului:

— Tu mergi cu mine.

— Gata sunt, la poruncă, coană Mario! sări scripcarul drept în picioare cu mândrie.

— Nu ni-l lua, coană Mario! se jeluiră ceilalți petrecăreți. Ori cel puțin lasă-ne un cântec în loc.

Maria îşi descheie haina ca să-şi facă loc, îşi sprijini un cot de grumazul călutului, care-i aruncă o privire înțelegătoare, şi începu: *Mama mea când m-a făcut/ Butelcuța me'/ Mi-o legat sticla de gât/ Butelcuța me'.* Birtul întreg chiuia şi ținea ritmul pocnind din degete, iar la sfârşit se ridicară cu toții în picioare pentru plecarea ei.

În noaptea aceea, Maria apăru în apartamentul plin de oaspeți din Brezoianu însoțită de scripcar, care le cântă până a doua zi către prânzişor şi plecă cu buzunarele pline de bani şi cu o valijoară de haine.

— Ne expulzează din țară, Maria, îi spuse Clery după plecarea tuturor invitaților, deschizând larg ferestrele ca să scoată mirosul de tutun şi vin din apartament.

Gerul curat al dimineții de ianuarie înfioră plăcut pielea Mariei. Îşi frecă ochii ca să alunge din ei somnul, căscă lung şi se ridică pe vârfuri în fața ferestrei, dezmorțindu-şi oasele.

— Pe cine expulzează, că nu înțeleg? întrebă ea.

— Suntem mai mulți pe listă. Greci şi evrei în principal.

— Să ne luăm atunci, veni Maria cu soluția, iar glasul îi era la fel de alb ca şi când ar fi propus să nu mai umple sifoanele la colț, ci să le umple în piață.

Clery nu-i răspunse. Strânse postavul de pe masă şi scutură firimiturile în chiuveta din bucătărie, aşeză platourile goale pe bufet şi scoase sticlele de vin pe balcon. Maria fu nevoită să se orienteze după felul în care se mişca printre lucruri ca să desluşească ce efect avusese ideea asupra lui. Gesturile îi erau liniştite şi egale, iar ea înțelese din asta că nu este contrariat şi nici jignit. Totuşi se împotrivea, tăcerea lui nu putea însemna altceva.

— Pentru ce te îmbățoşezi aşa? îl încercă ea.

— Am cincizeci de ani, răspunse Clery din cealaltă odaie, fără să ridice glasul, ca şi cum nici nu ar fi vrut să fie auzit.

— Mulți înainte! râse Maria. Şi pe ăştia de cincizeci de ani nu e voie să-i ia nimeni?

Îl luă ea, pentru că simpla lui încercare de împotrivire stârnise mai multă hotărâre în Maria decât o sută de argumente, pentru că era nelipsit de la repetiții, de acasă, din turnee şi din toată viața ei, pentru că era rezolvarea simplă a problemelor lui complicate şi pentru multe alte motive pe care niciunul nu le enumeră până la capăt niciodată.

1934-1939 – *Cine iubeşte şi lasă*

Se căsătoriră în secret. Aşteptară mai bine de un ceas în vestibulul spațios al Primăriei, alături de alte câteva cupluri mult mai tinere înconjurate de grupuri gălăgioase de prieteni şi familie. Pe ei doi îi chemară abia la sfârşit. Maria păşi pe duşumeaua de scândură neîngrijită, iar încăperea se mări dintr-odată, pereții se îndepărtară, alături de ea Clery părea să nu observe nimic, ofițerul stării civile şi vreo două secretare îi ignorau pe amândoi, preocupați cu registre, acte şi certificate. O scândură din duşumea scoase un sunet iritat când pantoful o atinse, iar Maria se simți ca în prima ei zi la Teatrul „Cărăbuş”.

Atunci, ca şi acum, o comisie care părea să dețină cheia viitorului ei o ignora, în vreme ce ea se apropia de

mijlocul scenei, păşind pe acelaşi fel de scânduri băiţuite fără pricepere. Îşi amintea lemnul mâncat de cari al scenei „Cărăbuşului”, care scotea felurite sunete la fiecare pas al ei. Avea numai douăzeci şi unu de ani, iar tinereţea ei crudă ca zarzărele la începutul verii strepezea dinţii celor care ajungeau să o cunoască. Plecase de acasă, din mahalaua Cărămidarilor, de trei ani, angajându-se casieră la „Bufet de şapte lei”, undeva pe lângă Palatul Telefoanelor.

„Fata asta muşcă, nu vorbeşte”, obişnuia să spună maică-sa, stârnind în Maria înverşunări care, de cele mai multe ori, se întorceau împotriva ei. Tot cântecul îi potolea focul şi pe vremea aceea. Numai când începea să cânte arţagul îi dispărea şi înţelegerile adânci ale tuturor Bătrânelor lumii îi îndulceau inima.

— Poftiţi, duduie, îi spusese Tănase, aşezat în sală, în al doilea rând de scaune, apoi îşi luase ochii de la ea, continuând discuţia începută cu regizorul şi scenograful.

— *Sub balcon eu ţi-am cântat o serenadă*, anunţase Maria titlul celei mai noi romanţe a Bucureştilor, ruşinată de rochiţa ei simplă cu mâneci bufante şi de pălăriuţa ieftină şi din această pricină cam oţetită la vorbă.

Comisia îşi vedea de treburile care păreau a fi cu totul altele decât ascultarea concurenţilor. An de an, directorul

Teatrului „Cărăbuş” organiza un concurs pentru tinerele talente, alegea voci încă necunoscute şi îşi încropea figurația pentru noul spectacol de revistă. În cele trei zile de audiții, trotuarul din fața teatrului era blocat de mulțimea de tineri care visau să fie Cristian Vasile ori Jean Moscopol. De pe scaunul lui din sală, pe jumătate ascuns în umbră, Tănase cerceta concurenții cu viclenie pe sub sprâncene şi propunea pentru ei locul în revistă încă dinainte ca audiția să se fi isprăvit: „Să fie Didița, îl îmbrăcăm în rochie şi e perfect, ba nu, că îi scapă vocea în bas pe alocuri, i-auzi-l, nu, nu, ne mai gândim”.

— Dacă mai aud o singură dată *Sub balcon eu ți-am cântat o serenadă* pe ziua de azi, eu mor aici, şoptise Tănase către regizorul său, în vreme ce Maria cânta. O s-o interzic la audiții.

Uşa din spatele sălii se deschise cu un scârțâit hotărât şi o femeie între două vârste se apropie de comisie, aducând un teanc de hârtii.

— *Cea dintâi şi cea din urmă-n viața mea*, isprăvi Maria romanța, apăsând cu ciudă pe ultimele cuvinte ca şi cum pe ele le-ar fi găsit vinovate de lipsa de atenție a comisiei.

— Încă una, duduie, spuse Tănase aruncându-i o privire scurtă şi făcând din mână un semn vag care ar fi putut însemna deopotrivă *dispari* sau *rămâi şi cântă*.

— *Îți mai aduci aminte, doamnă*, anunță Maria următoarea romanță, dar Tănase își luase din nou privirea de la ea.

— Ar putea fi a șasea aici, în tabloul muzical de la finalul revistei, spunea el, răsfoind libretul și bătând cu degetele în pagini. Uite bucata asta, *Calea Călărașilor*, asta o să fie cântată de un sextet: ea, cu duduia aia de dimineață, cu băieții ăia doi de ieri, cu ăsta și cu ăsta.

Ochii spălăciți ai directorului teatrului se măreau ca ai motanilor atunci când era entuziasmat. O concediase pe Maria cu un gest lipsit de răbdare și a doua zi afișase listele cu cei admiși. Concurenții se înghesuiau umăr lângă umăr, lungindu-și gâturile ca să deslușească numele scrise în coloane. Maria Tănase era ultimul nume din prima coloană, ca ultimul vers al primei strofe.

Erau chemați a doua zi în biroul domnului director, pentru o scurtă discuție și, cu puțin noroc, pentru semnarea contractului.

Maria se prezentă în aceeași rochiță cu mâneci bufante, cu gulerașul ușor umed la spate, pentru că o spălase cu o seară înainte și nu apucase să se usuce bine, și cu pălăriuța ei minusculă în mâini. Nu spusese nimic acasă despre concurs și nici despre faptul că fusese admisă. Cântăreața casei era sora ei, Aurelia, a cărei voce caldă

îmblânzea inimile fetelor şi băieţilor care munceau în grădinile cu flori ale tatălui său. Până acum fusese totdeauna a doua, după Aurelia.

Atâta doar că Aurelia nu iubea cu toată fiinţa ei cântecul, aşa ca Maria. Uneori nici măcar nu se învoia să cânte, ca şi cum Dumnezeu i-ar fi dat glasul numai pentru ea. Se lăsa rugată şi se răsfăţa arătându-se plictisită de insistenţele fetelor şi ale băieţilor aplecaţi deasupra butaşilor de garoafe. În vremea asta Maria cânta nerugată, cât era ziua de lungă, în grădinile tatălui său, în casă, la poartă printre bătrânele uliţei, cu sau fără spectatori, cu sau fără laude, iar inima îi ieşea din piept şi se înălţa ca o pasăre deasupra creştetului ei, ca un balon roşu târguit din iarmaroc, ca un zmeu frumos cu cozi foşnitoare de hârtie.

— Ia loc, te rog, duduie, îi spusese directorul Teatrului „Cărăbuş”. Cum te numeşti?

— Sunt Maria Tănase, domnule director, răspunsese ea. Sunt fiica grădinarului Ion Tănase din Cărămidari, care vine cu flori la Grădina de vară a teatrului, îl ştiţi.

Constantin Tănase îl ştia pe florarul care aducea, în serile lungi de vară când Grădina „Cărăbuşului” era plină până târziu, coşuri întregi cu gladiole, irişi ori garoafe pentru răsfăţul duduilor de pe la mese. Era Ion florarul,

cel mai priceput din mahalalele Bucureştilor, cel mai ambiţios. Ochii directorului se măriră fără voia lui, sprâncenele i se ridicară în arcuri înalte, se lăsă pe spătarul scaunului şi slobozi un hohot sincer de râs:

— Taci, tu! Pe Ion florarul îl cheamă Tănase? Asta-i bună de-un cuplet! În sfârşit, mă rog, o să te cheme altfel, duduie dragă. O să-ţi găsim ceva potrivit, ceva cu rezonanţă. Înţelegi că nu pot pune pe afiş Maria Tănase, ca să aibă mai apoi vrăjmaşii ce toca mărunt, că am adus vreo nepoată la revistă, poate chiar vor scorni că-mi eşti fiică nelegitimă, de la ăştia te poţi aştepta la orice, numai motiv să le dai. Uite un nume bun: Elise Lamé. *Teatrul „Cărăbuş" prezintă pe domnişoara Elise Lamé în revista* Cărăbuş Expres, declamă cu emfază Constantin Tănase, închipuind cu braţele desfăcute afişul.

— Asta nu se poate, domnule Tănase, se împotrivi Maria scuturând energic din cap, mişcându-se pe scaun ca şi cum s-ar fi pregătit să se ridice şi să plece şi încruntând sprâncenele peste privirea devenită hotărâtă. Mai am acasă un frate pe care năşicu', un florar venit din Franţa, l-a botezat François, de pufneşte toată mahalaua în râs când îl strigă mama la masă. Cum o să mă duc acasă să-i spun lui tata că mă cheamă Elise Lamé pe afişul de la „Cărăbuş"?

Constantin Tănase privi pentru prima oară cu toată atenția silueta subțire a fetei, de la sprâncenele groase şi hotărâte până la pălăriuța de pe genunchi. Încă nu i se întâmplase până acum ca vreuna dintre candidatele care se îngrămădeau la uşa lui să aibă ceva de spus în privința numelui de pe afiş sau a oricărui alt subiect. Fata nu-şi feri privirea, ba încă îi mai adăugă o urmă oțelită de îndărătnicie care sticli tăios în ochii ei verzi.

— I-auzi, Mitică, se hotărî domnul director să se amuze, vorbind unui Mitică închipuit care-i apărea în minte ori de câte ori se afla într-o situație numită de el *românească*. Nu vrea Elise Lamé. Mă rog frumos, duduie, atunci poate tatălui dumitale i-ar plăcea Mary Atanasiu? E mai aproape de adevăr.

La începutul acelei veri, afişul celui dintâi spectacol de revistă al stagiunii Teatrului „Cărăbuş” anunța debutul unui sextet format din tinere talente: Lia Bogdan, Marcel Emilian, Milică Milian, Nicu Roman, Ştefan Glodariu şi Mary Atanasiu.

Abia atunci duse Maria vestea acasă. Era vremea bujorilor şi a hortensiilor, iar tatăl său avea vorba mai iritată ca niciodată, pentru că florile de mai şi iunie erau uşor de pierdut. Se apropiase de el, trecând printre rândurile de fete şi băieți aplecați deasupra lăstarilor,

copilindu-i şi cercetând pământul de la rădăcina lor. Îi vorbise încet, ajutându-l să aşeze un braț de bujori proaspăt tăiați în coş, iar el o ascultase cu ochii plecați printre flori. În marginea grădinii, o fată cânta frumos un cântec oltenesc, de acasă, iar un flăcău fluiera melodia pe urmele ei.

— Ai grijă ce faci şi cum te porți pe acolo, să nu mă dai de ruşine, îi spusese tatăl său, păstrând mândria care-i umpluse pieptul în locuri ascunse în care fata nu putea pătrunde. Mai lasă şi tu gura mică, mai pleacă ochii şi ia aminte la ce spun cei mai deştepți ca tine, că asta n-o să te omoare.

Repetițiile se întinseră pe câteva săptămâni. Maria era sufletul micului lor grup de foşti candidați care astăzi formau sextetul. Singura lor melodie din toată revista era *Calea Călăraşilor*, un cuplet vesel compus de Elly Roman, cel mai râvnit compozitor şi dirijor al vremii. Pentru că nu aveau nici măcar o cabină comună, cei şase se întâlneau pe terenul din spatele Grădinii din strada Academiei, ca să cânte romanțe pentru încălzirea vocilor. Din poarta Bisericii Italiene le răspundea cu glas puternic băiatul cu covrigi:

— Braşoveni, olteneşti, de Buzău! Cu mac, cu susan, cu sare! cânta copilul, ştergându-şi din când în când nasul cu mâneca şi potrivindu-şi pe cap şapca în carouri.

Seara premierei împlini rugăciunile tuturor şi cerul rămase senin, iar ploaia ocoli oraşul. Nea Stelică electricianul petrecuse toată ziua întinzând becuri prin copacii Grădinii şi alungându-i cu sudălmi pe băieții din trupa de balet care-şi aflau loc de fumat tocmai sub luminile lui. Închinându-se precaut ca să alunge penele de curent, nea Stelică răsuci rozetele de ceramică pe rând, iar Grădina ieşi la iveală din întuneric, două mii de scaune, toate ocupate.

Ascunşi în culise, pândind din spatele cortinei toate reacțiile publicului, cei şase debutanți îşi aşteptau rândul. Din mijlocul lor, Mariei îi părea că ia parte la pozna vieții ei. Judecând după voce, sora sa mai mare, Aurelia, era cea care ar fi meritat să aştepte astăzi în culise. Nu venise nimeni de acasă să o vadă. Maria arunca priviri cercetătoare către mulțimea de spectatori, aşteptându-se să-l zărească pe florarul Ion Tănase umblând printre mese cu coşurile lui pline. Vindeau însă numai două țigăncuşe de numai câțiva ani, ceea ce însemna că tatăl său le cedase lor Grădina „Cărăbuşului” în seara aceea.

Nea Stelică stinse luminile, cufundând totul în beznă, şi douăzeci de fracuri negre bătură step pe scenă, în vreme ce ospătarii se retrăgeau, purtând sticlele goale pe tăvile ridicate deasupra capetelor. Patruzeci de pulpe albe, strălucind mai ameţitor decât paietele de pe costume, intrară apoi printre fracuri, iar aerul cald al nopţii de vară fu măturat de penele de struţ purtate pe creştete de balerine. Încântat, Bucureştiul aplauda, iar paharele erau iute umplute între două cuplete.

Atunci când le sosi rândul, cei şase luară scena în stăpânire ca şi cum ar fi fost singuri în teatrul de pe strada Academiei, iar ei cântau numai ca să se distreze, la fel cum o făcuseră pe terenul din spatele Grădinii de vară. Tinereţea şi îndrăzneala lor fură răsplătite cu aplauze sosite din întuneric, iar Mariei îi păru că-i aplaudă stelele de deasupra oraşului. Ascuns în spatele celui mai bătrân arţar din marginea grădinii, Ion florarul ascultase cu încruntare.

Revista se jucă patru săptămâni fără întrerupere. În luna iulie începură repetiţiile la cel de-al doilea spectacol al stagiunii, *La mai mare*. Maria primise de data aceasta un solo şi vestea avu neaşteptatul efect de a-i îneca veselia într-o îngrijorare care o făcea să ceară părerea tuturor, pe rând.

— Ia ascultă-mă, nea Stelică, spunea ea, mergând pe urmele electricianului şi cântând câte o strofă. Aşa-i că aici ceva nu-i bine?

— Duduiță, la cât mă pricep eu, e foarte bine, îi răspundea nea Stelică.

— Să zic aşa, ca într-o romanță despre moarte, sau să zic mai degrabă cu năduf ca-n mahala, când se încinge sângele? le întreba mai departe pe Lulu şi pe Mica, colegele de scenă. Ia ascultați.

Prinse într-un colț al garderobei de unde nu aveau scăpare, Lulu şi Mica ascultau, apoi decretau:

— Ca într-o romanță, mai jalnic, aşa.

— Cu năduf şi apăsat, ca-n mahala.

În sală, la repetiții, începu să apară tot mai des jurnalistul Sandu Eliad. Pentru că scria la gazetă, fetele din corpul de balet roiau în jurul lui. Începeau chicoteala de pe scenă, silindu-l pe Tănase să ridice vocea la ele ca să le aducă gândurile risipite înapoi, la repetiția întreruptă, şi continuau la cea dintâi pauză în sală, înconjurându-l pe Sandu şi ciripind nimicuri cu care nădăjduiau să-i atragă atenția.

— Asta nu prea este o afacere bună pentru mine, Mitică, spunea Tănase, pufnind cu hotărâre pe nasul lui mare. Să nu mai vii!

— Nu mai vin, maestre, promisese cu un surâs Sandu Eliad şi îşi aprinsese o ţigară, ameţind balerinele cu cel dintâi fum trimis cu eleganţă în sus, în vreme ce mijea ochii.

Nu se ţinuse de cuvânt. Într-una din zile pofti cu el şi doi amici, scriitori cu ambiţii mult mai mari decât reuşitele. Se aşezară toţi trei în ultimele rânduri de scaune, unde lumina scenei nu-i putea ajunge, şi de acolo urmăreau vânzoleala repetiţiei. Doi tâmplari traversară scena purtând un decor proaspăt pictat. De sus, de pe schelă, un maşinist îi fluieră, făcându-le semn să ocolească funiile care atârnau dintr-un scripete. Din culise răzbăteau comenzile costumierei:

— Stai dreaptă! Mâna în şold! Dă-mi un bold şi ţine strâns aici!

— Eliberaţi scena! se auzi glasul puternic al lui Tănase. Începem repetiţia cu costume. Toată lumea pregătită pentru final. Baletul, atenţie la mine! Intrarea prin dreapta. Hai, mai repede, mai repede, mai repede!

Maria îşi iţi capul din spatele cortinei, căutând privirea directorului.

— Intrăm şi noi la final, cu balerinele? întrebă cu voce scăzută şi cu restul cântăreţelor angajate de probă în urmă cu o lună îngrămădite în spatele ei.

— Da, Mitică, n-am zis că toată lumea face finalul? tună Tănase. Scena plină, baletul plus voi toate, hai, mai repede, mai repede! Madam Popescu, de ce nu-s fetele costumate, mânca-ți-aş pălăria ta de costumieră?

Scena se goli. O foaie rătăcită dintr-o partitură mai pluti o vreme pe urmele ultimilor actori dispăruți în spatele cortinei, apoi îşi dădu sufletul în apropierea cuştii sufleurului. Instrumentiştii îşi acoperiră corzile cu palmele, ca să le reducă la tăcere. În picioare în mijlocul sălii goale, Tănase aştepta. Liniştea se strângea ca un arc în Teatrul „Cărăbuş”. Stârnit de tensiunea din aer, unul dintre amicii lui Sandu Eliad tuşi icnit, ascuns în pumni.

— Linişte, şopti Tănase fără să se întoarcă spre ei, numai ridicând mâna cu degetele răsfirate. Zi-i, îi spuse apoi dirijorului, iar orchestra dădu drumul primelor acorduri din tabloul final al revistei.

Ar fi trebuit să fie o scenă senină, cu atmosferă feerică şi blândă, viorile ar fi trebuit să cheme pacea lumii ca să se aşeze uşor peste întreaga sală. În loc de asta însă, din culise răzbătură peste acordurile liniştite ale orchestrei vorbe repezite şi aer de război. Sandu şi amicii săi ciuliră urechile cu surprindere, aşezându-se mai bine în scaune. Se petrecea ceva, iar ei se pregătiră cu bucurie tăcută

pentru cele ce aveau să urmeze. Nasul lui Tănase se învineți şi respirația i se îngreună.

— Asta e prea de tot! se auzea din ce în ce mai desluşit glasul din culise. Pleacă de lângă mine cu alea, madam Popescu!

Viorile isprăviseră partea duioasă şi tocmai atacau un pasaj mai vesel când Maria năvăli pe scenă aprinsă la față, cu ochii scăpărând de indignare şi gesturile împrăştiate dezordonat. Era desculță şi pantofii şi-i purta în mână. Se opri în mijlocul scenei şi aruncă o privire către urmăritoarea ei, costumiera care ducea pe brațe sutienul cu paiete, fusta de o palmă cu trenă din pene de struț şi pantofii din lamé. Jumătatea mai conştiincioasă a orchestrei continuă preț de câteva măsuri, apoi muzica se opri într-un amestec de sunete care se stinseră pe rând.

— Domnule Tănase, începu Maria atunci când nimeni în jur nu mai respira, iar vocea ei coborâse în locuri unde nu mai fusese până atunci, din pricina indignării.

Era numai o mână de fată, o făptură subțire şi mlădioasă ca un lujer între nenumărați alții din grădina tatălui său, dar din trupul ei firav ieşea un glas atât de hotărât, încât Sandu îşi pierdu pe loc surâsul cu care întâmpinase scena şi rămase cu ochii la ea. Ceea ce

împrăştia acum în jur Maria era vrajă mai presus de orice înțelegere.

— Domnule Tănase, reluă ea după ce trase aer în piept, eu am semnat contract de cântăreață. Nu mă îmbrac în pene de struț şi nu umblu cu picioarele la vedere.

Apoi, pentru că directorul „Cărăbuşului” nu spunea nimic, dădu drumul pantofilor pe scenă şi îşi vârî picioarele în ei, ca să umple timpul cu ceva.

— Ce vorbeşti, Mitică? spuse într-un târziu Tănase. Adică ți-e ruşine sau ce? Adică fetele astea din balet, colegele tale, cum ar veni, se îmbracă caraghios? Eu le îmbrac caraghios?

— Nu, răspunse Maria, căutând în minte restul vorbelor.

— Ăsta este spectacol de revistă, duduie, continuă Tănase cu mult calm. Este artă teatrală. Arta, mă rog, cere minte şi suflet ca să fie pricepută. N-ai minte, nu vii la teatru, pentru că nu înțelegi ce vezi. Nu ai suflet, nu vii pentru că nu simți lucrurile pe care actorii nu le pot rosti cu vorbe, dar ți le strecoară şi ei cum pot. Nu e pentru toată lumea, duduie.

— Dar eu nu vorbesc ca spectator de teatru, domnule director, îşi regăsi Maria argumentele. Cântecul este artă şi el. O cere şi arta asta ceva, dar poate nu sunt eu

suficient de pricepută ca să spun acum ce anume. Fiecare trebuie să se apuce de arta la care se pricepe. Eu la arta asta cu baletul nu mă pricep. Nici fetele nu se pricep să cânte.

— Tu, Mitică, dacă tot ai făcut atâta război aici şi mi-ai oprit repetiția, cel puțin ai curaj până la capăt şi spune-i motivului pe nume, spuse Tănase, cu hotărârea deja luată, dar prelungind momentul din dorința de a înțelege cine era fata aceea. Dacă nu ar trebui să porți penele şi sutienul din paiete, atunci ai dansa alături de ele, nu?

— Da, răspunse Maria, fără să-şi ia ochii dintr-ai lui.

— Pentru că de fapt te pricepi un pic să dansezi, nu? Orice femeie ştie să se mişte.

— Da.

— Te pricepi un pic şi să cânți, continuă Tănase, unduios ca şarpele care se apropie de pradă.

— Da.

— Dar asta nu e suficient, duduie, rosti Tănase ultimele cuvinte încet, ştiind bine că vor durea. Un pic este prea puțin pentru ca eu să te plătesc numai pentru cântece. Madam Popescu, îi făcu el semn să se apropie costumierei, care rămăsese la marginea scenei. Îmbrac-o.

— Nu mă îmbrac, domnule director, mai spuse Maria, pentru prima oară cu glasul ei cel firesc de când intrase ca o furtună pe scenă. Plec.

Locul unde se spun poveştile şi locul unde ele se petrec arată diferit. Şi oamenii acestor locuri arată diferit. Cei din locurile unde se spun poveştile au ochii mari şi privesc lumea în faţă plini de uimire. Cei din locurile unde se petrec poveştile au gene dese, mai mereu plecate peste priviri temătoare, iar gesturile lor zvâcnesc la cea mai mică umbră. Peste ani, când povestea întâmplarea aceasta de demult, Maria surâdea cu înțelegere pentru ei amândoi, pentru Constantin Tănase şi pentru Maria de douăzeci şi unu de ani. Avea să se întoarcă la Teatrul „Cărăbuş" mult mai târziu, după o seamă de turnee prin toată lumea. Directorul teatrului avea să-şi recunoască greşeala, spunând că a fost prima şi singura dată în viață când s-a înşelat asupra unei voci.

Vremea aceea însă nu venise încă. În ziua aceea Maria coborî de pe scena „Cărăbuşului" împăcată cu isprava pe care o făcuse. Traversă strada Academiei şi ieşi în Piaţa Palatului Regal. Zilele începeau să fie toride, iar trecătorii ocoleau piaţa deschisă, preferând copertinele întinse de prăvălii deasupra trotuarelor. În faţa Hotelului Splendid, două taxiuri aşteptau cam fără nădejde vreun client

întâmplător. Şoferii îşi aşezaseră chipiele cu cozoroc de lac negru pe banchetă şi fumau la umbra înşelătoare a unui copăcel cu frunzişul rar.

Ploaia începu fără veste pe când Maria se afundase pe străduțele din spatele Bisericii Kretzulescu, cu gând să iasă în Cişmigiu. Nu se adăposti, primind stropii calzi cu veselie, ca şi cum ploaia ar fi spălat şi vina ei, şi vina lui Constantin Tănase, şi vina lumii acesteia în care ea fusese nevoită să renunțe la restul anilor de şcoală ca să-şi caute slujbă în oraş. Curând rochița ei din stambă cu flori mărunte, lipsite de gust i se lipi de trupul subțire şi Maria fu recunoscătoare că nu o cunoştea nimeni în partea aceasta selectă a oraşului.

Tocmai traversa cocheta piațetă Valter Mărăcineanu când o umbrelă se deschise deasupra ei cu un pocnet vesel şi o pereche de ochi căprui îi zâmbiră foarte aproape. Sandu Eliad îşi vârâse capul sub aceeaşi umbrelă pe care o deschisese pentru ea, formând pe loc un spațiu intim numai pentru ei doi.

— Încotro, duduie? o întrebă.

— Sunteți domnul Sandu Eliad, punctă Maria, în aşa fel ca el să înțeleagă că ea nu face parte din trena lui de balerine chicotitoare. Nu-mi place să mi se spună *duduie*, mi se pare foarte ofensator.

Herghelii de cai sălbatici galopând învăluiți în aburii pe care-i scoteau pe nările încălzite trecură prin ochii ei. Zâmbetul lui Sandu se topi ca un pumn de zăpadă nimerit greşit în miezul unei zile toride de vară. Jocul pe care-l propunea fata aceasta neobişnuită îi era cu totul necunoscut. Vorbea pe dinafară ca şi cum ar fi vorbit pe dinăuntru. Ieşise cu îndrăzneală de sub protecția oricăror reguli de comportament şi i se arăta aşa cum era ea cu adevărat, eliberată de coduri şi convenții.

— O să mai încep o dată, spuse el, hotărât să intre în jocul ale cărui reguli le cunoştea numai ea. Încotro, Maria?

— Cu adevărat nu prea ştiu, Sandu, răspunse Maria cu un surâs mai mult în gând şi în colțul ochilor decât pe buze. Mă prefac că merg în Cişmigiu până când îmi dau seama încotro ar trebui, de fapt, să pornesc.

De pe marginile umbrelei lui mari, bărbăteşti, ploaia şiroia, formând împrejurul lor pereți de apă. Ca şi Maria, Sandu Eliad plecase de acasă de copil, ieşind din lumea mică şi simplă a Galațiului natal şi intrând în Bucureştiul nesfârşit al tuturor provocărilor. În plus față de Maria însă, Sandu avea ani mulți de experiențe felurite care-l învățaseră fiecare lecția ei. Ştia să recunoască oamenii veniți pe lume cu misiuni mari după tăria cu care se

împotriveau legilor vremurilor lor, mai înainte ca ei înşişi să înțeleagă de ce fac lucrurile astfel.

Maria i se arătase lui Sandu Eliad în ziua repetiției cu costume de la Teatrul „Cărăbuş”. Focul întrezărit în ea îl vrăjise, făcându-l să pornească pe urmele ei.

— Eşti zgribulită toată şi ai buzele vinete, îi spuse el. Unde stai, ca să te duc acasă?

— Nu mai stau nicăieri, răspunse Maria. Chiria nu am plătit-o de două luni, valiza e făcută şi stă după uşă de aseară, iar acum nu mai am nici slujbă.

— Vii la mine atunci, hotărî Sandu. Îți usuci hainele, îți fac un ceai fierbinte ca să nu te îmbolnăveşti şi ne mai gândim după aceea ce e de făcut.

Sandu Eliad, regizor în teatrele bucureştene şi gazetar de plăcere, nu se gândise niciodată la căsătorie sau la familie. Ideea îi părea învechită, dintr-un secol trecut, total nepotrivită cu visurile lui boeme de viață liberă, intelectuală. Anii se scurseseră şi el ajunsese ceea ce se numea prin saloane *flăcău tomnatic*. Se înconjura de oameni mult mai tineri decât el ca să-şi întrețină iluzia că face parte încă din generația care stăpâneşte lumea. Propria lui generație însă avea deja copii la şcoală şi cedase frâiele luptei, iar interesele nu mai erau de mult aceleaşi.

Maria, care era în chip curios în acelaşi timp tânără şi bătrână, însemna pentru el legătura pe care nu o crezuse posibilă până atunci între cele două generații. O aduse în micul lui apartament din vecinătatea Grădinii Cişmigiu, o lăsă în odăile de pe strada Anghel Saligny şi plecă. Se întoarse cu valijoara ei, iar Maria intră într-o lume care o fermecă şi pe care o luă în stăpânire de îndată, la fel de firesc ca şi cum s-ar fi întors acasă, într-un loc din care fusese desprinsă cândva, iar acum descoperea că se potriveşte perfect pe contururile ei.

Odăile din strada Anghel Saligny nu păreau a avea un stăpân cu adevărat, pentru că uşa nu se încuia niciodată şi oaspeții se simțeau ca la ei acasă. În cea dintâi seară veni Eugen Jebeleanu, un tânăr cu ochii scăpărând şi gesturile mai apăsate decât ar fi fost nevoie. Scria poezie, iar faptul că revistele bucureştene îl publicau îi dădea o aură cu care Jebeleanu abia se obişnuia. Veni apoi Radu Boureanu, fiu de boieri vechi, şcolit la academie şi actor la Teatrul Național. Scria şi el, sau cel puțin aşa spunea în serile petrecute în apartamentul lui Sandu Eliad. O întreagă boemă bucureşteană intra şi ieşea mereu, îşi făceau singuri câte un ceai ori o cafea şi, mai nou, îi cereau Mariei acesteia ivite între ei de nicăieri să le cânte.

Nu doreau romanțe, ci numai melodii din mahalaua Cărămidarilor, iar Maria cobora liniştea între ei zicând, în fața ferestrei deschise deasupra Dâmboviței: *Of, plâng, of, plâng/ Că nu ştiu cum o s-ajung* ori *Geaba mă mai duc acasă/ Că n-am nevastă frumoasă*.

— Cum ştii tu zice, Mărie, la douăzeci şi unu de primăveri, când nici nu ai deschis bine ochii pe lume, *Of, plâng* cu atâta jale şi amar? întrebau oaspeții din strada Anghel Saligny. Cine te-a părăsit pe tine vreodată, la anii ăştia puțini? Şi dacă te-ar fi părăsit, de unde ştii tu să suferi aşa? Asta-i suferință de femeie care cunoaşte, nu de copilă de un cot, cu nas cu tot.

— De unde ştiu eu nu-i treaba tălică, neică, răspundea Maria, trecând ca o lumină printre ei şi adunând ceştile goale în chiuveta din chicinetă. Că şi de ți-aş spune, m-ai socoti nebună şi tot nu ai pricepe.

Cum să fi priceput cea mai tânără generație de poeți şi actori ai Bucureştiului că ştiința durerii o primise Maria de la lupoaicele bătrâne care-i alergau prin neam? Cum să le explice fără să-i sperie că Bătrânele nu mor, ci rămân pe loc privind la toate acestea, nemişcate ca albia râului prin care trec mereu alte ape ori ca ramura pomului pe care apar alte flori şi alte fructe?

Maria se născuse Bătrână, iar aceasta era o taină pe care deocamdată doar o ştia, fără să o înțeleagă.

— Ăsta nu-i lucru curat, încheiase într-o seară unul dintre amicii lui Sandu. Cu tine se petrece ceva atunci când cânți din mahala. Te schimbi tu şi ne schimbi şi pe noi. Tu ce ai de gând să faci, Sandule?

— O să mergem la Harry Brauner, spusese Sandu în seara aceea, iar peste câteva zile o duse pe Maria la profesorul Brauner.

Îl anunțase că vine cu o prietenă căreia i-au ieşit vorbe că ştie să cânte folclor. Harry Brauner lucra la Arhiva de Folclor a Societății Compozitorilor şi îşi petrecea verile culegând cântece autentice din cele mai îndepărtate sate, bătea toată țara cu caietele lui în care nota versurile şi notele.

— Folclor din ăsta de care se găseşte astăzi pe toate drumurile, Sandule? îl întrebase Harry. Dumnezeu mai ştie care din toate cântecele astea vin cu adevărat din vremurile vechi. E mare păcat ce se întâmplă, dar, mă rog, se întâmplă şi n-ai ce-i face. Se va pierde filonul, eu mă zbat şi încerc să salvez cât pot. În sfârşit, să revenim la descoperirea ta. Dacă zici că nu am altă scăpare decât să-ți ascult duduia asta care se amuză cântând „folclor”, atunci fie, adu-o.

Vara se sfârşea atunci când Sandu şi Maria intrară în casa lui Harry Brauner. Profesorul îi primi într-o odaie întunecoasă, cu draperiile trase. Dâre galbene de lumină se prelingeau prin locul de întâlnire al draperiilor şi traversau camera, oprindu-se în peretele tapisat cu crini imperiali. Fotoliile învelite în macaturi abia se desluşeau în colțurile odăii. Era linişte şi răcoare.

Vorbiră despre vreme şi ploi, prognozară recolta din toamnă şi enumerară piesele puse în scenă la Bulandra şi la Național.

— Să cânt? întrebă pe neaşteptate Maria, căreia toate acestea îi păreau obositoare.

— Cânt eu, domnişoară, o nedumeri Harry Brauner cu un anunț. Dumneata ascultă, învață cântecul şi apoi mi-l cânți chiar pe ăsta.

Profesorul îşi drese glasul cu nepricepere şi dădu drumul unui blestem prelung care sfâşie liniştea de până atunci a camerei. Cuvintele ieşeau greu, ca trase cu cleştele din adâncuri unde fuseseră ferecate vreme îndelungată. Maria se ridică şi începu să străbată odaia încet, ridicând câte o vază ori un bibelou şi ştergându-le de praf între palme, aranjând colțul strâmb al unui macat ori potrivind mai bine un scaun sub masă. Ceru să i se

repete cântecul-blestem şi îşi reluă plimbarea în jurul odăii, apoi la sfârşit anunță:

— Îl ştiu. Acum îl zic eu.

Trase smucit una dintre draperii într-o parte în aşa fel încât lumina să cadă pe ea, sfredeli cu privirea în ochii profesorului Brauner, apoi începu:

— *Cine iubeşte şi lasă/ Dumnezău să-i dea pedeapsă!*

Blestemul ieşea scrâşnit din pământ, se aduna din cerul care răbda totul, traversa pieptul ei şi se revărsa cu putere în odaie, nu prin glasul ei, ci, frângându-i-l, prin însuşi glasul părăsiților care-i dăduseră naştere. Maria lăsă durerea să o străbată şi să se strige singură. Când rosti *Târâişul şarpelui*, prelungind dincolo de puterea de ascultare a celor doi bărbați *â*-urile şi *ş*-urile, genuni întregi de deznădejde şi furie neputincioasă îi cuprinseră pe toți trei, iar odaia păru să se desprindă de lumea cunoscută şi să plutească într-un univers de durere fără margini.

Când isprăvi, ducând fără greş până la capăt întreg cântecul auzit abia de două ori, Harry Brauner rămase lipit de spătarul fotoliului aşa cum rămâi într-un automobil care prinde brusc viteză. Maria aduse cea dintâi lucrurile la locurile lor, trăgând la loc marginea draperiei şi netezind cu palma postavul care acoperea masa.

Profesorul o mai urmări o vreme, fără să se obosească să-şi mascheze interesul sub politețuri ce păreau acum nepotrivite în odaia în care Maria cântase, pentru prima oară în viața ei, *Cine iubeşte şi lasă*.

— Ăsta nu-i lucru curat, spuse într-un târziu, înțelegând că nu va descoperi mai mult din fata aceasta dacă continuă să o privească.

— Am mai auzit vorbele astea zilele trecute, spuse Sandu. Am venit la tine. Acum ce facem?

Rămaseră la vorbă multe ceasuri, apoi se întoarseră a doua zi. Maria primi de la Harry multe alte cântece, melodii cu adevărat vechi, culese de el de la toate bătrânele satelor uitate de vreme, unde adesea ajungea într-o căruță, pentru că nu exista drum pentru automobil. O sfătui şi pe Maria să facă la fel: să pornească pe urmele cântecelor şi să vorbească cu bătrânii, să le asculte poveştile şi cântecele.

— Abia acela-i folclor, spunea Harry. Tu, Maria, te transformi când cânți aşa ceva. Iar între timp o să înregistrăm. Trebuie să ieşi imediat în lume cu o placă, poate găsim un studio mai puțin pretențios. După ce te vor auzi producătorii londonezi de la Columbia ori de la Odeon, ai să vezi că ofertele vor veni singure la tine. Şi, cine ştie, poate în timp izbuteşti cumva să intri şi la Radio.

Mariei lumea aceasta zugrăvită de Harry îi părea un vis frumos. În mahalaua Cărămidarilor şi în odăițele sărăcăcioase şi pline de igrasie din spatele Halelor Traian, vecine cu maidanul, visurile frumoase nu obişnuiau să devină realitate.

Sandu Eliad şi Harry Brauner îl aduseră într-o seară pe Sică Alexandrescu ca să o cunoască pe Maria şi împreună cu el organizară un mic comando care îl aşteptă pe dramaturgul Tudor Muşatescu la ieşirea de la Bulandra. Prozatorul era consilier al Fabricii de plăci de patefon „Lifa”, iar Maria obținu astfel o înregistrare de probă pentru care nu trebui să plătească nimic.

— A vorbit maestrul Muşatescu, este aranjat, îi explică Sandu. Tragem o singură melodie, iar ei îşi vor recupera banii din vânzarea plăcii. E adevărat că imprimările lor nu sunt perfecte, folosesc o tehnică mai slabă, dar cel puțin nu ne cer bani.

Banii erau un subiect care întuneca întotdeauna privirile Mariei. Nu mai avusese nicio slujbă după plecarea de la „Cărăbuş”. Locuia împreună cu Sandu şi se temea să-şi închipuie că va fi nevoită să se întoarcă acasă, să locuiască în mahalaua Cărămidarilor şi să muncească în grădina de flori şi zarzavaturi a tatălui său. Îl necăjea din

când în când pe Sandu cu promisiuni că-i va înapoia toate cheltuielile făcute cu ea.

— Astea nu sunt discuții pentru noi doi, răspundea Sandu. Noi ne iubim, tu mă iubeşti, de asta stai cu mine. Toate celelalte implicații şi încurcături sunt mai presus de noi.

— Te pot iubi şi de la casa mea, îi spunea Maria. Abia atunci o să ştii sigur că te iubesc, când nu voi mai depinde de tine. Nu înțelegi că mă sufoc atunci când depind de cineva?

Placa purtând eticheta „Lifa Record” imprimată cu *Romanța mansardei* cântată de Maria Tănase intră în prăvăliile de muzică din oraş în anul următor. Pe alocuri şanțurile nu erau suficient de adânci, iar acul sărea, silind ascultătorul să-l ajute cu vârful degetului. Primele acorduri se auzeau mai slab decât restul cântecului. Totuşi, placa se vându în numai câteva zile. Patronii magazinelor comandară de îndată noi stocuri la fabrică, spunând că în ultimele zile se formaseră cozi, iar oamenii, deşi nu cunoşteau numele cântăreței, veneau pentru că ascultaseră romanța pe la prieteni.

În scurt timp, Maria se mută într-o odăiță închiriată din apropierea apartamentului din Anghel Saligny. Alt

august aduse alte călduri, topind ierburi şi oameni deopotrivă. Altă vară sosi în Bucureşti, înlocuind miresmele crude de flori de zarzăr cu cele tari, încărcate de gust ale poamelor coapte.

Maria plăti o barcă, barca ei, pe care o ținea în micul debarcader din Cişmigiu şi îşi luă obiceiul de a vâsli singură, în nopțile înalte când cerul era spuzit de stele. Oprea barca în mijlocul lacului, unde era tăcerea mai adâncă, şi rămânea nemişcată, ascultând câte-o broască îndepărtată ori câte-un greiere rătăcit. Hotarul dintre cerul țintat de stele şi apa lacului care-l oglindea dispărea, iar Maria îşi trecea mâna prin apa înstelată, înainte şi înapoi, răvăşindu-le şi privind apoi fermecată cum stelele din apă se aşază vălurit la locurile lor. Ca şi cum şi-ar fi trecut mâna prin cer.

În vara aceea sosiră în țară reprezentanții din Viena ai Studiourilor Columbia. Doreau să înregistreze romanțe şi cântece populare româneşti. Mai colaboraseră în trecut cu Institutul de Folclor, iar directorul îi primi ca pe nişte cunoştințe vechi. Le vorbi despre cea mai recentă descoperire a Bucureştiului, o fată venită din mahalale, mărunțică şi iute la fire ca argintul viu, care răsuceşte inimile în oameni atunci când cântă.

— Să o auzim, spuseră reprezentanții Casei de discuri Columbia.

Maria se găti cu obişnuita ei rochiță din stambă înflorată, îşi împleti cozile şi le răsuci la spate, apoi ieşi pe Splaiul Dâmboviței, de unde luă tramvaiul 14 până la Halele Centrale. Studiourile din Bucureşti ale Columbiei se aflau pe strada Udricani, pe care Maria o străbătu la picior. În brațe avea un buchet de trandafiri albi. Ceruse detalii de la Harry şi aflase că cei doi reprezentanți sunt de fapt soț şi soție, iar doamna este româncă, Aurora Şotropa.

Clădirea studiourilor de înregistrări avea portar. Maria intra pentru întâia oară într-o clădire cu portar, iar bărbia lui triplă care se aşeza cu bunătate peste gulerul uniformei, şuvițele neîngrijite scăpate de sub chipiul vechi, dar demn şi burta care amenința ultimul nasture cu expulzarea îi amintiră de vorba lui Constantin Tănase: Mitică.

— Etajul unu, duduie, o îndrumă portarul, măsurând-o din creştet până în tălpi cu privirea celui care le ştie pe toate.

Taraful o aştepta în cabina de înregistrare. Maria se apropie de Aurora Şotropa şi-i dădu trandafirii, spunând cu un surâs numele ei şi pe cel al lui Harry Brauner.

— Ştim cine sunteți, domnişoară, răspunse doamna. Am dori să vă auzim.

Le cântă din mahala şi din cântecele culese de Harry, cu taraful ținându-se cu uşurință pe urmele ei. Țambalagiul şi cobzarii puseră suflet de îndată ce o recunoscură ca fiind de-a lor, şi nu vreo duducă cu pretenții care nu înțelege ce cântă. Aurora Şotropa şi soțul său erau entuziasmați. Mai repetară preț de două-trei ceasuri şi înregistrară câteva cântece: *Nuntă țigănească*, *Cine iubeşte şi lasă*, *Geaba mă mai duc acasă*, toate vechi, din filonul pe care Harry îl credea pierdut.

La sfârşitul după-amiezii dădură drumul lăutarilor şi, istoviți, fericiți, deja prieteni, declarară întâlnirea un succes şi plănuiră să mai înregistreze şi alte cântece înainte de plecarea din țară a Aurorei şi a soțului ei.

— Suntem flămânzi, şopti noua prietenă a Mariei în vreme ce o conducea către ieşire. Aş vrea să-i arăt lui Willy adevăratul spirit al Bucureştiului, să-l duc la Luxandra ori poate la Coşna, să-i dau mici şi sarmale şi să-i cânte un lăutar la ureche.

— Sarmale am eu acasă, se opri Maria brusc, oprind tot alaiul care o urma, taraful, inginerul de sunet şi pe trimişii Columbiei. Azi-dimineață le-am făcut. Mergem la mine.

Nu era o întrebare. Nu era nici o invitaţie. Pur şi simplu anunţa programul serii, ca şi cum totul ar fi fost de mult aranjat, iar acesta era singurul lucru firesc care putea urma: să mănânce împreună acasă la Maria sarmale făcute de ea.

Urcară în automobilul cu şofer al directorului Studiourilor Columbia din Viena şi poposiră în odăiţa ei de lângă Cişmigiu. Uşa de la intrare avea vopseaua scorojită, împrejurul mesei erau trei scaune desperecheate, niciunul nu semăna cu celălalt, iar şifonierul avea lemnul atât de umflat de la o inundaţie mai veche, încât Maria îl ascunsese sub o draperie pe care o atârnase de o sfoară.

Dar ferestrele străluceau de curăţenie, în trei locuri diferite din odaie se vedeau căni cu flori, mixandre parfumate şi crăiţe, iar Maria mai întâi le împrospătă apa şi abia după aceea se ocupă de oaspeţii săi. Se mişca atât de firesc prin camera strâmtă, curată lună, gesturile îi erau atât de naturale şi lipsite de orice urmă de stânjeneală, încât Aurorei îi păru încântătoare. Se adunară împrejurul mesei şi mâncară sarmale cu mămăliguţă din farfurii la fel de desperecheate ca şi scaunele. Atunci când dispărea în mica ei chicinetă ca să mai aducă ceva la masă, Maria le trimitea înapoi oaspeţilor ei câte un refren, cântând tare ca să fie auzită.

— Să scoți râsul din om e uşor, îi spunea ea Aurorei. Muzica de revistă face asta, e simplă, uşor de reținut şi zglobie, nu te pune pe gânduri. Greu este însă să scoți din om lacrimile şi durerile, să-l faci să şi le dea pe față, pentru că omul le ține pe astea ascunse şi ferecate sub şapte lacăte, otrăvindu-şi viața. Din pricina asta muzica de revistă nu-i pentru mine, lucrurile uşoare nu-s pentru mine, mă plictisesc. Prind viață numai când întâlnesc pe cale un lucru greu de făcut, acela mă stârneşte şi mă umple de energie.

Toate plăcile imprimate de Maria se vândură în câteva zile. Soțul Aurorei Şotropa căpătă o lumină nouă în ochi şi decise ca următoarele cântece să fie scoase în tiraje triple. Rigidul londonez care conducea reprezentanța din Viena a studiourilor englezeşti Columbia renunță la etichetă şi se bucură din toată inima de succesul Mariei, atât de rentabil pentru el. Patronii magazinelor de muzică aveau mereu în aşteptare câte o comandă pentru un nou stoc din plăcile ei. Bucureştiul întreg cânta *Cine iubeşte şi lasă*.

— Mâine mergem la cumpărături, îi spuse într-una din zile Aurora. Batem Lipscaniul cu modiste şi bazarul din strada Bazaca.

— Târguieşti rochii şi pălării din Bucureşti? se minună Maria. Mă gândeam că poate ai găsi mai pe placul tălică la Viena, dar mergem dacă-ți trebuie.

— Ție îți trebuie, îi răspunse Aurora cu un zâmbet. Vii cu noi la Viena, a aranjat Willy tot, plecăm imediat ce îți ies actele.

Urechile Mariei prinseră a țiui şi genunchii ei se alintară preț de o clipă. Viena nu părea un loc prea prietenos cu cineva născut în Livada cu Duzi din mahalaua Cărămidarilor, cu şcoala oprită într-a treia secundară, care imprimase câteva cântece cu taraf şi locuia într-o odaie cu chirie. Totuşi, ideea că va ieşi din țară şi mai cu seamă că va cânta în capitala muzicii îi birui teama şi Maria porni la cumpărături.

Se opriră mai întâi la „Vulturul de mare cu peştele în gheare”, cel mai cochet magazin de modă din oraş. Clădirea ocupa trei străzi, începea din capătul străzii Bazaca, pe o latură vedea strada Carol, iar pe cealaltă strada Halelor. Manechine lungi şi subțiri purtau în vitrine rochii elegante din *crêpe de Chine* sau museline străvezii şi mătăsoase ca obrazul de fată mare. Pe trotuar, domnul Atanasiu, patronul, poruncise mai multe afişe pe capre de lemn care promiteau „Minunea sezonului la magazinul

care satisface toate gusturile” şi „Ocazie rară pentru orice doamnă elegantă”.

Maria se întoarse acasă cu primul său trusou din şifon, o jupă şi două furouri de culoarea piersicii. Cumpărase mai multe bluzițe din poplin şi zefir uni, lăsându-se convinsă de Aurora să renunțe la materialele înflorate mărunt şi să se îmbrace în culori simple. Îşi cumpără chiar şi o nouă valijoară de la Galeries Lafayette de pe Calea Victoriei. Astfel înarmată, se simți mult mai sigură pe ea şi râse în sinea ei de Maria de azi-dimineață, care credea că Viena nu o va iubi.

Viena o adoră. Columbia îi plăti o cameră într-un hotel din apropierea gării, cameristele îi zâmbeau, recepționera sună din clopoțel şi un hamal de doisprezece ani îi duse valijoara până în cameră, iar Maria ieşi pe balconaşul cât palma şi deschise larg brațele pe deasupra oraşului. Aveau să fie două săptămâni de vis.

Mergea zi de zi la Studiourile Columbia pentru înregistrări. Soțul Aurorei o anunțase că vor începe la ora opt, iar Maria aştepta pe trotuar, în fața intrării, încă de la opt fără un sfert, în fiecare dimineață. O acompania orchestra Heinz Sandauer şi fu nevoie de explicații

îndelungi şi de ajutorul Aurorei pentru ca şcoliții instrumentişti vienezi să înțeleagă ce voia Maria.

— Tot taraful lui Costache Vraciu din Gorj face legea, spunea Maria în vreme ce-i zâmbea frumos dirijorului Heinz Sandauer, un tânăr cu doi-trei ani mai mare decât ea, care purta veşnic într-un colț al gurii un surâs şi o gropiță şi care nu înțelegea o iotă din vorbele Mariei.

După-amiezile băteau oraşul pe jos, Aurora, Maria şi Heinz, care mai întâi le însoți sub pretextul că vrea să-i arate domnişoarei cântărețe Opera din Viena, apoi că ştie un restaurant pitoresc şi necunoscut turiştilor, iar când epuiză pretextele, prinse talia Mariei şi-i fură o sărutare la adăpostul coşului trăsurii cu care o condusese până la hotel, într-o seară. Măgulită, îmbătată de parfumul lui exotic de mosc şi tutun fin, Maria îşi lăsă capul pe spate şi slobozi un hohot curat de râs, tulburându-l şi mai mult cu această reacție neaşteptată pe tânărul dirijor.

Gestul fu considerat însă acceptat, aşa că Heinz nu se mai dezlipi de Maria. Se amuzară traversând Ringstrasse în tramvai, îşi disputară Dunărea (câştigă, desigur, Maria, ai cărei ochi scăpărând fulgere amenințau că urmează şi furtuna cât de curând), îl învăță să spună *ibovnic* şi-l sili să strige în gura mare, din mijlocul Maria-Theresien-Platz, că țambalul este mai bun decât pianul. Heinz era complet

vrăjit. Mariei îi părea prea tânăr pentru ea şi nu-l lua cu adevărat în serios.

În ultima zi o duse la Kunsthistorisches Museum. Fu pentru prima oară când Heinz simți că controlează lucrurile pentru că Maria se retrase cu totul în ea la vederea picturilor de Caravaggio, Vermeer şi Velázquez. Amuți şi trecu încet de la un tablou la celălalt, încăpere după încăpere, serioasă pentru prima oară în ultimele două săptămâni.

Heinz începuse să o rupă binişor pe româneşte:

— Vieneze, spuse el cu mândrie în vreme ce coborau treptele, la ieşire. Dunărea e românească, picturile sunt vieneze.

— Picturile sunt ale tuturor, răspunse Maria fără patimă, punând doar lucrurile la punct cu calm. Caravaggio scria acolo că este italian, Velázquez scria că este spaniol. Dunărea e românească.

La sfârşitul celor două săptămâni, Heinz o conduse la gară nefericit şi-i umplu locul pentru bagaje cu flori. Maria îl strânse tare în brațe ca să-i dea curaj şi-i ciufuli părul ca să-l înveselească puțin. Ea avea douăzeci şi patru de ani şi se simțea de o sută, el avea douăzeci şi şapte şi în fața ei se simțea de doisprezece. Lăsa în urmă în capitala muzicii mai multe cântece decât îi înregistrase vreodată

până atunci Columbia unei artiste necunoscute din estul Europei.

În Bucureşti, terasele cârciumilor se acoperiseră cu stuf şi căpătaseră la intrare tăbliţe pe care scria „Mustărie”, tarabele din pieţe erau încărcate cu munţi de struguri, iar la marginile oboarelor, ţărănci cu basmale înflorate fierbeau porumb în ceaune cât casa. Pe strada Vasile Lucaciu mirosea a magiun de prune şi a borhot. Maria aşteptă să treacă iarna şi în primăvară îşi făcu valijoara şi porni către Făgăraş. Avea să urmeze sfatul lui Harry Brauner, avea să caute izvorul cântecelor vechi şi să le cânte mai apoi exact aşa cum le auzea de la Bătrânele nemuritoare ale satelor.

În Cârţa fu primită mai întâi cu neîncredere. Venise cu trenul până în Făgăraş, apoi urcase într-un autobuz cu caroseria ruginită, care ameninţa să se desfacă în bucăţi la fiecare groapă. În Arpaşu de Jos coborâse toată lumea şi Maria tocmi un căruţaş care se învoi să o ducă mai departe. Pe drum, cale de câteva ceasuri, se trăseseră de limbă reciproc, iar căruţaşul le arătă femeilor din poarta la care se oprise Maria tot ce ştia:

— E de-a lui Munteanu din capul satului, mai jos de biserică. Fata Anei, nepoată de-a Dumitrei şi neam cu toţi alde Isaicu.

— Eu sunt de-a lui Isaicu, spuse una dintre femei, privind într-o parte şi-n alta la celelalte, cu mâinile în poală. Eşti a Anei care a plecat de micuţă? Ana Dumitrei lui Munteanu, care a plecat din sat nemăritată?

— Maică-mea e Ana Munteanu din Cârţa, răspunse Maria mai cuminte decât o făcuse atunci când vorbise cu directorul Studiourilor Columbia ori cu dirijorul unei orchestre vieneze.

— Trufaşă mamă-ta, vorbi altă cârţeancă, clătinând abia ghicit din cap. Opărită. A plecat certată cu bunică-ta, Dumitra, şi de atunci nici că a mai dat pe acasă. Eşti chipeşă şi-ţi porţi capul exact ca ea, parcă aţi duce ulcica cu vin pe creştet. Să fiţi sănătoase amândouă, maică! Bună-ta nu mai e. Hai să-ţi dau ceva să mănânci.

După această reglare de pricini scurtă, Maria rămase între femeile Ţării Făgăraşului până când le ascultă toate cântecele, apoi porni mai departe. Bătu cu valijoara ei Moldova şi Oltenia, urcă adânc şi în Transilvania şi se întoarse în Bucureşti abia la sfârşitul verii, cu caiete întregi pline cu cântece. Pe măsuţa de la intrare o aşteptau teancuri de plicuri trimise de Aurora Şotropa de

la Viena – cronici elogioase ale criticilor muzicali vienezi pentru cântecele ei şi scrisori ale iubitorilor de muzică ce cumpăraseră plăcile imprimate la Columbia.

Maria simțea că anul trecut şi anul acesta fuseseră cei mai scurți ani din toată viața ei. Întâmplările veneau şi treceau cu atâta repeziciune, încât nu avea răgazul necesar ca să se bucure pe îndelete de fiecare în parte. Privea în ea şi înțelegea că nu se schimbase nimic. Privea în jur şi observa că totul se schimbase. Oameni pe care nu-i văzuse niciodată îi ştiau cântecele şi aveau impresia că o cunosc şi pe ea. Circulau poveşti care îi smulseră hohote sincere de râs atunci când îi ajunseră la urechi, dar gustul cu care rămase după ce râsul se isprăvi fu amărui.

Ea, Maria care se trezea întotdeauna numai în zorii zilei, care locuia cu chirie într-o cameră numai pe jumătate mobilată, era Maria plecată din Livada cu Duzi? Sau era Maria care răvăşea cu mâna stelele din lacul Cişmigiu? Ori poate că era Maria lui Sandu Eliad, a lui Harry Brauner, a Companiei Columbia? Maria pe care o cunoşteau mii de oameni care îi ascultau plăcile de patefon în Bucureşti, Viena şi cine ştie unde altundeva mai ajunseseră? Ori era Maria, fata Anei a Dumitrei din neamul lui Munteanu, din Cârța?

Ca să oprească acest carusel care începea să se învârtească din ce în ce mai repede cu ea, Maria decise să iasă din el şi se mută. Găsi o odaie potrivită în strada Pictor Verona, îşi strânse lucrurile în cele două valijoare – cea veche cu care plecase de acasă şi cea cumpărată de la Galeries Lafayette pentru călătoria la Viena – şi se bucură în sinea ei la gândul că a păcălit furtunile sorții, care nu o vor mai putea găsi aici.

Când primi invitația de a da o audiție de probă la Radio, Maria înțelese că abia acesta era adevăratul carusel, că nu a scăpat deloc, ba chiar a ieşit în întâmpinarea sorții. Nămeții acoperiseră Bucureştiul cu totul. Automobilele zăceau părăsite la marginea trotuarelor, troienite. Muscalii îşi închiseseră caii în grajduri, acoperindu-i cu câte un țol şi aşteptând să se moaie gerul.

Hotărâtă ca de data aceasta să nu mai cânte cu orchestră, cum făcuse la Viena, Maria găsi un birjar dispus să iasă în stradă pentru un preț dublu, îngrămădi în birjă taraful lui Ion Matache din Argeş şi porniră cu cântec spre strada Berthelot, numărul 60.

— Domnişoara Maria Tănase, anunță în cabina de sunet o asistentă cu părul tăiat cu îndrăzneală deasupra urechilor. A sosit cu taraful, continuă ea cu glas nesigur,

pentru că nu ştia în ce fel ar trebui să o impresioneze o astfel de veste neobişnuită.

Regizorul şi inginerul de sunet se priviră nedumeriți.

— Cine? întrebară ei, pentru că o astfel de inițiativă puteai avea la Radio numai dacă erai un nume cunoscut.

Într-o rochiță călduroasă dintr-un jersé moale, bleumarin, cu guleraş rotund, alb, Maria aştepta semnalul regizorului din cabina de sunet. În jurul ei, lăutarii îşi aşezaseră cobzele şi țambalul şi nu-şi luau ochii de la ea. Întâmplarea le păruse până mai adineaori amuzantă, dar, când dădură cu ochii de panoul plin de butoane din spatele geamului cabinei şi de mulțimea de domni care le mânuiau cu importanță, tâmplele prinseră a le transpira şi-i cuprinse amețeala.

— N-aveți grijă, mă, că o să fie bine, le mai şopti Maria. Nu sunt eu aici?

Lumina roşie pentru emisia în direct se aprinse şi, neavând încotro, primaşul tarafului, Ion Mihalache, dădu semn țambalului şi începură blestemul prelung şi sfâşietor care cucerise Bucureştiul. Maria îşi apucă urechile între palme şi chemă la viață toate nedreptățitele adormite din neam: *Ăăăăăăă! Cine iubeşte şi lasă!*

Prinse în cleiul durerii, cuvintele nu se lăsau scoase în lume şi Maria muncea greu cu fiecare în parte, ca şi cum a

ei ar fi fost durerea aceea încă de la începutul lumii. Sunetul *ă* de la sfârşitul cuvântului *Dumnezău* ridică indicatoarele de pe tabloul de control al inginerilor de sunet până în vârful scalei, iar ei schimbară între ei priviri uimite. Aerul deveni greu de respirat în studio şi în cabină, ori poate numai sufletele tuturor se îngreunară sub povara pedepsei din cântec.

Maria îi iertă apoi, cântând mai departe *Mărie şi Mărioară*, aprinzând podelele studioului şi făcându-l pe unul dintre lăutari să scape din nebăgare de seamă o fluierătură lungă de nuntă, iar ei toți înțeleseră că nu vor pieri, că le mai este scrisă multă bucurie în viață şi că ar face bine să şi-o trăiască frumos. Se simțeau despovărați de toate vinovățiile dacă îi ierta Maria, căci ea avea putere de iertare, ca Mumă a pământului ce era. Țiganii ştiau asta căci o simțiseră.

Microfonul fu al ei vreme de o jumătate de oră. Plecară apoi de la Radio pe jos, prin nămeți, înşirați de-a lungul potecii înguste săpate pe trotuar şi continuând să cânte.

În zilele care urmară, sediul Radioului fu asaltat de sute de scrisori trimise din toată țara. Oamenii cereau ca Maria Tănase să fie programată în fiecare săptămână pe post. Fotografia ei apăru în numeroase publicații, în fiecare zi se scriau articole despre ea, cu sau fără

semnătură, iar gazetarii îi pândeau sosirile şi plecările ca să poată anunța cei dintâi ce purtase sau cu ce îşi adusese taraful. Revista *Radio-AdevÄ›rul* din 10 aprilie 1938 şi-a ilustrat coperta cu chipul ei, numai zâmbet, însoțit de legenda fotografiei, înscrisă într-un dreptunghi: „D-na Maria Tănase, cântăreața care s'a remarcat la microfonul românesc”.

În vremea aceasta, unul dintre întemeietorii Radiodifuziunii, profesorul Dimitrie Gusti, tocmai inaugurase un proiect ambițios la care lucrase mulți ani şi care devenea repede punctul de atracție al plimbărilor bucureştenilor. Treizeci şi trei de gospodării vechi din toate zonele țării fuseseră desfăcute şi aduse în capitală bucată cu bucată, în cincizeci şi şase de vagoane de tren, ca să fie mai apoi reconstruite într-o margine a Herăstrăului, către capătul Şoselei. Case țărăneşti, bisericuțe, troițe, fântâni şi un scrânciob călătoriseră împreună cu o sută treizeci de meşteri care cunoşteau tainele vechi ale meseriei şi care le ridicaseră la loc în mai puțin de două luni.

Pe poarta de lemn de la intrare fusese prinsă o plăcuță pe care scria „Muzeul Satului Românesc”, iar în cei doi ani care se scurseseră deja de la inaugurare îi trecuseră pragul toți bucureştenii. Era cel de-al treilea mare muzeu în aer liber din Europa, iar profesorul Gusti fu invitat la

Paris, ca să organizeze o expoziție de artă populară românească. Avea nevoie pentru aceasta de o echipă de oameni obişnuiți cu munca şi lipsiți de pretenții. I-ar fi dorit de asemenea şi reprezentativi pentru spiritul popular.

Numele Mariei, fata ivită de curând de nicăieri şi intrată imediat în sufletele oamenilor, apăru printre cele dintâi în discuțiile legate de această echipă, iar la următoarea emisiune radio în care ea fu prezentă, profesorul Gusti o opri la plecare ca să-i vorbească. Trebuiau supravegheate coletele care călătoreau în vagonul de bagaje, trebuiau ținute liste stricte cu componența fiecărui colet, era nevoie de ajutor la aşezarea pieselor şi la etichetarea lor. Membrii echipei urmau să poarte costume populare pe toată durata expoziției şi să dea detalii atunci când vizitatorii s-ar fi arătat curioşi.

— Este muncă multă, încheiase profesorul Gusti, lustruindu-şi lentilele rotunde ale ochelarilor cu batista care nu-i lipsea niciodată din buzunarul de la piept. Dar vei vedea Parisul şi la sfârşitul tuturor acestora vei cânta, vreau să-ți organizez un recital.

Maria surâse în vreme ce profesorul îşi potrivea la loc pe nas ochelarii. Ar fi vrut să-i spună că muncă este atunci când pliveşti douăzeci de rânduri de flori, cu

unghiile de la mâini şi de la picioare pline de pământ, sau când legi zece rânduri lungi de roşii pe araci, iar ața îți taie toate degetele pe care le foloseşti la treaba asta. Se mulțumi însă să păstreze informația numai pentru ea, arătându-i profesorului Gusti un surâs cu taine în el:

— Mă învoiesc, spuse privindu-l drept în ochi. Cu ce încep?

Începu cu listele exponatelor, ii şi scoarțe olteneşti, bundițe cu păsări brodate pe umeri, căuce cioplite în lemn, ştergare, străchini cu cocoşi de Horezu şi lăzi de zestre pictate în albastru de Voroneț, toate erau atent inventariate şi primeau câte un număr. Maria trebuia să se asigure că numărul de pe liste era acelaşi cu cel de pe spatele exponatelor.

Echipa cu profesorul Dimitrie Gusti în frunte ajunse în Paris la sfârşitul unei călătorii de două zile cu trenul. Intrară în Gara Montparnasse către miezul nopții, osteniți, entuziasmați şi flămânzi. Maria inspiră adânc şi reținu aerul în piept câteva clipe, aşteptându-se ca el să aibă alt gust ori cel puțin să o umple de o cunoaştere nouă şi tainică de care se făceau vrednici cei care păşeau în Oraşul Luminilor, diferențiindu-se mai apoi pentru totdeauna de ceilalți.

Nu se întâmplă nimic şi Maria se simți puțin vinovată, ca şi cum nu s-ar fi ridicat la înălțimea aşteptărilor oraşului şi inițierea îi fusese refuzată. Ca să mascheze ceea ce îi păru a fi o primire rece, preluă conducerea întregului grup şi căută taxiuri, ridică vocea interesându-se de hotelul la care aveau camere rezervate şi se întrebă, vorbind pentru ei toți, dacă ar mai putea mânca undeva la ora aceea. Avea douăzeci şi cinci de ani şi era plină de energie, iar profesorul Gusti profită în seara aceea şi-i cedă grupul cu totul.

Expoziția de artă populară primi mulțimi de vizitatori încă din prima zi, iar pentru ei toți începu o perioadă frumoasă în care se simțeau centrul întregii lumi, zilele lor deveniră mai scurte şi sufletele mai pline. Parizienii se entuziasmau uşor, treceau cu nerăbdare de la un exponat la altul, gălăgioşi şi veseli.

În mijlocul acestui întreg vârtej care îi îmbăta deopotrivă pe organizatori şi pe vizitatori se ivi într-una din zile un bărbat cu părul alb şi fruntea întunecată. Viața învolburată din jur nu-l atingea. Aerul lua forma trupului său şi îşi oprea tulburarea, odihnindu-se într-o încremenire adâncă. Sfredelea cu privirea un căuc cioplit în lemn, îi cerceta îngândurat împletiturile săpate de

dăltiţa meşterului, iar timpul îşi opri curgerea cu respect în spaţiul ocupat de el.

Privirile Mariei îl întâlniră în vreme ce râdea din tot sufletul, explicând cu voce tare peste capetele tuturor cum se împletesc nojiţele opincilor din piele de bou peste glezne. Stătea drept în faţa ei şi nu părea conştient de frumuseţea lui. Amintiri din vieţi uitate năvăliră în inima ei, amărându-i veselia şi slobozind doruri încuiate acolo de mult. Privirea lui întârzie asupra Mariei numai cât bătaia din aripă a unui fluture, apoi o ignoră, întorcându-se la cercetarea nemişcată a unui agheasmatar cu serafimi cioplţi în lemn la canea.

Bărbaţilor le spune cineva când sunt frumoşi? Maria rămase tot restul zilei tăcută. Întâlnirea o întorsese către ea însăşi, deschizând o uşă necunoscută până atunci prin care vinovăţii mărunte se ridicară ca un roi de viespi, plutindu-i zumzăitoare pe deasupra creştetului. Ce făcuse cu viaţa ei până atunci? Întrebarea apăru neaşteptat şi nu-i mai dădu pace. Găsea o legătură între bărbatul cărunt, cu privirile grele ca o pedeapsă şi drept ca bradul, şi neliniştile care prinseră a-i tulbura gândurile, dar nu putea desluşi clar care era acea legătură, iar asta o necăjea.

Expoziția se apropia de sfârşit. Profesorul Dimitrie Gusti aranjase ca Maria să cânte într-unul din cele mai selecte restaurante pariziene în ultima zi. Ca să poată repeta şi să se arate odihnită publicului, profesorul Gusti îi ceru să rămână la hotel în zilele următoare.

— Mai înainte însă am să te prezint cuiva, îi spuse el. Sculptorul Constantin Brâncuşi, marele nostru Brâncuşi, este aici şi trebuie negreşit să-i fac o vizită, ne vedem ori de câte ori ajung la Paris. Am să te iau cu mine, o să-i fac o mare surpriză şi te rog să fii ascultătoare şi să nu mă dai de ruşine. Ai să-i cânți ceva?

— Am să-i cânt ceva, promise Maria, măgulită de bănuiala de rebeliune.

Străbătură frumoasa L'Avenue de Breteuil, apoi cotiră pe Boulevard Pasteur, iar trenurile suspendate care se încrucişau dincolo de coroanele copacilor o uimiră nespus pe Maria. Automobilul opri la intrarea într-un gang îngust şi întunecos pe care profesorul Gusti şi Maria îl traversară din câțiva paşi şi pătrunseră într-un *cul-de-sac*, o intrare luminoasă şi tăcută, cu clădiri scunde, modeste. În poarta celei mai înalte case, singura cu două caturi, tolănită deasupra cutiei de scrisori, o pisică tărcată îşi întoarse capul de la ei cu plictiseală. Pe cutia din lemn mâncat de

ploi erau scrijelite cu vârful unui briceag un nume şi o săgeată care indica curtea: *Brâncuşi*.

Maria păşi înăuntru cu sentimentul că intră în altă lume, amăgitor de asemănătoare cu cea pe care o cunoştea, dar diferită în cele mai subtile detalii. Blocuri mari de piatră zăceau împrăştiate de-a lungul curții strâmte, respirând liniştite ca şi cum nu o mână de om le aşezase acolo, ci ele singure veniseră la chemarea locului. O perdea fină de praf alb de marmură rămăsese suspendată în aerul curții. Dinăuntru răzbăteau până la ei lovituri ritmice de ciocan în piatră. Cântecul lui puternic o lovi pe Maria în piept, cadențat ca bătaia unui clopot ce anunță un sfârşit şi un început, până când păşiră pragul şi intrară în atelier.

Pe nenumăratele ferestre înalte, lumina zilei intra ca o stăpână, sprijinindu-se mai întâi pe două coloane spiralate ce se înălțau în spate, apoi poposea pe fiecare fir de praf care plutea şi arginta aerul. Într-un pulover de culoarea pietrelor din jur, cu mânecile suflecate dincolo de coate, stăpânul casei îşi îndreptă spatele şi întoarse către ei priviri nemulțumite. Vene albăstrii, groase ca şerpii se încolăceau împrejurul brațelor lui. Părul cărunt şi barba sură sticleau din pricina firelor mărunte de piatră aninate în ele.

La vederea lui, inima Mariei continuă să bată cântecul pornit de daltă, lovindu-i pieptul pe dinăuntru cu spaima înțelegerii: Brâncuşi era bărbatul cu priviri grele ca o pedeapsă, care modela aerul în care stătea, dându-i forma trupului său, era necunoscutul care intrase zilele trecute în expoziția lor, tulburându-i pacea. Ochii ei verzi căpătară culoarea apelor de munte când e cerul înnorat. De ce spaimă? Se revoltă împotriva inimii ei care nu ştia ce trebuie să simtă. Se scutură de sub poruncile de prudență, înaintând prin atelier şi aşezându-şi mâna pe un bloc de piatră, în încercarea de a lua în stăpânire lumea aceasta stranie în care păşise.

— Bine te-am găsit sănătos! vorbi cel dintâi profesorul Dimitrie Gusti din spatele Mariei. Ne bucurăm mult că ți-ai făcut timp pentru noi. Am adus-o cu mine pe Maria Tănase, despre care ți-am vorbit.

Brâncuşi o privi tăcut. Vorbea bine limba tăcerilor, mai precisă decât cea a cuvintelor. În Maria se deşteptaseră în sfârşit Bătrânele, convinse cu greu să-i vină în ajutor în locul acesta neînțeles care era atelierul lui. Se lăsă privită cum se lăsa vara spălată de apele ploilor calde. Îi arătă un surâs învingător, iar el încuviință din cap, îmblânzindu-şi privirile.

— Te-am ascultat cântând *Cine iubeşte şi lasă*, îi spuse, aşezându-se pe soclul unei păsări sculptate în lemn şi odihnindu-şi pe genunchi braţele cu şerpi încolăciţi. Cântecul ăsta are cunoaştere în el, vine de undeva, de asta are atâta putere. De unde îl ai?

— Îl am de la ăi bătrâni, răspunse Maria săltându-şi talia cum fac florile atunci când cade noaptea, iar ele cred că nu le vede nimeni. Dar puterea i-o dau eu, neicuţă Brâncuşi, atunci când îl cânt, îşi sumeţi ea bărbia către bărbatul care adusese munţii în casa lui.

Chipul lui Brâncuşi se destinse, sprâncenele groase i se ridicară de deasupra ochilor, iar el pufni de două ori răsunător pe nas, singurul hohot de râs pe care-l cunoştea. Ca să împiedice lucrurile să continue pe calea pe care o porniseră, profesorul Gusti aminti despre Coloana ridicată de curând într-o grădină din Târgu Jiu.

— Aidoma modelelor în lemn de aici, se apropie el de cele două coloane din spate, plimbându-şi palma peste formele rotunde ale mărgelelor aşezate una peste alta. Primul element este tăiat de la jumătate şi aşezat cu tăietura pe pământ, iar ultimul element este şi el tăiat şi priveşte către cer. Asta pentru că iese din pământ şi intră în cer, isprăvi profesorul Gusti, mulţumit de discursul cu care pusese capăt îndrăznelilor Mariei.

— Sau invers, spuse Brâncuşi, poate că iese din cer şi intră în pământ. Atâta doar că celor care au comandat-o nu pare să le placă.

— Aşa ceva nu cred, se împotrivi profesorul Gusti. Sunt sigur că e numai o neînțelegere, veți vedea. Să rugăm pe musafira noastră să ne cânte ceva, mai bine?

— Ceva de pe Jii, spuse Brâncuşi, aruncând un capăt de țol pe un scaun şubred şi poftindu-l cu un gest pe Gusti să ia loc.

— Cânt, iar apoi neica Brâncuşi o să ne istorisească cum s-a apucat de sculptat, anunță Maria.

Le cântă *Sunt olteancă de pe Jii*, *Pe deal pe la Cornățel*, *Mărioară de la Gorj* şi toate cântecele olteneşti pe care le ştia. Apoi îşi ceru plata:

— Povesteşte-ne, neică, cum ai început să cioplești.

— La noi tot satul cioplea, Mărie, îi răspunse Brâncuşi. Numai prostul satului nu lucra lemnul. Toți, Mărie! ridică el un deget în dreptul ochilor ca să puncteze lucrurile pe care nu dorea să le rostească. Ştim noi astăzi ce ar fi putut ajunge altul de pe ulița mea, să fi fugit ăla de acasă, şi nu eu? Dacă taica nu m-ar fi bătut şi maica nu m-ar fi alungat de pe lângă fusta ei când mă smiorcăiam, atunci nu fugeam. Aş fi cioplit şi azi lemnul în Hobița, poate nu

atât de ursuz cum sunt acum. De trei ori am fugit de acasă şi a treia oară nu m-am mai întors.

Se scurseseră două ceasuri de când sosiseră în atelierul din Impasse Ronsin, intrarea care se făcea din Rue Vaugirard. Profesorul Dimitrie Gusti se ridicase deja de două ori, rotindu-şi pălăria în mâini şi încercând să pregătească plecarea, dar de fiecare dată Brâncuşi îi ceruse alte cântece Mariei, iar ea se învoia fără tocmeală.

— *Când te ascult cum le zici, Mărie, aş fi în stare să dăltuiesc pentru fiecare cântec de-al nostru o Pasăre Măiastră*, îi spunea el*. Auzi tu, fată, mă-nțelegi?* Eşti mică, Mărie. *Când aud cântecele noastre mă apucă un dor de oltenii tăi şi-ai mei şi de apa Jiului. Auzi? Mă-nțelegi?*

Undeva, adânc în ea, sălăşluiau mai multe Marii pe care cuvintele lui le treziră la viață şi le aduseră la suprafață pentru ca ele să tragă aer în piept şi să ia cunoştință unele de altele, mai înainte de a se scufunda din nou în fântâna care era ea, singura Marie căreia îi fusese dat să viețuiască. Vorbele lui o lăsară cu ştiința aceasta tainică şi cu un dor nesfârşit de ele, Mariile care ar fi putut să fie, cele care dormeau somnul uitării undeva, adânc în ea.

La o vreme profesorul Gusti lăsă deoparte orice politețe şi ceru scurt ca vizita să ia sfârşit. Trecuse de prânz,

pavilionul expoziției urma în curând să se umple de vizitatori, iar răbdarea lui se isprăvise. Îi găsea pentru aceasta mai mare vină Mariei, care nu se mai dădea dusă din atelierul lui Brâncuşi, decât maestrului care punea paie pe foc, cerând mereu alte şi alte cântece.

— Curând o să apară Pierre cu prânzul, rămâneți să mâncăm împreună, propuse Brâncuşi.

— Peste poate! refuză categoric profesorul Gusti. Am întârziat deja peste măsură. Trebuie să plecăm!

— Mărie, rămâi, îi spuse el privind-o poruncitor, iar ea văzu din nou bărbatul care apăruse în mijlocul expoziției, nemişcat, purtând cu el prin lumea oamenilor alte lumi, neînțelese de ei.

Maria rămase în atelierul din Impasse Ronsin, lăsându-l pe profesorul Gusti să plece supărat. Împlinind aşteptările ei de a afla taine care să-i dea pe mână puteri nebănuite, Brâncuşi îi vorbi despre esența lucrurilor şi despre confuzia care se face între abstract şi real.

— *Nu ştiu ce vorbesc cei care spun că lucrările mele sunt abstracte*, spunea el pe când Pierre, băiatul de la bistroul din colț, aşeza masa, ajutat de Maria. *Ceea ce ei numesc abstract este cel mai pur realism, pentru că realitatea nu e forma exterioară, ci ideea din spatele ei. Realitatea este esența lucrurilor.*

— Mănâncă, îi spuse Maria şi glasul ei sună la fel ca al lui atunci când îi ceruse să rămână. O să-ți spun pe nume, pentru că nu pot să-ți spun altfel. O să-ți spun neica Costache.

Îi puse dinainte bucățelele de pui pe care le hotărâse pentru el, cele mai bune, iar el nu se împotrivi aşa cum nu se împotrivesc copiii care ştiu că li se cuvine totul. Maria mânca supraveghindu-l cu atenție. Brâncuşi îi vorbea despre forme şi felul în care ele nasc în jurul lor vibrații, adică ce altceva decât cântece?

— *O formă adevărată ar trebui să sugereze infinirea*, spunea el. *Suprafețele ar trebui să arate ca şi cum ar înainta veşnic, ca şi cum ar pleca din materie într-o existență perfectă, direct în esență. De asta în preajma unei sculpturi bine făcute e uşor să trăieşti*, de asta ai vrut tu să rămâi aici.

— Ei, de asta! râse Maria cu putere. Am rămas pentru că eşti frumos, neică. Eşti un bărbat foarte frumos şi trebuie să-ți spună cineva asta.

— Eşti mică, Mărie, vorbi el încet. Încă nu ştii de ce faci ceea ce faci. Tu eşti mică, iar eu sunt bătrân ca viața, *nici nu mai sunt al acestei lumi. Sunt departe de mine însumi, desprins de propriul meu trup, mă aflu printre lucrurile esențiale*.

— Mănâncă! îl opri Maria cu un gest să mai continue.

Isprăviră de mâncat în linişte, numai cercetându-se unul pe celălalt din priviri. Maria strânse ştergarul şi scutură firimiturile afară, iar câteva vrăbii coborâră din copaci la picioarele ei. Îşi aprinseră câte o țigară şi se aşezară umăr lângă umăr pe ultima din cele trei trepte de la intrare, bucurându-se de această apropiere. Pisica cea tărcată îi stupi cu necaz şi o zbughi de pe cutia de scrisori, dispărând în spatele unor blocuri de piatră.

— Ascultă, şopti Brâncuşi.

Străduța întreagă se cufundase în liniştea după-amiezii. Un greiere țârâia îndepărtat.

— Ca să înțelegi ce ți se întâmplă ai nevoie de ureche bună şi de țigări, mai spuse el şi singurul sunet care se ridica pe deasupra curții era cel al tutunului care sfârâia atunci când el trăgea din țigară.

Palma lui lată, plină de bătături şi albită de praf de piatră se aşeză pe genunchiul ei, prea mic pentru căuşul lui. Gestul îl coborî din lumile care o înspăimântau pe Maria şi îl aşeză sub puterile ei, iar ea îl simți deodată neajutorat. Îşi aşeză la rândul ei palma peste a lui, mângâindu-l încet. Îi era milă de el. Îi povesti despre grădina de flori şi zarzavaturi de pe ulița Livada cu Duzi din mahalaua Cărămidarilor, despre tatăl care cânta şi

despre mama cu care nu se înțelegea. Îi vorbi despre bunica din Cârța pe care nu o cunoscuse şi despre apa Amaradiei, unde taică-său o ducea la cealaltă bunică, din Mierea Birnicii, dincoace de Jiu.

Mai târziu, Maria avea să-şi amintească restul acelei după-amiezi ca pe o viață întreagă, viața ei alături de neica Costache. Fiecare pas făcut vreodată până atunci şi fiecare cuvânt rostit, toate întâmplările de până acum se petrecuseră cu un singur scop: să o aducă până aici. Toate eforturile tatălui său ca să o vadă ieşită din mahala, toate necazurile maică-sii din vremea când ea era micuță, toate zbaterile ei pe scena „Cărăbuşului" sau prin odăițele sărăcăcioase închiriate cu săptămâna nu avuseseră alt scop decât să o conducă pe aleea asta liniştită şi fără ieşire, la numărul unsprezece.

— Fiecare rămâne în viață ceea ce a fost în copilărie, îi spuse el mai târziu, în vreme ce stăteau, nemişcați şi goi ca sculpturile din jurul lor, pe singura laviță din atelier. Eu am fost al şaselea copil la tata, copilul invizibil, de vreme ce veneam după alți cinci, trimis de micuț ucenic pe la tot felul de boiangerii şi birturi unde eram ciuca bătăilor. Ăsta sunt eu. Nimic n-o să mă facă vreodată să fiu altcineva. Tu ai fost copchila răsfățată a lui tată-tu, abia a treia, nu ştii ce-i aia să fii invizibil. Şi ai fost

dragostea lui secretă, cântai ca el, mergeai ca el, te uitai numai după el şi el numai după tine. Mergeai dreaptă prin lume pentru că ştiai că el, din spatele tău, ar rupe mâna cui ți-ar opri mersul. Asta eşti, aşa ai să mori, înfumurată şi stăpânitoare.

Noaptea coborâse peste Paris, iar luna arginta lucrările din atelier, făcându-i să se simtă ca într-o pădure stranie, deopotrivă a lumii acesteia şi a altora, o pădure încărcată de taine ce deveniseră dintr-odată foarte apropiate. Brâncuşi se sprijini într-un cot şi o măsură cu privirea.

— În tine esența e la suprafață, Mărie, de asta îi vrăjeşti şi nu te mai uită, îi spuse, plimbându-şi mâna peste pielea ei şi deşteptând înțelegeri în locurile pe unde trecea. Ei nu pricep nimic, nu ştiu ce se petrece cu ei, dar îi atrage ca un magnet esența ta care împrăştie în jur arome. Nici tu nu ai ce face, aşa ai venit pe lume. De asta te-ai şi lipit de mine, fiindcă şi la mine esența e la suprafață.

— La tălică a ieşit pe afară de-a binelea, neică Costache, râse Maria, iar marmura din atelier, sculptată sau nu de mâna lui Brâncuşi, se ruşină de formele ei în fața formelor femeii de pe laviță. Eşti turbat un pic cu esența asta, m-ai înnebunit de cap cu ea, de când am venit numai esențe aud.

Brâncuşi se ridică drept în lumina lunii care pătrundea prin nenumăratele ferestre înalte şi umblă desculț prin atelier, puse apă dintr-o carafă în pahar şi bău cu sete, îşi şterse barba albă cu palma, trecându-şi degetele răsfirate prin ea, cercetă aşa, pe întuneric, una dintre coloanele răsucite către tavan şi vorbi din celălalt capăt al încăperii:

— Te faci că nu înțelegi pentru că ți-e teamă să vorbeşti despre asta. Oamenii au acest prost obicei de a se înfăşura în atâtea învelişuri încât, atunci când au ocazia să vorbească despre ei cei adevărați, despre singurele lucruri care contează pentru ei, simt că ajung pe marginea unui abis necunoscut şi se lasă cuprinşi de spaimă. Eşti tu, prostule, acolo, ciocăni el cu genunchiul degetului într-un ou de piatră gigantic aşezat în mijlocul unei pietre de moară rotunde ca o farfurie. De ce te temi? certă el oul.

— Nu mă tem, neică Costache, vorbi de pe laviță Maria şi luna îşi întoarse privirile spre ea. Ai să vezi că nu mai plec. Asta-i întâlnirea vieții mele. Şi dacă ar fi să mai țină doar două zile cât mai stau în Paris, crezi că am să le risipesc pe altceva decât să stau cu ochii în ochii tăi şi să-ți respir împrejururile?

— Eşti mică, Mărie, îi răspunse Brâncuşi, repetând cuvintele care-i veneau în minte ori de câte ori o privea.

Eu ajung curând la apa uitării, apa Lethei, pe care cu toții o trecem numai o dată.

— Bătrânele noastre cunosc şi apa aducerii aminte, spuse Maria, una dintre Mariile care prindeau glas în preajma lemnului cioplit de el. Se vede că basmele noastre sunt mai complete decât ale lor, neică. Mumele de pe Jii cred că ştiau şi continuarea poveştii cu apa uitării.

Noaptea se sfârşi în lumina cenuşie a unor zori posomorâți. Peste acoperişurile oraşului ploaia prinse a cădea cu blândețe, cum se aşază giulgiul peste un mort pentru ca el să-şi afle pacea. Rar şi îndepărtat, câte un tunet răsuna înfundat, liniştitor, iar glasul lui rupea alte valuri de ape din cer, slobozindu-le în torente peste streşinile pline. Maria asculta şi se gândea la vinovății spălate, fapte ispăşite şi rele curățate.

Ostenită de noaptea din urmă, adormi învelită în cerga aspră de pe laviță, în vreme ce Brâncuşi îşi spălă fața cu apă rece, trase peste cap puloverul de culoarea pietrei din atelier, îmbrăcă aceeaşi pereche de pantaloni grei de praf şi, cumpănind dalta în mâna dreaptă, mângâie nesfârşit, cu gesturi lungi, gâtul unei păsări pe jumătate ieşite dintr-un bloc de marmură.

Maria dormi un somn chinuit şi trist. Auzi necontenit ploaia bătând în acoperiş şi dalta migălind pasărea,

mărunt ca o durere. Ar fi vrut să nu mai plece niciodată de lângă el. Ar fi vrut ca ei doi să nu se afle la capete diferite ale vieții. Ar fi plâns dacă lacrimile ei ar fi rezolvat ceva. Simțea lumina zilei străbătându-i pleoapele şi intrându-i în somn.

De la o vreme îl simți lângă ea. Ploaia se oprise, cerul se luminase, numai o streaşină mai picura rar. Pe afară, pisica mieuna lung şi cântat, frecându-se de uşa închisă. Brâncuşi aşezase alături de tâmpla Mariei dalta şi ciocanul, o dezvelise şi o iubea.

— Mi-e somn, şopti în barba lui, la fel de alintată ca pisica de afară.

— Eşti făcută după Numărul de aur, îi spuse el mai târziu în ziua aceea, cea de-a doua zi a lor împreună. Sunt sigur că eşti făcută după Numărul de aur. Am să te măsor odată. De la creştet până-n tălpi, de la buric până la genunchi, de la un sfârc la celălalt, de la gură până la...

— Ia ascultă, neică! sări Maria de lângă el, lipăind desculță prin atelierul plin de piatră fărâmată până îşi află rochia, pe care o trase cu iuțeală pe ea. Ne ştim de ieri şi ai început să-mi vorbeşti potlogării?

O aşchie i se înfipsese în talpa goală şi Maria se aşeză pe un stâlp culcat la podea, răsucind piciorul ca să vadă mai bine.

— Atunci când e perfect, corpul omenesc, ca şi piramidele din Egipt sau Catedrala Notre Dame de aici, respectă Proporția de aur, care-i o mare taină, spuse Brâncuşi, îngenunchind lângă ea şi prinzându-i talpa în palmă. Nimeni nu ştie care-i taina, dar după numărul ăsta cresc frunzele pe tulpini, îşi răsucesc melcii cochiliile şi îşi iau forma galaxiile pe cer. Ăsta-i Numărul lui Dumnezeu.

— Au! îşi trase Maria piciorul dintre mâinile lui, iar el îi arătă aşchia însângerată pe care o ținea între degete. Şi dacă este o taină aşa de mare, atunci de ce mi-o spui mie, neiculiță?

— Pentru că nu o înțelegi, dădu bărbatul răspunsul care o făcu pe Maria să-şi strângă toate armatele împrejurul ei.

— Adică sunt proastă? întrebă ea cu glas domol, prevestitor de rele.

— Eşti Mumă, spuse Brâncuşi cu seriozitate, te-ai născut Bătrână. Magia voastră este de-a pământului, de asta vin oamenii la voi ca la țâța maicii, iar de noi se tem ca de necuratul. Proporția de aur este taină de-a cerului,

nu de-a pământului, de asta nu o poți înțelege cu adevărat. O să ți se pară numai că înțelegi.

Pierre bătu în uşă de două ori, apoi, învățat cu legile atelierului, strecură capul înăuntru şi-l căută din priviri pe stăpânul locurilor.

— Intră, Pierre, murim de foame! îl pofti Brâncuşi.

Pe tablaua cu merinde, sub un şervet împăturit, Pierre adusese şi un bilet de la profesorul Dimitrie Gusti pentru Maria. Îi scria distant, cu o politețe rece pe care nu o mai folosise cu ea până atunci. O numea *domnişoară* şi îi vorbea despre absența ei din hotel noaptea trecută. O poftea să se prezinte neîntârziat la pavilionul expoziției şi să-şi reia atribuțiile, de vreme ce nu repeta pentru recital. Îi amintea de asemenea că recitalul avea loc a doua zi.

— Recital se cheamă atunci când se ține într-o sală de spectacole, spuse Brâncuşi încet, cu nemulțumire în glas. Când se ține într-un restaurant unde oamenii mănâncă şi beau în vreme ce tu cânți, se cheamă altfel.

— Cum se cheamă? voi să ştie Maria, căreia cuvintele lui nu-i fură pe plac.

— Nu ştiu acum. O să mă mai gândesc, mormăi Brâncuşi. Ai să pleci?

Maria nu plecă. Rămase cu el tot restul zilei şi noaptea care urmă. Nu se îndepărtară de atelier mai mult de

treapta de pe care fumau, aşezați umăr lângă umăr, sub privirile duşmănoase ale pisicii. Ea îi vorbea despre locul acesta care-i părea vrăjit, un loc în care materia scapă de sub controlul legilor firii şi ia în stăpânire totul, modelând sculptorul şi pe oricine se încumetă să-i treacă pragul. Piatra şi lemnul, marmura, lutul poruncesc formelor care intră în atelier, poruncesc umerilor să stea drepți şi pleoapelor să se plece, iar trupul omenesc e cuprins de durere în locurile lui strâmbate de vinovății îndelung purtate.

El îi vorbea despre Coloana Infinită ridicată pentru Târgu Jiu, care avea 16 mărgele, fiecare înaltă de câte 1,8 metri.

— Adică 1618, adică 1,618, Mărie mică şi frumoasă, Numărul de aur. Ai şi tu Coloana Infinită a ta, este *Cine iubeşte şi lasă*. Să nu pierzi cântecul ăsta, să ai mare grijă de el! Iese din pământ şi intră în cer.

În ziua recitalului, Maria mai primi încă un bilet de la profesorul Gusti. Nu avea nimic din politețea distantă a celui dintâi. Erau numai două rânduri aruncate mânios pe mijlocul hârtiei. O amenința că o lasă singură în Paris, să se întoarcă cum va pofti la Bucureşti, dacă nu se pregăteşte pentru recitalul din seara aceea.

Tonul biletului şi amenințarea o ajutară pe Maria să hotărască ce era de făcut. Nu va merge la restaurant, nu va mai cânta. Totuşi, cele ce aveau să urmeze după ziua aceasta o puseră pe gânduri. Poate că nu va mai fi primită la Radio niciodată. Poate că nu va mai fi invitată să ia parte la niciun alt eveniment şi nu va mai pleca în niciun turneu. Se închipui preț de o clipă aşezată în lumea aceasta posibilă şi îşi cercetă sufletul. Ar fi rămas Maria lui Ion florarul, cea care răsucea inimile în oameni cu cântecele ei, asta nu avea să i-o ia nimeni, niciodată. Asta era ea cea adevărată, iar restul, lucrurile care îi puteau fi luate erau numai învelişuri ale acestui miez. Putea renunța la nişte învelişuri care erau străine de ea.

Maria şi Brâncuşi nu părăsiseră atelierul vreme de trei zile. Către sfârşitul serii sosi profesorul Gusti. Avea în mână paşaportul ei, pe care-l folosi drept deget acuzator, ținându-l de un colț şi bătând aerul cu el. Îi spuse doar atât: nu se aşteptase la aşa ceva atunci când îi propusese această călătorie, era dezamăgit. Apoi lăsă paşaportul să cadă pe colțul unui scaun şi plecă. Maria nu primise bilet de tren pentru întoarcere.

Ziua se scurse grea de cuvinte nerostite. Maria ar fi vrut să-i spună: „Atât ne-a fost dat, neică drag. Nici tu nu încapi în lumea mea mică, nici eu nu sunt de-a lumii tale

înalte, mă pierd în ea. O să mai auzim unul de altul, lumea e totuşi mică pentru cei ca noi, cu haruri". Brâncuşi ar fi vrut să-i spună că pasărea din el a văzut, dincolo de forma amăgitoare, exterioară, pasărea din ea. Ştia că forța lui a îmbătat forța ei şi a chemat-o să se adape, de vreme ce se făcuse vrednică să-l *vadă*. Ca şi cum o zeiță întâlnise ZEUL, amândoi camuflați sub învelişuri viclene de oameni.

În loc de toate acestea, Brâncuşi îi spuse într-un târziu:

— Eu nu sunt făcut să fac femei fericite pe lume, Mărie.

Iar Maria îi răspunse numai atât:

— Lasă, neică Costache, o să ne descurcăm noi cumva.

Plecă spre Bucureşti a doua zi. Se despărțiră chiar la atelier, Brâncuşi rămase în prag, numai pisica cea tărcată o însoți pe poartă, de-a lungul străduței tăcute până la gangul întunecos dincolo de care se afla, indiferent şi luminos, Parisul.

Temerile ei nu se adeveriră. Întoarsă în Bucureşti, fu căutată de patronii restaurantului Neptun din Buzeşti, unul dintre cele mai frecventate de protipendada oraşului, locul unde îşi petreceau serile diplomații tuturor ambasadelor şi unde puteau fi văzuți adesea Liviu Rebreanu, Ion Minulescu sau Cezar Petrescu. Maria

semnă un contract cu patronii restaurantului şi, seară de seară, umplea locul cu cântecele ei. Începu să câştige bine şi deveni o invitată obişnuită a Ambasadei Americii.

Fraterniza deschis cu cele mai pitoreşti personaje ale oraşului. O chema adesea în cabina ei pe Marița, una dintre florăresele care îşi câştigaseră dreptul de a vinde printre mesele de la restaurantul Neptun. Marița era neagră ca tăciunele şi frumoasă ca o taină. Când surâdea, un şir de dinți sticleau deodată din spatele buzelor ei ca floarea. Îşi ținea ochii mai mult plecați, dar atunci când se hotăra să-i arate, săgeta cu ei.

La sfârşitul spectacolelor, Maria îi dăruia brațe întregi de flori dintre cele primite de la admiratori, iar Marița florăreasa intra din nou cu coşul plin în restaurant, vânzându-le pentru a doua oară.

— Mâine să te văd cu băsmăluță nouă! îi poruncea râzând Maria.

Se scurseseră numai câteva luni de când plecase din Paris, când primi invitația de a participa la audițiile de la Hanul Ancuței, pentru un loc în delegația care avea să reprezinte țara la Expoziția Universală de la New York. Vestea îi făcu inima să simtă din nou bătăile ritmice ale daltei lui Brâncuşi, aşa cum le simțea când nu izbutea să adoarmă diminețile pentru că el lucra. Avea să fie acolo,

ştia că avea să fie acolo. Aveau să petreacă împreună trei luni pline. Cum o vor transforma trei luni petrecute alături de el, de vreme ce trei zile o schimbaseră pentru totdeauna?

Se prezentă la audiția de la Hanul Ancuței şi îşi câştigă locul în delegație cu unanimitate de voturi. Cel care avea să cânte alături de ea era Grigoraş Dinicu cu orchestra lui. Maria simțea că fiecare nouă zi îi aduce o mică victorie fără ca ea să facă vreun efort. Poate că totuşi avea să le mai fie îngăduită o bucată de timp, o bucată de fericire.

Perioada rămasă până la plecare îi păru chinuitor de lungă şi plictisitoare. Viața ei adevărată se afla undeva, la mii de kilometri depărtare şi la capătul câtorva luni. O aştepta acolo ca ea să o prindă din urmă şi să înceapă să o trăiască. Între timp era nevoită să-şi ardă cumva zilele rămase, să le umple într-un fel ca să treacă mai repede.

Pregătirile depăşiră cu mult ceea ce ştia Maria de la expoziția din Paris. Delegația număra de data aceasta peste o sută de oameni. Se comandară costume noi pentru fiecare membru al ei, ii, fote, ițari şi bundițe din cele mai scumpe, lucrate cu meşteşug de mâini pricepute. România urma să se prezinte cu un restaurant cu specific românesc, un pavilion care găzduia expoziția de artă populară şi expoziția de pictură şi o „Casă Românească”

unde urmau să aibă loc spectacolele, conferințele şi toate evenimentele oficiale. Erau aşteptați George Enescu, Brâncuşi, Radu Irimescu, trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al României la Washington, Andrei Popovici, consul general la New York, arhitectul Octav Doicescu, realizatorul pavilionului „Casa Românească”, şi toți demnitarii Americii, de la preşedintele Roosevelt şi senatori până la primarul New Yorkului.

În cea dintâi zi a Expoziției nu izbuti să-l vadă pe Brâncuşi. Profesorul Dimitrie Gusti, care era Înaltul Comisar al României la această expoziție, o trata cu răceală, ca şi cum abia acum ar fi cunoscut-o. Dar aşa îl trata pe fiecare membru al delegației, iar Maria nu se îngrijoră. Îşi petrecu ziua admirând fracurile împodobite cu banderolele de mătase ale feluritelor decorații şi ordine, jobenele şi bijuteriile, iar după-amiază îşi luă locul în fața orchestrei maestrului Grigoraş Dinicu şi cântă pentru restaurantul plin.

A doua zi trecu tot fără să se întâlnească cu Brâncuşi. Vorbi cu câțiva prieteni care îl zăriseră şi-i aduseră veşti despre el, dar informațiile erau sărăcăcioase şi nu păreau să vorbească cu adevărat despre neica Costache al ei de la Paris.

A treia zi sosi la pavilioanele României George Enescu, care dori să o cunoască, iar timpul Mariei se concentră tot în aceste clipe petrecute în preajma marelui compozitor. În lipsa unei idei mai bune, îi trimise salutări lui Brâncuşi prin câtiva membri ai delegației care aveau conferințe în afara pavilioanelor şi l-ar fi putut întâlni.

Se văzură abia târziu şi pe fugă la o conferință ținută de profesorul Gusti în preajma zilei de 10 Mai, Ziua Națională a României. Maria avusese suficient timp ca să înțeleagă corect tăcerea lui şi faptul că i se ferea din cale. Neica Costache al ei rămăsese la Paris, în atelierul lui de solomonar din Impasse Ronsin numărul 11. Cântări lucrurile cu balanța calibrată atunci de el şi pricepu că aceasta era, într-adevăr, singura cale pentru ei doi. Nimic nu mai putea urma după Paris.

Simțind-o împăcată, Brâncuşi o căută şi o scoase afară din cercul de prieteni şi admiratori care o înconjura întotdeauna. Luară expoziția la pas, pavilion cu pavilion, amintindu-şi din nou vechile lor discuții, continuându-şi istorisirea anilor de copilărie şi destăinuindu-şi cele mai ascunse planuri, cele fără sorți de izbândă.

— Trebuie să te ambiționezi să termini cursurile Conservatorului şi să-ți iei diploma, îi spuse într-una din zile Brâncuşi. Nu înțeleg de ce amâni atât de mult. Nu ți se

pare important? Îl ştii pe Petrică Moţoi? Lăutar din familie de lăutari, a început să cânte cu taraf, dar s-a ambiționat să facă Conservatorul şi a devenit violonist cu orchestră.

— Conservatorul ăsta schimbă numele oamenilor? întrebă Maria. Ai făcut Conservatorul şi gata, de acum nu-ți mai zice lăutar, ci violonist? Adică, dacă îmi iau diploma, n-o să-mi mai zică Maria lui Ion al Ilincăi din Mierea Birnicii, dincoace de Jiu? Pare periculos.

Brâncuşi o simți stăpânindu-şi înverşunarea, iar împotrivirea ei ascunsă îl irită. Se aştepta ca ea să fi înțeles deja că singura cale, următorul pas înainte pentru ea, era şcoala şi apoi scenele adevărate, operetă, poate chiar operă. Era convins că toate discuțiile de la Paris fuseseră destul de limpezi şi, de vreme ce ea se arătase atunci de acord cu planurile lui, nu mai avea acum răbdarea de a o lua de la capăt.

Maria însă auzea pentru prima oară despre Conservator, operă şi operetă. Nimic nu era aşa cum se aşteptase atunci când luase audiția şi câştigase locul în delegația pentru New York. Ar fi trebuit să fie cele trei luni ale lor, un timp smuls sorții în care ei doi ar fi trebuit să trăiască concentrat cât pentru o întreagă viață. Ce se întâmplase cu Numărul de aur, cu esențele, cu toate coloanele şi păsările?

— Tu nu eşti lăutăreasă, îi spunea Brâncuşi în vreme ce paşii li se afundau în pietrişul mărunt al aleilor expoziției. Vocea ta şi vraja pe care o arunci peste ei cum aruncă pescarul plasa peste ape sunt mai presus de toate astea.

— Toate astea? nu înțelese Maria.

— Da, astea: restaurante, petreceri, mai rămâne să-ți arunce bani la picioare. Lasă-te de lăutărie, tu nu eşti lăutăreasă!

Pe măsură ce el îi vorbea, Maria vedea cum Brâncuşi se îndepărtează, un vânt rău părea să-l soarbă de lângă ea şi să-l ducă dincolo de cel din urmă pavilion, pe deasupra lacului şi a copacilor, pierzându-l în oraşul îndepărtat. Cu fiecare cuvânt rostit se făcea tot mai mic, lăsând-o pe ea tot mai singură. Când îi răspunse, Maria o făcu cu resemnare în glas:

— Dacă aş avea, neică drag, o baghetă fermecată cu care să-mi împlinesc toate dorințele, ştii ce ar fi viața mea? O călătorie lungă prin sate uitate de Dumnezeu, ca să stau de vorbă cu bătrânele care încă mai sunt în viață, să-mi spună cântecele şi să-mi atingă fruntea cu mâinile alea uscate ale lor prin care mi-ar putea trece toată înțelepciunea lumii, dacă ar vrea. Şi după asta le-aş cânta oamenilor până i-aş lăsa fără lacrimi, aş seca toată

durerea ascunsă în ei, aş scoate-o cum scoate doctorul măselele cu puroi. De ce crezi că mi-aş dori Conservator? Sau, şi mai rău, operă?

În seara aceea se certară. El o considera prea mică să-i iasă de sub aripă şi din cuvânt, ea nu locuise niciodată sub aripa ori sub cuvântul nimănui. Parisul rămase undeva în urmă, suspendat într-o lume în care cuvintele încă nu stricaseră totul.

Nemulțumit, Brâncuşi o mai urmări o vreme. Sosea la restaurantul pavilionului românesc şi se lăsa înconjurat de lume, apoi îi arunca Mariei câteva vorbe cu care ar fi dorit să-i stârnească aceeaşi ambiție care îl făcuse pe lăutarul Moțoi să-şi dorească să fie violonist.

— Bocitoare, asta eşti, spunea el. Aşa fac şi bătrânele tale la înmormântări. Pentru atâta lucru nu trebuia să te omori la audițiile alea şi să bați drumul până aici.

— Frumos îți şade, neică Costache, să-mi spui mie vorbele astea?

— Bocitoare, repeta el cu voce scăzută. Şi cu cântecele alea de mahala ce-i? Acela nu-i folclorul nostru, al bătrânelor tale despre care vorbeşti de dimineață până seara. Muzica de petrecere, de chef nu are a face cu cântecul popular.

— Mi-eşti drag şi cred că alt om mai mare ca tine nu a trăit pe lume, dar pe mine nu ai să mă mai vezi niciodată, neică, dacă e pe aşa, încheiase Maria atunci discuția.

Lumea se schimbă după ce rosti cuvintele acelea. Cuvintele în sine mai fuseseră rostite de mii de ori înaintea ei. Şi atunci ce era diferit? Nu fuseseră rostite de ea. Asta schimbase totul, iar lumea arăta acum altă față cerului senin.

În jurul micului lor război, pe toate aleile din Corona Park din Queens, unde se afla expoziția, prin pavilioane, restaurante şi la toate evenimentele se vorbea despre pace şi despre alianțe, axe, tratate şi prietenii. Dincolo de ocean, Hitler sfida de câțiva ani toate tratatele Europei, Germania fierbea, iar noua alianță cu Italia îngrijora pe toată lumea. Europa se pregătea la rândul ei de război.

În aceeaşi seară, după un discurs al preşedintelui Roosevelt, toată lumea bună a New Yorkului luă parte la un banchet organizat la „Casa Românească”, prezidat de profesorul Gusti şi de ministrul Irimescu. Domnul Laguardia, primarul oraşului, purta două banderole încrucişate peste piept, câțiva senatori cu soțiile răspundeau cu gesturi reținute saluturilor din jur, toate zâmbetele politicoase erau pentru România, țara pe care apropiatul război o scotea din anonimat.

Printre clinchete de pahare şi discuții purtate discret, din mijlocul orchestrei lui Grigoraş Dinicu, Maria îşi începu recitalul cu un cântec pe care-l adaptă situației: „Ține, Leano, cu Roosevelt!”, îndemnau versurile melodiei săltărețe. Preşedintelui american i se explică la ureche, iar el ridică paharul de pe masă şi-l închină către Maria.

— Muzică de petrecere, mormăi cu nemulțumire la o masă Brâncuşi. Cântecul popular se vede că nu a trecut oceanul, a rămas acasă.

A doua zi, ziarele din Bucureşti dezbăteau pe larg momentul banchetului. Maria avusese succes şi oaspeții rămăseseră la „Casa Românească” mult după miezul nopții. Importanța pe care America o dădea României măgulea pe toată lumea. Numai un hâtru de jurnalist pus pe glume îşi termină articolul cu ştirea că Maria îi cântase preşedintelui Roosevelt: „Ține, Leano, curu’ zvelt”.

Era genul de glumă la care altădată Maria s-ar fi amuzat. Altădată însă neica Costache rămânea cu privirile pierdute în zare atunci când ea îi cânta. Altădată el îi spunea că va sculpta câte o pasăre măiastră pentru fiecare cântec al ei. Acum nimic nu părea să-l mai mulțumească, ori poate că ei nu-i mai ieşea nimic bine. Aplauzele, ovațiile, valurile de flori primite şi oaspeții care nu mai plecau acasă nu însemnau nimic în fața nemulțumirii lui.

Ca de fiecare dată când se simțea nesigură, inima Mariei dădu semn de revoltă, tălpile picioarelor şi vârfurile urechilor i se înfierbântară şi ea merse la Brâncuşi să-l întrebe, cu mânia care odinioară lui îi plăcea atât de mult, dacă are vreo legătură cu gluma din gazetă şi dacă nu cumva chiar el este sursa jurnalistului.

— N-am zis-o eu, îi răspunse el, dar nu crezi că are dreptate? Te miri că oamenii simt cum te îndepărtezi de folclorul vechi? Cânți din mahala, te vor trata ca în mahala.

Maria se răsuci pe călcâie şi plecă, lăsându-l vorbind în urma ei despre Conservatorul care nu este pentru oricine, de exemplu, pentru ea se pare că nu este. Ajunsă la hotel, îşi strânse lucrurile, închise valiza şi plecă, lăsându-i Înaltului Comisar al României, profesorul Gusti, o scrisoare în care cerea rezilierea contractului, mulțumea şi anunța că va returna onorariul primit de îndată ce va ajunge în țară.

1913-1930 – *Mărie şi Mărioară*

Sângerase mult când se despărțise de Brâncuşi. Cu cât sângera mai tare, cu atât muşca mai adânc, înfigându-şi colții de lupoaică în oricine credea că ar putea-o sfătui. Buzeştiul o primi ca pe o regină, aşezându-i-se la picioare,

iar ea se lăsă oblojită de adorația lui. Un pianist de la Filarmonică își luase obiceiul de a o aştepta în fața casei şi a o urma credincios până la restaurantul Neptun sau la Coşna, seară de seară. Un ataşat al Ambasadei Franței era nelipsit de la masa din față, iar la finalul fiecărui spectacol se ridica şi lăsa pe scenă un coş cu flori. Un doctor de la Polizu îi scria câte două scrisori pe zi, lăsându-i-le peste tot, în cabină, pe bancheta automobilului lui Iordache şoferul sau în cutia de scrisori de acasă.

Maria trecea printre ei surâzând pe dinafară, îi saluta şi le spunea pe nume, apoi îşi vedea de drum.

Într-una din seri îl cunoscu pe Maurice Nègre, corespondent al Agenției de Presă Havas, iar purtările ei se mai îmblânziră, ochii nu mai scăpărară scântei şi mânia ascunsă cu care-i muşca pe sfătuitorii săi se mai topi. Singură inima continuă să-i bată pentru neica Costache, dar aceasta era o taină mai mare decât Numărul de aur şi Maria era hotărâtă să nu scape această taină în lume. Îşi înălța Coloana ei, scoțând cântecul din pământ şi împlântându-l în cerul care nu-i menise fericire. Cânta *Cine iubeşte şi lasă* mai sfâşietor ca niciodată.

La începutul lui septembrie, Germania invadă Polonia. Pentru scurt timp, presa explodă în Bucureşti, *Universul* şi *Adevărul* scoaseră câteva ediții de seară cu ştirile care

apăreau de la un ceas la altul, iar corespondenții străini se îngrămădeau la ușile șefilor de partide, cerând declarații.

Se apropia ziua Mariei, împlinea douăzeci și șase de ani și, ca în fiecare an de ziua ei, avea să meargă acasă, să se ascundă între părinți, în căsuța scundă din Livada cu Duzi, și avea să mai iasă în lume abia după ce trecea acest obstacol pe care-l găsea greu de depășit. De câte ori încheia un an simțea că s-a sfârșit o viață. Ca mărgelele Coloanei lui Brâncuși, care mai întâi creșteau și apoi se micșorau, viața ar fi putut avea de fiecare dată un singur an.

De câte ori trecea prin locul nașterii ei în ziua de 25 septembrie, se gândea la moarte, tot o naștere și aceea, dar o naștere în alte lumi. Acolo, în ziua nașterii ei, se simțea cel mai aproape de Bătrânele dintre care se desprinsese. Poate că te naști de atâtea ori de câte ori treci prin ziua aceasta. Viața ei avea un an: pornea din fiecare 25 septembrie și se îndepărta, apoi se reîntorcea, ca petalele florii-soarelui.

De copilă ceruse cu insistență să-i fie povestită ziua nașterii și încă nu era mulțumită, încă avea impresia că cele mai importante detalii îi sunt ascunse.

— Cum a fost, mamă, când m-am născut eu? întrebă și de data aceasta, la fel ca în fiecare an.

Sosise în ajun tăcută, împovărată, târându-şi picioarele ca femeile obosite de o viață grea. Deschisese portița care-i ajungea până la umeri şi păşise în curte cu gesturi de om bolnav. În spatele casei scârțâi prelung o uşă. Din fundul grădinii, Prostu ieşi amețit din coteț, târând pe pământ un lanț greu, şi scăpă un lătrat, apoi strănută, o recunoscu pe Maria şi mai lătră o dată, schimbându-şi însă glasul. Uşa şubrezită a marchizei se deschise şi maică-sa ieşi vijelioasă în prag, scuturând o cârpă de bucătărie şi certând câinele:

— Huo, Prostule! Taci, că te omor acum! Ai venit? întrebă ea apoi, apucând brațul Mariei şi ajutând-o să intre în casă, încet.

În bucătărie era cald şi abur, pe plită fierbea ceva. Maria se aşeză pe fostul ei scaun, în colț, cu spatele lipit de fereastra al cărei geam era crăpat de când era ea mică. Muşamaua de pe masă se răsucise la margini şi se înnegrise. Maică-sa coborî lampa cu gaz de pe bufet, o aprinse şi o aşeză în mijlocul mesei, semn de sărbătoare.

— Lasă, mamă, că o să fie bine, îi spuse şoptit apoi, ruşinându-se de acest moment de slăbiciune, îşi înăspri iarăşi vocea şi chemă familia. Aurelie! Ioane! Haideți, că a venit Maria!

— Cum a fost, mamă, când m-am născut eu?

Fusese greu şi rău. Maria afla în fiecare an alte şi alte detalii. În ziua în care împlinise şaptesprezece ani maică-sa îi povestise cum i se rupsese apa pe când era acasă numai cu ceilalți doi copii mai mari şi tot ajutorul îl primise de la trei vecine bătrâne. În Livada cu Duzi toată lumea era bătrână, de aceea Maria se bucurase când seceta îndelungată uscase grădina tatălui său, iar ea fusese nevoită să renunțe la şcoală şi să-şi caute de lucru în oraş.

Se angajase la „Bufet de 7 lei”, una dintre cârciumioarele pentru toate buzunarele, unde oricine putea mânca orice şi plătea întotdeauna numai 7 lei. Pornea de acasă în zorii zilei, pe când mahalaua dormea, iar lumea părea nouă, neîncepută şi toată numai a ei. Hainele cele mai bune fuseseră până atunci uniforma pepit de la şcoală, cu şorțul negru. Din rochia uniformei maică-sa îi făcu o fustă, şorțul deveni vestă şi fata porni astfel, într-o bluză împrumutată de la soră-sa, Aurelia, în lumea celor mari. Străbătea ulița încercând să ocolească noroaiele, păşind dintr-un smoc de iarbă în altul, dar ele se dovedeau a fi doar smârcuri grele de apă. În capătul uliței se oprea ca să-şi spele încălțările de noroi la cişmeaua din drum, mai înainte de a intra cu adevărat în oraş.

Patronul o pusese să debaraseze mesele câteva zile, urmărind cum Maria cuminţeşte doar din vorbă muşteriii gălăgioşi şi coboară repede în ei buna-cuviinţă. Bărbaţii o ascultau şi nu se revoltau sub poruncile rostite de fata măruntă şi subţire, iute ca argintul viu şi sigură pe sine. La sfârşitul celei dintâi săptămâni îi arătă cum să lucreze la casa de marcat, iar Maria deveni casieră. Străbătea uliţa înnoroiată a mahalalei cu mai multă încredere şi seara intra cu pasul mai apăsat înapoi, în curtea lui Ion florarul. Pe Livada cu Duzi nimeni nu fusese casier până acum. Stânjeneala pe care o simţise pentru că părăsise şcoala mai înainte de a termina şi cea din urmă clasă se topea încet într-o mândrie nouă.

În primăvara următoare, când pământul se zbici şi zarzării dădură în floare, patronul scoase mese şi scaune pe trotuarul din faţa bufetului şi îl aduse pe Cristian Vasile, care înnebunise Bucureştiul cu noua lui romanţă, *Zaraza*. Maria cânta odată cu el seară de seară, îngânând încet din spatele casei de marcat versurile. Povestea tânărului student care sosise în Bucureşti şi-l cucerise pe loc cu glasul lui o vrăjea pe Maria. Îşi închipuia cum urcă într-o seară, după plecarea tuturor, pe podiumul scund, repetând toate cântecele lui, iar patronul o aude şi rămâne fermecat, îi propune pe loc un contract de cântăreaţă, iar

ea iese în sfârşit din spatele casei de marcat ca să urce pe scenă.

Visul ei exploda într-o jerbă de lumină atunci când ajungea la momentul urcării pe scenă. Fericirea aceasta îi părea atât de mare, încât nu ştia să şi-o închipuie. Bătea subtotalul din manetă, clopoțelul casei anunța vesel suma de plată, iar Maria îi arăta muşteriului un chip luminos. Curând însă patronii restaurantului Răcaru de pe Calea Griviței, local de lux cu care bietul „Bufet de 7 lei” nu putea concura, răscumpărară contractul lui Cristian Vasile, tânărul plecă, iar bufetul rămase fără muzică.

Într-una din serile următoare, Maria îşi luase inima în dinți şi prinsese a cânta, din spatele casei ei de marcat, *Zaraza* şi *Aprinde o țigară*. Soră-sa, Aurelia, cântăreața familiei, nu se afla de data aceasta prin preajmă ca să zâmbească superior şi să înceapă a cânta peste ea, să-i arate cum se face. Doi-trei muşterii cu chef intraseră şi ei în cântec şi atmosfera se încinsese în bufet. În seara aceea închiseseră mai târziu ca de obicei, iar încasările fuseseră mai mari. Patronul o bătuse uşor cu vârful degetelor pe marginea obrazului, surâzând unsuros din pricina unui cârnăcior pe care-l mânca peste registre.

— Dacă v-a plăcut, îi spusese Maria, aş putea cânta în fiecare seară. Pe aceeaşi înțelegere şi aceiaşi bani. Numai să găsim pe altcineva la casă.

— Ia lasă tu, vrăbiuțo, îi răspunsese patronul făcând un semn a lehamite din mână. Nu-mi trebuie altcineva la casă. Stai cuminte unde te-am pus şi dacă-ți place, atunci cântă, că eu nu te opresc.

Scena care o fermeca atât de tare fusese a ei pentru scurt timp cu câțiva ani înainte, pe când Maria încă nu ieşise toată din copilărie. Era încă la şcoală pe vremea aceea, o copilă subțirică ce păşea cu înfumurare, dreaptă ca florile din grădina lor. Privea lumea cu seriozitate, iar luminile verzi ale ochilor ei întârziau asupra celorlalți până când ei îşi fereau privirile. Taică-său adusese atunci acasă o gazetă, o desfăşurase pe masa din bucătărie şi vorbea aprins, bătând foaia cu palma:

— Iese din mahala, spusese el, apropiindu-şi ochii de ochii nevestei în încercarea de a o convinge. Ai să vezi că iese din mahala, gata, ăsta-i începutul!

Maria avea pe atunci cincisprezece ani şi era elevă a Şcolii Secundare de Fete „Ion Heliade Rădulescu”. Îşi purta părul împletit în două cozi groase din care-şi răsucea o coroană în creştetul capului. Le iubea pe

doamna profesoară de română şi pe doamna profesoară de muzică şi se afla în mare război cu doamnele de franceză şi de matematică. Atunci când tatăl său pusese gazeta misterioasă pe masă, Maria se apropiase de uşa deschisă a bucătăriei şi rămăsese dreaptă în prag, aşteptând continuarea discuției.

— Poftim, spusese taică-său, înfățişând-o cu un gest larg din creştet până-n tălpi maică-sii. Uită-te la ea! Apucați-vă să-i faceți o rochie mai de Doamne-ajută, că o înscriu în concurs chiar mâine, isprăvise el, apoi ieşise din bucătărie şi o pornise către grădinile în care munceau băieții şi fetele de prin satele Olteniei, arătând cu aceasta că a încheiat subiectul.

Maria îşi sprijinise palmele de masă şi citise din gazetă: „Duduie dragă, stimată domnişoară, ursitoarele au fost generoase cu voi. Momentul de acum reprezintă pentru voi anotimpul primăvăratic. Prindeți acest moment! Participați la concursul Miss România 1928!".

— Te duci la concurs, îi spusese maică-sa cu nemulțumire în glas. Vezi să nu ne dai de ruşine, că nu ştiu ce-ți fac! Aurelie, ia-ți metrul şi creta şi treci încoace, că ți-a dat tată-tu de lucru!

Maria devenise în zilele următoare centrul atenției întregii familii. Soră-sa o aşeza în picioare pe un scăunel

scund, în mijlocul casei, şi o măsura cu metrul cât era ziua de lungă. Maică-sa târgui pentru ea patru metri de ațică înflorată pentru o rochie nouă şi o pereche de pantofi pe care îi aşeză la loc de cinste, pe bufet, alături de lampa cea bună. Frate-său urmărea toate acestea de la fereastră încruntat, apoi îl necăjea tot restul zilei pe Ion florarul cu nemulțumirile lui mărunte: nu cumva s-ar cuveni mai degrabă ca el, băiatul casei, să capete pantofi noi?

La începutul toamnei, Maria urcă pe scenă alături de alte câteva zeci de fete sosite din toată țara, toate visând să fie Miss România. Prima probă a concursului urma să arate comisiei ce talent aveau concurentele. Maria purta cu mândrie rochia imprimată cu flori de măr cusută de soră-sa, Aurelia.

— Talentul meu este cântecul, anunțase ea, privind comisia cu seriozitate.

— Te ascultăm, domnişoară, îi zâmbise o doamnă corpolentă, privind-o pe deasupra unei perechi de ochelari cu rame de chihlimbar. Înseninează-te puțin, la anii dumitale nu ai de ce să fii aşa încrâncenată.

Maria crescuse înconjurată de bocete. Pe ulița mahalalei era câte o înmormântare în fiecare săptămână, veneau ca duminicile, tot un fel de sărbători săptămânale care adunau vecinii şi le legau viețile una de alta.

Cunoştea toate cântecele menite să însoțească morții în pământ şi să-i aline pe cei rămaşi. Aşteptă nemişcată până când zâmbetul doamnei din comisie dispăru, apoi dădu drumul unui bocet dintre cele auzite în Livada cu Duzi.

Glasul ei deopotrivă neprihănit şi întinat de simpla luare la cunoştință a vicleniilor omeneşti sună acuzator sub bolta sălii Cercului Militar, unde avea loc concursul. Maria era încă prea crudă ca să ştie că durerile se traversează cu pieptul lipit de pământ. Înfrunta cântecul cu duşmănie, socotind moartea un vrăjmaş căruia i te poți arăta cu pumnii strânşi. Comisia fu impresionată atât cât sunt adulții impresionați de strădaniile sincere ale unui copil.

La proba costumului de baie un freamăt străbătu sala în care se schimbau concurentele. Unele îmbrăcau pentru prima oară combinezoanele cu pantalonaşii de numai două-trei palme, iar ideea de a se arăta astfel în fața comisiei îmbujora obrajii tuturor. Maria făcea parte dintre cele care nu văzuseră niciodată marea sau vreun ştrand. Pe deasupra pantalonaşilor, Aurelia îi închipuise o fustiță care acoperea partea din față şi care a convins-o cu greu pe Maria să iasă aşa pe scenă.

Păşi pe podiumul care înainta către mijlocul sălii cu paşi mărunți şi rari, aşa cum le învățase profesoara de

balet din sala în care se schimbau. Ținuta ei îi părea caraghioasă şi era convinsă că mai degrabă membrilor comisiei ar trebui să le fie ruşine să le privească. Se răsuci pe călcâie, puse dreapta în şold după sfatul doamnei profesoare de balet, apoi consideră momentul încheiat şi se întoarse în sala cea mică cu pasul ei obişnuit, călcând apăsat şi zgomotos.

— Glezne prea groase, dădu verdictul şeful comisiei, iar ceilalți membri aprobară din cap.

Maria nu trecu de semifinalele concursului Miss România 1928. „Picioarele nu se încadrează în dimensiunile standard ale competiției", scria în dreptul numelui ei.

— Nu am picioare bune pentru ei? ridică ea glasul amenințător în mijlocul curții din Cărămidari, făcându-l pe Prostu să intre cu iuțeală în cotețul lui în vreme ce lanțul zuruia, împiedicat în pragul înalt din scânduri. Lasă că le arăt eu lor picioare bune!

Concursul fusese câştigat de Marioara Gănescu, o fată din Constanța care spusese comisiei, cu un surâs ştrengăresc, că adevăratul ei talent este înotul, dar nu-l poate arăta pe scenă, aşadar va recita din Eminescu. Purtase numai rochii croite pe Lipscani de croitorese care abia rupeau câteva cuvinte româneşti, din *crêpe de Chine*

uni cu gulere transparente din voal, diafane ca aripile de fluture.

Toate concurentele fuseseră invitate a doua zi la Balul Presei, care avu loc la Cercul Militar din Sărindar. Maria îmbrăcă din nou rochia ei nouă imprimată cu flori de măr şi intră la bal cu capul sus. Nu picioarele ei fuseseră motivul pentru care o respinseseră, avea să le dovedească asta tuturor. Pantofii cu flecuri de metal, ca să fie trainici, sunau hotărât pe parchetul ca oglinda al sălii de bal. De-a lungul pereților, pe sub statuile din marmură care se înălțau până în tavan, jurnaliştii de la toate gazetele şi revistele bucureştene îşi notau de zor în carnețele tot ce vedeau.

Orchestra începu balul cu un vals, iar ofițerii luară la dans concurentele, pentru care seara aceasta părea să fie chiar mai importantă decât cea a premierei. Maria bătea tactul din vârful pantofului şi aştepta. Toate ifosele astea care suceau capetele fetelor, valsuri şi tangouri, aveau să se sfârşească curând. Cunoştea tipicul petrecerilor bucureştene şi ştia că, după câteva dansuri cu etichetă, avea să urmeze jocul cel adevărat şi toată lumea se va prinde în hore şi sârbe.

Atunci când o singură vioară înălță glas subțire, anunțând schimbarea ritmului balului, urmată imediat de

cele două acordeoane care dădură drumul unei bătute moldoveneşti, Maria ajunse în mijlocul sălii din numai doi paşi.

Porni singură hora în care se prinseră rând pe rând toţi ofiţerii şi concurentele, apoi, când roata cuprinse întreaga sală, se desprinse dintre ei şi intră în mijloc. Picioarele ei abia atingeau podelele. Juca cu mâinile în şold şi cu umerii înălţaţi, sprijinindu-şi bărbia când pe unul, când pe celălalt. Din când în când flecurile din metal ale pantofilor ei băteau mai apăsat o notă a acordeoanelor, smulgând cu aceasta câte un fluierat dintr-un colţ al sălii.

Osteniţi, dansatorii începură de la o vreme să renunţe, retrăgându-se pe margine. Maria rămase în joc, plutind pe deasupra podelelor, ridicându-şi de vreo două ori poalele rochiei până deasupra genunchilor, parcă anume ca să arate ce ştiu să facă picioarele ei. Cu frunţile asudate, acordeoniştii îi urmau paşii cu cântecul, schimbând între ei priviri fericite şi apropiindu-se de Maria pe măsură ce ea rămânea tot mai singură în joc.

A doua zi toate gazetele aveau pe primele pagini aceeaşi întrebare: „Cine este mica dansatoare care aseară, la Balul Presei, a aprins podelele Cercului Militar, vrăjind pe toată lumea?”. Titlurile cele mari însă vorbeau despre Marioara

Gănescu, care urma să plece anul viitor la Paris ca să participe la Miss Europa.

— Ia lasă, Măria tatii, că tu de fapt mai ai şcoală de urmat, căutase s-o împace Ion florarul. Lasă, că-ți cumpără tata ghiozdan nou anul ăsta.

În toamna care urmă concursului, ziua de 25 septembrie fu una dintre cele mai grele. Maria nu scosese niciun cuvânt în ajun, mulțumindu-se numai să plivească mărunt pe sub dalii, bucurându-se de atingerea pământului, căutându-l cu palma stângă în vreme ce cu dreapta smulgea buruienile tinere dintre flori. Urcase pe scenă şi reuşise să rămână acolo preț de câteva minute. Scena se îndepărta acum de ea tot mai mult cu fiecare zi care trecea. Gândul acesta îi umplea inima de tristețe.

De ziua ei se trezi bolnavă. Maică-sa o ridică din aşternut, sprijinind-o de subțiori, şi o aşeză pe scaunul ei din bucătărie, cu spatele lipit de fereastra cu geamul crăpat.

— Ce ți-e, fată? o întrebă, căutându-i adânc în ochii stinşi şi cercetându-i cu palma fruntea palidă. Să trimit după Muta, să te dezlege? Te-o fi deocheat vreun vandralău, betegi-i-ar ielele de lotri!

— Mamă, cum a fost când m-am născut eu? întrebase Maria ca şi altă dată.

— A fost greu şi rău, mamă, îi răspunsese maică-sa, mângâindu-i mâna din care părea să fi fugit tot sângele. Rămăsesem singură acasă cu împielițații de frac-tu şi de sor-ta, care zbierau de dimineață cât îi țineau gurile, se înghionteau şi se necăjeau unul pe altul. Tată-tu plecase în piață cu florile, oameni în grădină nu aveam pe vremea aceea. Eu spălam, eu găteam, eu culcam copiii, eu curățam casa şi curtea, eu năşteam plozi.

În anul acela, Maria aflase că între cele trei bătrâne care ajutaseră la venirea ei pe lume se aflase şi Muta, ghicitoarea mahalalei, urâtă şi iubită pentru că avea har şi arăta cinstit tot ce vedea în zaț ori în bobi. Arăta prin semne ori răspundea la întrebări simple înclinând capul pentru *da* şi scuturându-l pentru *nu*, fiindcă Muta nu mai scosese niciun cuvânt de când singura fată îi murise înecată în fântână.

— Povesteşte, mamă, o rugase Maria.

— N-a mai fost vreme de moaşă, pentru că te grăbeai cum te grăbeşti tu mereu. A intrat pe poartă Muta. Eu țipam pe prag ca din gură de şarpe, ca să mă audă cineva. Copiii zbierau speriați în casă. Prostu nu a lătrat-o şi eu m-am mirat, pentru că el o lătra ca turbat pe Muta.

— Mamă, Prostu nu era pe vremea aceea, şopti cu glas stins Maria.

— Tot Prostu îl chema şi pe acela, îi răspunse maică-sa. Aşa te-ai născut: în mâinile Mutei şi ale vecinelor de peste drum, aduse de ea. Te-au spălat abia pe seară, după ce au izbutit să aducă apă de la cişmeaua din drum şi să o încălzească pe pirostriile din curte. Plită nu aveam pe atunci.

Maria îşi petrecuse ziua cu capul în poala maică-sii, sfârşindu-se pe măsură ce ziua se stingea, ca în fiecare septembrie. A doua zi dimineață se deşteptă plină de viață, sări din pat şi ieşi în curte desculță, iar pământul bătătorit de sub tălpile ei se bucură. Totul îi părea nou după ziua ei. Avea să afle o scenă care să o primească cu adevărat. Avea să cânte, avea să câştige alte concursuri şi avea să afle până la urmă cum fusese de fapt atunci când se născuse ea, pentru că maică-sa nu-i spusese tot.

Povestea adevărată a naşterii Mariei însă o cunoşteau numai Muta şi cele două bocitoare ale mahalalei, care se întâmplase să fie pe la porți când Ana, maică-sa, slobozise cel dintâi țipăt. Copila sosise pe lume tăcută, speriind femeile care o ridicară în dreptul ochilor, sprijinindu-i umerii şi capul cu degetele răsfirate şi căutându-i adânc în ochi.

Pruncul le cercetă cu seriozitate. Avea buricul legat cu un capăt de ață adus de Aurelia de la răsadurile de roşii şi

nu scotea niciun sunet. Muta repezi câteva semne către cele două bocitoare, iar ele începură la îndemnul ei să caute în tălpile mici, în podul palmelor şi în toate părţile mai ascunse ale trupuşorului mărunt din mâinile lor.

— Nu este însemnată, spuse una dintre ele către Muta.

— Ba este, şopti cealaltă, cu ochii în ochii copilei. Are semn, dar e ascuns. Îl poartă în priviri şi în glasul pe care nu vrea să-l slobozească în lume acum. S-a născut o Bătrână. Trebuie plânsă pentru că va simţi totul, fără nicio apărare. Durerile celorlalţi o vor străbate mai întâi pe ea, mânii străine îi vor tulbura viaţa. Furtunile şi fericirile altora o s-o îmbrace ca o mănuşă, căutând un glas prin care să iasă în lume. Bătrânele nu zâmbesc de mici. Abia târziu, când cresc şi uită cine sunt, îşi găsesc surâsul şi învaţă să se bucure.

Cuvintele bocitoarei smulseră cele dintâi ţipete copilei nou-născute şi Maria începu în sfârşit să plângă pentru toate cele ce aveau să urmeze.

În loc de bibliografie

A fost o provocare să găsesc cărţi despre Maria Tănase, mai ales că îmi doream să citesc pagini scrise de oameni care au cunoscut-o şi i-au fost apropiaţi. Toate volumele pe care le-am folosit au fost găsite numai la anticariat.

Prima biografie pe care am citit-o a fost *Maria Tănase şi cântecul românesc* de Petre Ghiață şi Clery Sachelarie, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S.R., Bucureşti, 1965. Juristul Clery Sachelarie (Clearch Raul Victor Pappadopulo-Sachelarie), descendent al unei familii de moşieri, a fost soțul Mariei Tănase şi a pus la dispoziția lui Petre Ghiață întregul material documentar (scrisori, interviuri, articole din ziare şi reviste, însemnări şi amintiri personale) pe care îl strânsese de-a lungul vieții.

A urmat *Maria cea fără de moarte* de Gaby Michailescu, Editura Eikon, 2013. Văzusem un documentar realizat de TVR (*Mit şi istorie. Maria Tănase*) în care apărea şi impresarul cântăreței, Gaby Michailescu. Era vădit emoționat când răspundea întrebărilor reporterului, evocând-o pe Maria, şi am înțeles că, dintre toți artiştii care-i trecuseră prin mână, pentru ea avusese o slăbiciune aparte. Cartea mi-a confirmat acest lucru prin aerul de regret melancolic care o străbate. Gaby Michailescu vorbeşte undeva, în paginile cărții, despre cele 42 de turnee făcute împreună cu Maria Tănase, iar această singură informație mi s-a părut că ascunde în ea o viață întreagă de bucurii şi greutăți împărtăşite.

O monografie în care viața muzicală a Mariei e foarte minuțios prezentată este *Maria Tănase* de Maria Roşca, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988. Locuind în aceeaşi mahala a Cărămidarilor ca şi Maria Tănase, învățând la aceeaşi şcoală, Maria Roşca şi-o aminteşte de pe vremea când, copil fiind, o asculta cântând pe scena Căminului Cultural Cărămidarii de

Jos. Mai târziu, pe când lucra la Radio, autoarea povesteşte cum o întâlnea adesea în studiouri sau pe holurile instituției.

Activitatea de spion a Mariei Tănase m-a condus către o carte interesantă, scrisă chiar de unul din cei trei membri ai Operațiunii Autonomus, finalizată cu evenimentele din 23 august 1944. Este vorba despre *Operațiunea Autonomus* de Ivor Porter, Editura Humanitas, 1991.

Am găsit şi prețioase mărturii filmate, materiale video în care oameni care au făcut parte din viața ei îşi povestesc amintirile: nea Iordache şoferul, Aurelia, sora mai mare a Mariei, fiica lui Gala Galaction, prietenă a Mariei, Gică Petrescu, Ioana Radu, Johnny Răducanu, Harry Brauner, compozitorul Henry Mălineanu, actorii Mihai Berechet, Dan Nasta şi George Oancea, care au jucat alături de Maria în filme sau piese de teatru, Dumitru Fărcaş, Aurora Şotropa. O parte dintre ei se găsesc în paginile acestei cărți.

Dar cel mai emoționant material documentar filmat mi s-a părut *Maria Tănase. Povestea cenzurată*. Filmul a fost interzis de cenzura comunistă, astfel încât premiera a avut loc abia în 1990, când a câştigat Premiul pentru cel mai bun film documentar la Festivalul Filmului de la Costineşti. Produs de Sahia Film şi realizat de regizorul Laurențiu Damian, documentarul cuprinde mărturii şi imagini-document din viața Mariei Tănase.